

1973|2

A munkásművelődés
néhány kérdéséről

Szerződés
művészek és üzemek között

Mit hoz a szabadszombat?

Kovács Andrással – filmjeiről

Madách Imre
népszerűségéről

Gyárfás Miklós, Ránki György
Sinkovits Imre, Varga Imre
– Madáchról

Látogatóban
id. Szabó Istvánnál

Pogány Ö. Gábor
a művészeiről

Búcsú Gerelyes Endrétől

PALLOCFÖLD

Úgy tűnik, egyre sűrűsödik körülöttünk az olyan asztalok száma, melyek mellett értő s minket gazdagító vitává szembesülnek az eddig lazán egymásután rakódó gondolatok. Nem a bútoripar nagyobb termelékenységének köszönhető ez, amint nem magyarázható (félre) azzal sem, hogy netán mai hétköznapjaink a korábbiaknál bővebben szülnének ilyen-olyan véleménykülönbséget. Egyszerűen arról van szó, hogy egészséges társadalmi fejlődésünk gravitációs ereje optimálissá erősítette szellemi életünk folyamának ezt az áramlatát.

Az ember magábanvaló egyéniség és szükségszerűen közösségi láncszem: természetéhez tartozik, hogy viták során rendezze különállása vagy hovatartozása erővonal-rendszerét. Mert a vita – az értő, józan, alkotó szellemű vita – pótolhatatlan mágneses erőter gondolataink

egymáshoz igazítására, nélkülözhetetlen műszer szellemi egészségünk ellenőrzéséhez és megőrzéséhez – ha kell: fájdalmat is okozó sebészi kés.

Csakhogy: a vitának a vitakészség nem elégséges alapja – mint minden összecsapás, melyben győztes és vesztes születik, felkészült küzdőfeleket kíván. Egyébként nem más, mint szemfényvesztő játék.

A vita lehetősége nem jelentheti a bárhol-bárkik általbármiről-bárhogyan folyó nézetütköztetések gyakorlatát. Ahogy ezt sokan feltételezik.

Mert igen sokan vannak ma még közöttünk, akik a mindenáron és minden ellen való támadás, a lerohanás, a „kikészítés” szándékával nyúlnak a szó fegyveréhez, vitába szállva – akár felkészületlenül és illetéktelenül is rombolni mindent.

És igen sokan vannak ma még közöttünk, akik számára a vita „a kinyilatkoztatás” szószéke, üléspontjuk látványos megláttatása – vagy, az ellenkező pólust jellemzőknél: egyik módja a megalázkodó helyezkedésnek, a behizelgő „bólogatójánoskodásnak”.

S hasonlóképpen veszélyhelyzetet teremthet azok tábora is, akik (nem kevesek ezek) bátorság, kellő felkészültség híján – netán, mert a „kibicnek semmi sem drága” felelőség nélküli felelőtlenségét élvezték eddig –, a megjátszott közöny, a méltatlankodó duzzogás kényelmes fedezékéből tüzelnek alattomosan – nyíltan meg nem mutatván magukat.

Mindehhez még számítsa hozzá az olvasó azokat, akik megélt múltunkból a „Ne szólj szám, nem fáj fejem. Hallgatni arany. Mondd meg az igazat, betörök a fejed.” hamis bölcsességeivel élnek – ki tudja hány töredékével annak a kollektív tapasztalásnak, mely kudarcok, méltánytalanságok keserű tengeréből kikristályosította azokat.

Mi is következik hát mindebből? Sok más egyéb között az, hogy kinek-kinek a közös dolgokért vállalt személyes felelősége tudatában, a tisztánlátást és kollektív alkotómunkát igénylők bátorságával kell akarni-merni vitába szállnia. Mindig tudva, miért, kik mellett és kik ellenében kell lándzsát törnie. Minden érdekében, amit „a miénk”-nek vallunk.

Kassai-Végh Miklós

PALÖCFÖLD

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRATA

Megjelenik két havonta

Felelős szerkesztő: Kassai-Végh Miklós

A szerkesztőség tagjai: Csongrády Béla, Czinke Ferenc,

Kerekes László, Kiss Aurél, Kojnok Nándor, Schneider Miklós

Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a postahivatalokban. A szerkesztőség címe: 3100. Salgótarján, Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. Egyes szám ára 5 Ft. Előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

73 4173 NyV Balassagyarmat 2000 pl. Fv.: Bednár Károly

1973|2

TARTALOM

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

- 3 Kiss Aurél: A munkásművelődés néhány kérdéséről
- 4 Csongrády Béla: Munkás és öntevékeny művészet
- 6 Tóth Elemér: Az új mecénás
- 8 Csukly László: Költő és olvasója
- 9 Molnár Pál: A múltörzés felelősége
- 11 Erdős István: Szabadszombat

LÁTOGATÓBAN

- 16 Tóth Elemér: Földalatti harangszó

MŰVÉSZET ÉS KOZONSÉGE

- 13 Pál József: Egy pannó élete
- 14 Zengő Árpád: Egy film ürügyén
- 15 3. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat

SZÉPIRODALOM

- 17 Búcsú Gerelyes Endrétől
- 17 Gerelyes Endre: Al Boháken
- 19 Oravec János: Az öreg favágók...

MADÁCH IMRE

- 21 Kerényi Ferenc: Madách népszerűsége
- 23 Lakos György: Timon, a publicista
- 25 Szabó Béla: Madách, a főbiztos

26 TALÁLKOZÁSAIM MADÁCHCSAL

Sulyok László interjúja Gyárfás Miklóssal, Ránki Györggyel, Sinkovits Imrével és Varga Imrével

KÖRKÉP

- 28 id. Szabó István kiállításán (Pogány Ö. Gábor)
- 29 Megörökíteni vagy retusálni (Fábri Péter)
- 30 Galgóczi Erzsébet: Pókháló (L. Gy.)
- 30 Könnyű tollal (E. K. S.)
- 31 A Korunk Madách-émlékszámáról (Kojnok Nándor)
- 32 Egy hiánypótló kézikönyvről (H. Hámori Anna)
- 33 Zenei krónika (Molnár Zsolt)
- 34 Pogány Frigyes: Salgótarján új városközpontja

A címdalton Lóránt János: Madách, a hátsó borítón Madách Imre Veres Pálnéhoz írott képrejtvény-levelének negatívja

Fotók: Veres Mihály és Kovács Ferenc

KISS AURÉL

A munkásművelődés néhány kérdéséről

A szocialista kulturforradalmat megvalósító és szolgáló művelődési folyamatok középpontjában a proletárdiktatúra létrejötte óta ott áll a munkássztyált sujtó, súlyosan hátrányos kulturális örökség megszüntetése, az osztály és a kultúra új minőségű és tartalmú kapcsolatainak kialakítása. E folyamatban azonban – amely a társadalom (s benne a munkássztyál) kulturális arculatát átformálta és alapvetően megváltoztatta – a hatvanas években (máig is ható) belső ellentmondások keletkeztek – az impozáns eredmények mellett. Az általános gazdasági, társadalmi fejlődés által szabott műveltségi követelmények növekedésével egyidejűleg ugyanis érzékelhetővé vált a munkásság kulturális igényeinek és szokásainak átalakulása, aktivitásának oszkenése. A felismert ellentmondás feloldását sürgető általános és politikai érdekek közismertek: a pártértekezleteken és a X. kongresszuson konkrét és egyértelmű művelődési program kidolgozása kezdődött meg, ma már ezek alkalmazásának gyakorlati tapasztalatait vehetjük számba.

Azok a társadalmi feltételek és kulturális lehetőségek, amelyek között e művelődéspolitikai folyamat kibontakozott, nem ígérnek a művelődést szervező-irányító szervezeteknek, intézményeknek könnyű munkát. Figyelembe kell vennünk, hogy a megye gazdasági fejlődésének talán legdinamikusabb szakasza tart a hatvanas évek végétől. Ebben a periódusban az új iparszerkezet kialakítása, a termékstruktúra és a termelési kultúra átalakítása, a gazdaságirányítási rendszer követelményeinek helyi viszonyokra alkalmazása a munkásság kulturális viszonyait, művelődési magatartását átalakító társadalmi erőkoncentráció lehetőségeit korlátozták. Illetve az alapvető gazdaságpolitikai feladataink megoldása utáni időszakra transzponálták. S az is köztudott, hogy a jelzett gazdasági folyamatokkal egyidőben a megye munkásságának belső társadalmi szerkezetében is bizonyos átrendeződés zajlott le.

Az ipari munka vonzerejének, a munkaerőszükségletek hatására már a hatvanas évek óta tart az új munkásréteg bekapcsolódása a szervezett ipari termelésbe. (Az elmúlt három évben az új munkahelyek száma meghaladta a 7000-et). Ez az alapvetően, s főként távlataiban sokat ígérő folyamat számos – ellentmondásos, vagy rövid távlatokban negatív hatású – „mellékterméket” is létrehozott: megnőtt az ingázó dolgozók száma (a jelenleg megyénkben körülbelül 70 000 főt számoló munkásság 40-50 százaléka nem a lakóhelyén dolgozik), akiknek kulturális viszonyai, lehetőségei átmenetileg kedvezőtlennek váltak. Másrészt az új munkahelyek jelentős része új (s részben távlataiban is) kisüzemekben jött létre, ahol a munkásművelődés objektív feltételei, a nagyüzemi munkásságra jellemző politikai tradíciók még nem alakultak ki. Az új üzemek kollektíváiban az életforma, a gondolkodásmód, a kulturális igények és szokások számos átmeneti vonást mutatnak. Az új munkásrétegek iparba áramlásából fakadó sajátos ideológiai és kulturális hatásokat a megye nagyobb hagyományú nagyüzemei sem kerültek el. Részben ezzel is magyarázható, hogy a munkáskultúra régi és pozitív hagyományainak (például a munkásművészeti mozgalom) fenntartása és továbbfejlesztése ma több erőfeszítést igényel, mint a korábbi években.

Sokféle, elsősorban az irányítók munkájában megnyilvánuló szemléleti hibával, téves beidegződéssel kellett megküzdeni. S kell részben a közeljövőben is számolni.

Nem alakultak ki azok az átfogó vezetési módszerek és arányok, amelyekben a gazdasági-politikai-művelődési és szociális területek mindegyike jelentőségének megfelelő szerepet, helyet kap. Különösen a letelepült, vagy letelepülő új üzemek esetében érvényes ez a megállapítás. Ott, ahol az üzemszervezés sajátos gondjai méginkább a termelés-szervezés irányába fordították a vezetés figyelmét és fő energiáit. Az irányítás munkájában, szemléletében tapasztalt másik sajátos fogyatékoság a művelődés funkcióit illető kellő tudatosság hiánya. Gyakorta találkozhatunk ötletszerű, nem a tényleges helyzetelemzésen alapuló „tervezéssel”, a kulturális élet szervezésben az összehangolatlanság jeleivel, a távlatok meghatározásának hiányával. (Ezt tükrözik a kulturális alapok felhasználására vonatkozóan időről-időre végzett vizsgálatok is) Így a munkahelyi művelődés objektív feltételei – a lassú javulás ellenére – ma még elmaradnak a társadalmi szükségletektől, kevés helyen biztosítanak a jelentkező kulturális igények kielégítésére megfelelő lehetőséget.) A ma is szakszervezeti kezelésben működő 12 kultúrotthon állapota, az épületek állaga, belső struktúrája, működési körülményei ma már alig felelnek meg a korszerű közművelődési igényeknek – s egyre nehezebben elégítik ki a hagyományos művelődési követelményeket is. Némileg kedvezőbb alakultak a munkásság lakóhelyi művelődési viszonyai, nagyobb hiányosságok csak Balassagyarmaton, Salgótarján egyes peremkerületi részeiben és a salgótarjáni járás néhány községében okoznak kulturális vákumot.)

A bonyolultabb feltételek között végzett munka irányai azonban egyre tisztábban fogalmazódnak meg, egyre konkrét cselekvési lehetőségek formájában jelennek meg. Így vált nyilvánvalóvá, hogy a spontán igények befolyásolása, a szükségleteknek megfelelő kulturális magatartás kialakítása az érdekviszonyok konkretizálását, művelődési ösztönzők kialakítását, érvényesítését feltételezi. A hagyományos érdekelttség (nagyobb egzisztenciális biztonság, fokozottabb anyagi megbecsülés, munkahelyi perspektívák) a szakmai művelődésben hat elsősorban és – a technikai-termelési feltételek szabta korlátok ellenére – széles körben. Egyre több nagyüzemben keresik az általános műveltség emelését szolgáló ösztönzők alkalmazási lehetőségeit, főként a felnőttoktatás hatókörének bővítése terén (Kohászati Üzemek, Siküveggyár, Öblösüveggyár, Jobbágyi Textilművek, stb.) Több nehézség ellenére ezeknek az ösztönzőknek legszélesebb körével a nagy munkástömegeket átfogó szocialista brigádmozgalom rendelkezik. Elsősorban a kulturális magatartást kedvezően befolyásoló pozitív üzemi légkör és értékrend kialakításában játszott szerepe révén. Ezért is fordult a közelmúltban e – kulturális vállalások minőségében ma még szerény eredményeket, de igen nagy lehetőségeket felvonultató – mozgalom felé a közművelődés figyelme. Ma még szűk körben hat az életmód pozitív változásainak (elsősorban a lakáviszonyok javulásának) kulturális ösztönzőként való felfogása; elsősorban az életmódkutatás kialakulatlansága, a közművelődési felfogásban érvényesülő konzervatív elemek miatt.

Néhány éve, s egyre szélesebb körben segíti a munkásság művelődési viszonyaira ható közművelődési tevékenységet az a felismerés, amely a munkássá válás és a közművelődés összefüggéseit tárta fel. Elsősorban a TIT érdeme, hogy e felismerés nyomán gazdagabb tevékenység bontakozik ki. Az ismeretterjesztés rendszerében közvetített szakmai, állampolgári, munkajogi és munkaegészségügyi, közgazdasági és politikai tartalmak jól egészítik ki a munkahelyi kollektívák össze-

kovácsolását. Segítői a politikai és közösségi rendezvények, fórumok rendszere által kifejezett törekvéseknek.

A közművelődés tudatosabb és tervszerűbb részvétele a munkásság művelődési viszonyainak fejlesztésében feltételezi a korábbi globális szemlélet feladását, a feladatok és eszközök szükséges differenciálását. Noha az általános társadalmi érdekek a munkásság valamennyi rétegétől megkövetelik az általános és szakmai műveltség fejlesztését, a permanens művelődési folyamatban való részvételt – a közművelődésnek más eszközöket kell mozgósítania a szakmunkástanulók, ifjúmunkások kulturális aktivitásának fokozására, s más a jelentős kulturális hátrányokkal küzdő segédmunkásság körében. Eltérő feltételek között kell a társadalmi-politikai szervezetek támogatásával a nagyüzemi munkásság kulturális hagyományait felhasználni, és az új vagy a kisüzemekben hagyományokat építeni.

Az eddigiekben jelzett – a cselekvési irányokra jellemző – tudatosulás nem elsősorban elméleti kutatómunka eredménye, hanem a hatvanas évek végén megindult határozottabb karakterű tevékenység során szerzett tapasztalatok általánosítása. 1970 – a tudatos feladatmeghatározás – óta is számos jelentős tényezővel segíti a közművelődés a munkásság kulturális viszonyainak fejlesztését. Évente több tízezerre tehető azoknak a száma, akik valamilyen szakmaszerző tanfolyamon képezik magukat. A TIT-elődások hallgatói közül átlagosan 20 – 25 000 fő üzemi munkás, a szakszervezeti és tanácsi könyvtárak munkája révén az ipari munkásság 33-38 százaléka tartozik a többé-kevésbé rendszeres olvasók közé. Eredményes munkával járul a munkásművelődés fejlesztéséhez – szakkörökkel, klubjaival, vetélkedőivel – a művelődési otthonok egy része.

A különféle vizsgálatok, elemzések (például a salgótarjáni munkásság körében végzett művelődés-szociológiai vizsgálat) és a gyakorlati tevékenység tapasztalatai azonban arra is figyelmeztetnek, hogy a kétségtelen változások ellenére intenzívebb, tudatosabb és tervszerűbb munkára van szükség. Az izléskonzervativizmus, az aktív kulturális magatartás fejletlensége, esetenként a kulturális „fogyasztás” iránti érdektelenség és igénytelenség, a megnövekedett szabad idő célszerűtlen felhasználása jelentős munkásrétegekre jellemző még.

A művelődési lehetőségek gazdagodásával, az alkalmak és a választék bővítésével nem azonos arányban növekedett a munkásság kulturális aktivitása. A művelődési hátrányok erősülése, az életmódban és kulturális szokásokban bekövetkezett változások következtetéses figyelembevétele, a művelődési viszonyok társadalmi hátterének további alakítása hosszabb folyamatot igényel, s eredményei sem máról-holnapra jelentkeznek.

A munkásság mai kulturális magatartását gyakran vagyunk hajlamosak kívülről, egy absztrakt módon megfogalmazott társadalmi igény alapjáról megítélni. De találkozni olyan szemlélettel is, amely csak a megtett út oldaláról, a változás tényeit rögzítve méri a munkásság mai művelődési állapotát.

Az elégedettség és az azonnali változásokot, gyökeres fordulatokat sürgető türelmetlenség szélsőségei – ezt az elmúlt évek vitái és gyakorlata egyaránt igazolták – nem vezethetnek eredményes cselekvéshez.

Az a tény, hogy a szabad idő felhasználásának, az aktív pihenésnek sokféle formája alakult ki az elmúlt években, a lakosság minden rétegében, a munkásság körében is éreztette hatását. A kiskert-mozgalom, a hobbyk, az utazási igények és lehetőségek növekedése a hagyományos eszközrendszerű közművelődést: „nehéz helyzetbe” hozta (noha távlatokban részben segíti is.)

Megnőtt a TV nagyarányú jelenlétével a konkurrenciá is (ma a megyében 1000 lakosra 191 készülék jut). A TV veszélyes versenytárs voltát nemcsak változatos műsorszolgáltatása és szinte korlátlan lehetőségei miatt, hanem kultúrházaink állapota és helyárai miatt is érezzük.

A munkásművelődés gyakorlatát irányítóknak és szervezőknek több, a kulturális szférán kívüli elemet is számításba kell venniük az elmúlt évek folyamataiból. Például azt, hogy a lakásépítési kedv és szükséglet, mely a fiatalabb munkásgenerációkat érinti elsősorban, jelentős energiákat (és sza-

bad időt) köt le – ma elsősorban a művelődés rovására. Ugyancsak a szabad idő felhasználását befolyásolja, hogy az új munkásrétegek kötődése előző gazdasági bázisukhoz, a mezőgazdasághoz, ma is erős. Igényeik, szokásaik, kötöttségeik (háztáji) kulturális magatartásukat ma erősebben meghatározzák, mint az új társadalmi helyzetük szabta követelmények és szokások.

Ezeknek figyelembevételén túl a közművelődés megújulása szükséges a műveltségfelfogásban végbement változások követése révén. A Palócföld egyik múltévi számában közölt interjúk (s méginkább a gyakorlat) tanúsága szerint is a human orientációjú műveltségfelfogás vonzereje erősen csökkent, viszont a szakmai művelődés jelentősége minden társadalmi réteg körében jelentősen megnőtt.

A közművelődés feladatainak, cselekvési lehetőségeinek, mozgósítható tartalékainak számbavétele részben megtörtént, elsősorban a munkásság társadalmi magatartását befolyásoló szervezetek, érdekvédelmi és politikai tényezők feladata az adódó lehetőségek felhasználása. Az ezen a téren tapasztalt kezdeti törekvések nagyobb távlatokat ígérnek. E távlatok realizálása fokozottabb politikai feladatvállalást és kezdeményezőkézséget igényel. A szakszervezet, az ifjúsági mozgalom és az üzemi pártszervezetek munkájában kifejeződő politikai erő felhasználását.

CSONGRÁDY BÉLA

Munkások és öntevékeny művészet

Salgótarján mindössze százegynéhány évet kitevő történelmének, félévszázados városi múltjának karakterisztikus vonásait a munkásmozgalom foglalja egységes keretbe. A századfordulótól a felszabadulásig a szervezett politikai harcok, az embertelen körülmények között is elért gazdasági eredmények és a mozgalmi tevékenység talaján született fejlett munkáskultúra tették ismertté a város nevét. Mindmáig – közel három évtizednyire társadalmi fejlődésünk sorsdöntő fordulatától – lényegében egy fogalommal bővült az általános jellemzők köre: a nagyvonalú városrekonstrukció, a korszerű urbanizációs törekvések új vonásként illeszkednek a Salgótarjánról kialakult összképbe.

A gyökeresen megváltozott életmód, a megújult életforma természetszerűleg más tartalmat ad a munkáskultúra néven összefoglalt tevékenységi formáknak is. Kiszélesedett-e vagy szűkült, gazdagabb lett-e vagy elszegényedett a – létszámában és tudásban egyaránt jelentősen gyarapodott – munkásság kultúrateremtő illetve fogyasztó tevékenysége: e kérdésnek sokoldalú, differenciált vizsgálata az aktuális közművelődési feladatok egyike. A felmérések megkezdését sürgette a munkáscentrikus művelődéspolitikai cselekvési programja.

E fogalom jelentésváltozásának, terjedelmének elemzése meghaladja mondandónk kereteit. Ugyanakkor a munkáskultúra egyetlen – egykor szinte meghatározó jellegű – területét, az öntevékeny művészeti mozgalom helyi eredményeit, gondjait, perspektíváit kiemelve, mint a város kulturális arculatának egészét ma is nagymértékben befolyásoló tényezőről szólhatunk.

A jelen helyzet megítélésének kiindulópontja az a kétségtelenül örvendetes tény, hogy az öntevékeny művészeti mozgalomnak napjainkban is van bázisa a szervezett munkások körében. A mozgalom válságos időszakait, korszakváltásait „túlélő”, több évtizedes múltú együttesek a szakszervezeti művelődési otthonok keretei között működnek. Tevékenységük során tiszteletet parancsoló hagyományokat őriznek – s mint kitüntetések, sikeres szerepléseik bizonyítják –, fejlesztenek tovább. Mind a Bányász és a Kohász Fúvószenekar, mind a Bányász Férfikar képes kiemelkedő teljesítményre a hasonló

profilú együttesek mezőnyében. E művészeti csoportok elsősorban a nógrádi munkásfolklórt, dallamkincset feldolgozó repertoárjuk, hangversenyprogramjuk révén töltik be hivatásukat, de elmaradhatatlan és pótolhatatlannak látszó résztvevői – kiváltképpen a két zenekar – a politikai, társadalmi ünnepeknek, rendezvényeknek. A tradíciókban ugyancsak gazdag Petőfi Színjátszó Csoport hosszabb-rövidebb megtorpanások után az utóbbi időben ismét pozitív értelemben hallat magáról. Szisztematikus nevelőmunka folyik a Bányász Művelődési Ház képzőművészeti körében, amelynek tevékenységét a folyamatosság dicséri. Új – két-három éves – törekvések jegyében alakult az Öblösüveggyári Művelődési Ház munkásfiatalokat tömörítő irodalmi színpada, amely az ambiciózus vezetés, a jó kollektív szellem révén rövid idő alatt a megyei bemutatásokon rendszeres szereplésre érett együttesé formálódott. (Ez az intézmény teremtett egyébként fórumot az ifjúmunkás versmondók városi, megyei és – két évenként – országos versenyének megrendezéséhez is. Elsőrendű szándéka és feladata szerint valamennyi csoport missziót teljesít: művelődési otthonokban, üzemekben, munkásszállásokon, falvakban, tömegek körében szerepelve népszerűsíti a művészetet, és ezzel párosulva új ismeretekkel, élményekkel gazdagítja az egyes művészeti ágak művelőit.

E – sokakat megévesztő és egyértelműen kedvezőnek látszó – helyzetképnek szép számmal vannak árnyoldalai is, amelyek hozzátartoznak a realitáshoz és aláhúzzák a Kritika 1972/9-es számában „Salgótarján – munkásváros, – és a kultúra?” címmel megjelent írás egyik megállapításának jogosságát: „Egyre vékonyabb erecskeként csörgedezik a Salgótarjánban egykor oly gazdag munkás művészeti öntevékenység”. Érvekkel, tényekkel bizonyítható ez.

A csoportok egyike-másika nehezen tud alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, társadalmi igényekhez; tevé-

ZENÉSZEK, ISPÁN BÉLA FOTÓJA

kenységük sem tartalmi, sem formai tekintetben nem korszerűsödött a kívánt mértékben, munkájuk színvonala esetenként joggal vált ki kritikai észrevételeket. Magas az együttesek életkora, az utánpótlás biztosítására nem történt határozott intézkedés, az erőtlen próbálkozások pedig nem vezettek eredményre. Az említett művészeti együttesekben mintegy kétszáz fő tevékenykedik rendszeresen – s ez a munkáslétszámnak csak elenyésző százaléka. A csoportok a művelődési otthonok anyagi és erkölcsi támogatásával működnek s így eleve szorosban kapcsolódnak bizonyos szakmákhoz és vállalatokhoz. Ez egyúttal azt jelenti, hogy akaratlanul is e körökön kívül maradnak a művelődési otthon nélküli és az újonnan telepített, szervezett üzemek dolgozói. Az intézményekhez való kötődés – amely magán viseli a városrendészeti, kolóniakénti egykori elkülönülés nyomait – nehezíti az együttesek tisztább profiljának, „összvárosibb” jellegének kialakulását – s esetenként az egészségtelen rivalizálás tüneteit is mutatja.

Az öntevékeny művészeti mozgalom jellege, funkciója – az ismert okok következtében – alaposan megváltozott az elmúlt évtizedben. A hangsúly határozottan az önművelésre, a kiscsoportos foglalkozásokra, a „klubszerű” szereplésekre tevődött át. Ilyen felfogásban ma is – és a növekvő szabadidőt tekintve a jövőben még inkább – társadalmi igényt elégít ki e mozgalom, melynek továbbfejlesztése a helyi sajátosságok, gondok figyelembevételével, az eredményekre alapozva történhet.

Fentiek szerint Salgótarjánban az öntevékeny művészeti mozgalom sikeres jövője az anyagi és szellemi erők koncentrációját, az irányító és fenntartó szervek összehangoltabb munkáját követeli meg. Elérkezettnek véljük az időt úgynevezett tarjáni munkásszínpad létrehozására, amely reprezentatív képviselné a várost a megyei és országos rendezvényeken, színvonalas műsorokat biztosítana a jelentősebb helyi ünnepekre, s differenciált rétegtevékenységet végezve teljesítené irodalomnépszerűsítő hivatását. E sokrétű feladatnak a meglévő csoportok legjobb szándékuk ellenére sem tudnak eleget tenni. A városi jellegű együttes kialakításának gondolatát alátámasztja a jelenlegi gyakorlat is, ugyanis többen tagjai egyzersmind a Petőfi Színjátszó Csoportnak és az Öblösüveggyári Irodalmi Színpadnak – s a szükség diktálja, mikor, hol szerepelnek. Az összevont színpad fenntartása közös anyagi és erkölcsi támogatást igényelne a szakszervezeti és tanácsai szervek részéről. A művészeti munkát a jelenlegi vezetők bevonásával egy szakképzett rendező irányíthatja, akinek mindenekelőtt tehetségkutatás révén kellene kibővítenie a törzstagságot. A színpad lehetőségét nyújtana a helyi alkotók egy-egy művének bemutatására is, s így lendítője lehetne a város irodalmi életének. A fent jelzett versmondó-seregszemléhez kapcsolódva például „Ifjúmunkások pódiuma” címmel a színpad országos rendezvény házigazdája is lehetne. Nem problémamentes egy ilyen együttes működtetése, alapos kimunkálásra szorulnak a szervezeti keretek, de a körülmények, a követelmények és nem utolsósorban a várható eredmények ebbe az irányba orientálnak.

Városi összefogást igényel a zenekarok és a férfikar utánpótlásának biztosítása is, amelynek csak egyik része a zenével, a kórusmozgalommal rokonszenvező munkásfiatalok felkutatása az üzemekben, további feladat az úgynevezett „második vonalat” képező új csoportok (például úttörő fúvószenekar, szakmunkástanuló kórus) szervezése. E munkában a zeneiskolának is aktív szerepet kell vállalnia. A bányász képzőművészeti körben a városi stúdió-jelleg kialakítását célszerű szorgalmazni. A művészeti csoportok, szakkörök számára gyakrabban kell együttműködési alkalmat teremteni, rendszeresen visszatérő találkozókat, fesztiválokat kell rendezni a városban. A művészeti hetek hagyományos programjában egyeüli, a helyi munkáskultúra multját és jelenét reprezentáló rendezvényeknek kell elsősorban helyet biztosítani, azaz az ilyen irányba tett kezdeményezések megerősítése szükséges.

Megújulás előtt áll Salgótarjánban a munkásokat mozgósító öntevékeny művészeti mozgalom. A téma vitára érdemes, ezért a konkrét intézkedéseket megelőzően fórumokat kell teremteni az eszmecserékre, a vélemények, az igények, a szándékok megismerésére.

Az új mecénás

Más lett a gyár gazdája, másé lett a föld Magyarországon 1945 után. A művészet is másé lett. Következésképpen megszűntek a mecénítás régi formái. (A XVIII. század a főúri és főpapi mecénások korszaka, a felülről irányított, megrendelésre készülő munkák ideje a képzőművészetben. A XIX. század első fele, túlzással, inkább az eladásra szánt intímabb műfajoké, az új polgári művészeté, a freskó után a miniatűr-é. A társadalmi, gazdasági fejlődés az 1867-es kiegyezés után nagyobb szerepet kínál a művészetnek, de már nem elsősorban a közönség révén. Új mecénás kopogtat, az állam. Kialakul – s ez európai jelenség – az úgynevezett „hivatalos” művészet. Állam és akadémizmus e században elválaszthatatlan egymástól. A hivatalos művészetpártolás új formája pedig a tárlat és a zsűri. Más kérdés lehetne e korabeli formák vizsgálata mindazokkal a következményekkel, amelyek ma már a magyar művészettörténet részeként ismertek.)

A felszabadulás után, a kultúra demokratizálódásával a művészetek helye, szerepe is megváltozott – mind fontosabbá válik az emberek életében. Nemcsak kevesek kiváltsága a művészetekkel való érintkezés, amely mindennapivá, az otthon falai közt is elérhetővé válik. Nem lehetünk közömbösek az új társadalmi, gazdasági feltételek kialakulásával szemben sem, hiszen például az ember sokoldalú képzésének magában keil foglalnia a művészetekhez való viszonyát is ahhoz, hogy a mecénás szerepét szintén mind közvetlenebbül vehesse át az, aki a hatalom. Új formákra van szükség a mecénálásban, amelyek egyrésze már kialakult pl. a Szovjetunióban, mind pedig nálunk. Ezek közé tartozik a szocialista szerződések rendszere a képzőművészek és az üzemek, termelő egységek között. A szerződések határfoka függ a művésztől, s attól is hogy az adott gyár, vállalat hogyan él a művész jelenlétéből adódó lehetőséggel.

Napjainkban különösen kedvező a lehetősége a szerződéseknek. Létrejötték a szocialista brigádok. Jelentőségük nemcsak a termelésben számottevő, hanem a tanulásra, a humanizáltabb élet- és munkakörülményekre, a kultúraltabb életmódra való ösztönzésben is. E mozgalom szellemi kitarulkozás is, célja szerint igyekszik a benne résztvevőknek mind szélesebb körű műveltséget adni. Tehát a szocialista szerződések rendszeréhez hasonlóan közös célokat szolgál. A szerződések formája és tartalma aszerint változik, hogy a művész hogyan méri fel helyzetét a gyárban.

Milyen szerepe van a szerződésnek az új mecénás nevelésében, kinevelésében? A műszaki jellegű modern civilizáció közepette hogyan teremődik meg a humán műveltség melegágya egy-egy művész körül? Elsősorban ezen kérdésekre kerestük a választ Salgótarján gyáraiban, s néhány képzőművész társaságában.

★

A Lampart Zománcipari Művek salgótarjáni gyárában egy évtizede szerződéses Czinke Ferenc Munkácsy-díjas grafikusművész.

Az égetők körülállják. Itt a „malomban” meleg a levegő. – „Vihetem égetni?” – kérdi egy fiatalasszony a művészt, s mutat a zománclapra. – „Kíváncsi vagyok, milyen lesz égetés után?” Tóth Miklósné sok zománckép születésénél volt már jelen az évek során. Gordos Albert zománcégető magyaráz: „Tisztelem a művészt, mert zománccal dolgozik. A zománccot ismerni kell. 1949-től élek benne, tudom, hogy milyen nehéz kihozni a színeket, a vonalakat. Mert a zománc legalább három szintet mutat. Más a vizes, a száraz és a fény-zománc... Hogyne, nekem is van zománcképeim otthon a művésztől. Becsben van.” Pollók Béla igazgatási osztályvezető, korábban műszaki titkár: „Az emberek dolgoztak a kemencénél. Műszaki titkár voltam. Odamentünk hozzájuk a művésszel, mondtam nekik, engedjék meg, hogy itt dolgozzon. Mert csak bámulták

először, mint a csodabogarat. Ma jó barátságban vannak egymással, körülállják, segítenek neki, várják az égetők, mi jön ki a képekből. Magunk közé fogadtuk a művészt, akinek gyári belépője is van, mint a többi dolgozónak.”

Czinke Ferenc a huszonegytagú K. Feoktisztov kiváló szocialista brigád tiszteletbeli tagja. A technológiai osztály brigádtagjai műszaki beosztásban dolgoznak, többek között ők készítik elő az új technológiák bevezetését a gyárban. Sándor István anyagnorma-technológus, brigádvezető: „Mi műszakiak általában távolesünk a művészetektől, a mai képzőművészeti irányzatoktól. De számunkra sem közömbös, milyen alkotások vesznek körül bennünket a köztereken, középületekben, vagy éppen otthonunkban. Szeretnénk megérteni a mai festészetet, szobrászatot, grafikát. Ezért is választottuk tavaly nyáron tiszteletbeli brigádtaggá Czinke Ferencet, aki előadásokat tart nekünk, élménybeszámolókon, baráti beszélgetéseken ismertet meg bennünket a művészeti stílusokkal, a művészettörténet nagy alakjaival, és így tovább. Bizonyára nem haszon nélkül, hiszen például az esztétikai érzéket munkában sem nélkülözhetjük. Az új gyártmányok bevezetése feltételezi, hogy megfeleljenek a legkülönbözőbb paramétereknek – és az esztétikai normáknak. Az esztétikum felismerése, annak alkotó tevékenységünkben való alkalmazása tehát munkaköri kötelességünk is. Többi közt ez is a mi hasznunk ebből a szerződésből.”

Czinke Ferenc: „A szerződések tartalma bővül az évek során, értéke kölcsönösen növekedhet. A forma kitűnő, főként a képzőművészeknél, milyen tartalommal töltik meg, milyen szerepet szánnak neki. A mi szemléletmódunktól függ a képzőművészet és a közönség közötti kapcsolat további alakulása a gyárakon belül és azokon kívül egyaránt. Bent vagyunk – a szó szoros értelmében bementünk a kapun – a gyárban, ahol lényeges kérdések dőlnek el napról-napra, ahol a dolgozó munkásosztály szép és küzdelmes élete fog körül bennünket. Hogyan tükrözzük, művészileg hogyan közvetítjük ezt az életet, ellentmondásosságát sem megkerülve, értelmét-szépségét is kibontva, rajtunk múlik. Az emberek körülvesznek minket, várják, mi kerül ki a kezeink közül. E bizalom kötelez. Hovatovább egy évtizede járok ebbe a gyárba, második munkahelyemmé vált. Az itteni emberekben kicsit munkatársakra találtam. Talán ők is így érzik.”

Gordos Albert zománcégető hozza vissza az egyik képet frissen, melegen az égetőből. Még forró, mint a kemencéből kibújt kenyér. Ahogyan hül, úgy kapja meg végleges tűzét a kép. A zománcégető feszülten figyel, több szögből megnézi: „Ennek van a legszebb tüze” – mutat a vörös színre. – „De a zöld is nagyon szép, ünnepélyes.”

Mint egy falusi ünnep, úgy virít itt a zománccmalomban.

★

Iványi Ödön festőművész nem egészen két éve a salgótarjáni Siküveggyárral kötött szocialista szerződést.

„Természetesen, anyagi segítséget is jelent nekem a szerződés. Ha nem is nagy összegről van szó, elég a festékre, egyéb anyagokra, – számomra így szinte „ingyenben van a piktura”. A városban a szerződések, úgy tapasztaltam, kicsit kényszerházasságként indultak: se az üzem, se a szerződő nemigen tudta, mit kezdjenek egymással. Hozzám például csak lassan kezdtek jönni apróbb kérésekkel. Kelleit egy Zrínyi Ilona-portré az üzem által patronált iskola számára. Vagy jött egy külföldi küldöttség, képet kértek tőlem ajándéknak. Csináltam a klubba közománccot. Most a siküveg jellegét kihasználva zománckompozíciókat készítek irodába. Egyébként nem számoljuk, ki mennyit ad. Ha szükség van valamire, hozzám fordulnak, az „üzem művésze”, s én szívesen adok képet, tanácsot. Én is megkapom a gyártól, amit kérek, üveget, keretet a kiállításokhoz, más egyebet. Ugy gondolom, ma már nem kérdés az, hogy: itt ez a művész, mit kezdjek vele. S én sem érzem, hogy feleslegesen, ellenszolgáltatás nélkül kapom a pénzt.”

Ez így tisztességes „üzleti megállapodásként” hat. Van-e mélyebb szerepe a szerződésnek?

„Hogyne. A legfontosabb talán az, hogy a gyárban a formálódó anyag, a gépek, az emberek között dolgozom, munka közben, s a munka szüneteiben művészeti és egyéb kérdésekről váltunk szót. Ez is művészeti ismeretterjesztés, esztétikai nevelés, túl az előadásokon, amelyeket tartok. Nagyra becsülöm ezeket az embereket, nem köntörfalaznak, s a szemük is jó. Szerintem az értelmiség és a munkások közötti kommunikáció szempontjából is figyelmet érdemel a szerződések rendszere, kölcsönösen mód nyílik az esetleges fenntartások elosztatására.”

★

Mustó János festőművész a Nógrád megyei Építőipari Vállalattal kötött szerződést. Véleménye?

„Olyan kapcsolatot jelent a szellemi dolgozók, közelebről a képzőművészek és a munkások között, amely közvetlenségénél és gyakorlatosságánál fogva szinte beláthatatlan lehetőség mind a művészeti alkotást létrehozó, mind pedig az azt élvező között. Mi, szerződéses képzőművészek most „üvegesek”, „acélosok”, „építők”, stb. vagyunk, aszerint, hogy melyik gyárral, vállalattal kötöttünk szerződést. Tehát egymástól kicsit elszigetelten, mondhatni külön-külön tevékenykedünk ugyanazért a célért, az új mecénás neveléséért. Szerveesebbé tehetnénk e rendszert, ha módot találnánk közös akciók szervezésére. Például közös tárlatokat rendezhetnénk az üzemekben, vállalatoknál. E kiállításokat vándoroltathatnánk nemcsak a város és Nógrád megye, hanem az ország más gyáraiban is. Cserébe a többi területi szervezet művészei hoznának Nógrád ipari üzemeibe tárlatokat.”

Milyen hatással van e kapcsolat a dolgozókra és a művészekre?

„Még nincs sok tapasztalatom, de egészséges kapcsolatnak érzem. Az emberek a művészettől joggal elvárják, hogy munkájukról közvetlenebbül is nyilatkozzon. S a kapcsolatból a művész haszna az, hogy megtanul egy közösséggel együtt gondolkodni, s nagyobb egészben, társadalmilag nézni az emberi viszonyokat, a mindennapok kérdéseit. S egy megjegyzés: a későbbiekben a megyében élő fiatalabb tehetségeket is be lehetne vonni a szerződésekbe, hogy lehetőségük nyíljon még szorosabban kötödni az itteni élethez, létrehozzanak olyan alkotásokat, amelyek e palóc tájban, munkás környezetben gyökereznek.”

Mustó János a vállalatnál sajátos helyzetben van. Az építők szinte az egész országban dolgoznak, munkásszállások adnak otthont azoknak, akik családjuktól távoli munkahelyeken tevékenykednek. Az emberekkel a „falakon” nehezebb találkozni, együtt dolgozni, mint egy gyárban. Tavasszal a művész képeiből kamarakiállítást rendeznek, amelyet a vállalat munkásszállásain vándoroltatnak, s a tárlatok megnyitásakor képzőművészeti előadásokat is tartanak. A szerződésben egyébként rögzítették, hogy a művész az építőipari munkások életét és munkáját ábrázoló képzőművészeti alkotásokat készít, amelyek a vállalat kulturális, sportlétesítményeit, a munkásszállókat, irodákat díszítik.

A szerződés másik pontját idézem: „szaktanácsadás a megbízó által kivitelezésre kerülő lakó- és középületek homlokzati munkáinak esztétikus kialakításához”. Tájékoztatásunk szerint eddig erre nem volt példa. Nem is lehetett, hiszen az ilyen jellegű megbízás nem tartozik a vállalat hatáskörébe, ehhez a lektorátus bevonása szükséges. Mégsem egészen hiábavaló a szerződésnek ez a pontja. Miért? Salgótarján előnyös helyzetben van, acélgár, üvegyár, stb. termel a városban, a burkoló, a díszítő anyagok viszonylag könnyebben és olcsóbban rendelkezésre állnak, mint esetleg más városokban. Granasztói Pál a városépítészeti magas értékszintre helyezett alkotásának tekinti Salgótarján új központját, amely körül folyamatosan újul meg a város (Granasztói Pál: Ember és látvány városépítészetünkben, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.) A modern, szép betonszerkezetek merevségét humánusabb melegséggel lehetne tovább oldani, követve – ha kicsiben is – a mexikói példát, az épületekbe szervesen beépülő képzőművészeti alkotások tovább erősítésének, a természeti táj oldó hatásait is. Az e téren meglévő kihasználatlan üzemi eszközöket az eddi-

ginél jobban hasznosítani lehetne. A lektorátussal egyetértésben Salgótarján város falaiból az itt élő művészek is kapnának felületet. A szerződés e pontja ma ugyanis formális.

★

„Nagyon szép az üvegfúvás, színben, formákban.” – vélekedik Lóránt János Munkácsy-díjas festőművész, a salgótarjáni Öblösüvegyár szerződésese. – „Falusi ember lévén a gyári légkör is sok tanulással szolgál, s a gyár belülről festőileg is csodálatos látvány. Az üzemszervezés, is érdekel, hogyan követi egyik folyamat a másikat. A gépi termelés mindinkább előtérbe kerül. ez más gondolatokat és lehetőségeket hoz magával. Sokáig kell nézni az embereket, ahogyan dolgoznak, ahhoz, hogy igazán közel kerüljünk hozzájuk, festőileg is képessé váljunk kifejezni őket. Az Üzemi porta, az Iparitanulók című képeim például nemigen születhettek volna meg e tanulságok nélkül.”

Ami leginkább a gyárhoz köti Lóránt Jánost? A gravírozókkal való foglalkozás. Hetente egyszer találkoznak, rajzkészségfejlesztés, az üvegre vésendő figurák megtervezése, stb. szerepel a programban. A gravírozó szocialista brigádnak a művész is tagja. Takács Géza üvegtervező iparművésszel beszélgettünk. Elmondta: a formakultúra alakulásában – különösen a gravírozóknál – Lóránt Jánosnak is szerepe van. (Gravírozott terméket napjainkban csak a salgótarjáni Öblösüvegyár készít Magyarországon.)

Csaknem valamennyi Salgótarjánban élő képzőművésszel kötöttek már szocialista szerződést. E forma fejlesztésére a lehetőség adott. A gyár, az üzem, a vállalat részéről él az igény a szerződésből fakadó lehetőségek intenzívebb kihasználására. A forma Salgótarjánban bevált.

Miért állják körül a gyárban az „üzem művészt” az emberek? Az élmény ereje köti őket az alkotás születéséhez. Közben fejlődnek azon képességeik, amelyek birtokában felfogják, átérzik a szépet nemcsak a művészetekben, hanem a természetben és a társadalomban. Az esztétikai nevelésnek e formája létező társadalmi igényt elégít ki. Végső soron az alkotó megnyilatkozás lehetőségeit is magában hordja, egyúttal az új mecénás közvetlenebb feladatainak ellátására is képessé tesz.

Költő és olvasója

A Kritika című folyóirat 1973. februári számában Baranyi Ferenc tollából „A költő a dolgozók szemében” címmel tanulmányos eszme-futtatást közöl, elsősorban az író-olvasó találkozók alkalmával elhangzott kérdésekre építve fejtegetéseit. Baranyi nemcsak az alkotó és közönség kapcsolatára tér ki, hanem igen helyesen, látja a költők felelősségét olyan szempontból is, hogy egy-egy találkozón missziós népművelő feladatot is el kell látniuk, hogy a szépre szomjas dolgozókat el tudják vezetni a szépség, a művészi kifejezés szeretetéhez.

Baranyi tudja, hogy – Babits szavaival élve – a dolgozóknak egy kicsit meg kell tanulniuk „versül”, hogy értsék az alkotót, hogy meg tudják különböztetni a tartalmas modernséget a sokszor szelámszerű modernkedéstől.

Az alkotó soha nem azzal a szándékkal ír, hogy a fiókot gazdagítsa, hanem befogadókat, hasonló érző embereket képz el, akik tovább éltek a gondolatot, a maguk gazdagítására fordítják és ezzel szolgálják minden igazi költő titkos vágyát is, hogy hangjukat „zengjék vissza az időnek bércei, a századok.”

Csak egy menthetetlenül elidegenkedett korszakban születhetnek meg olyan nyilatkozatok, mint Schönbergnek, a modern muzsika egyik jelesének a kijelentése, miszerint számára a közönség csak mint természetmegtöltő akusztikai közeg jelent valamit. A mi korszakunk Kosztolányi vallomását tekinti igaznak, a műalkotás csak „egy másik lélekben ébred életre. A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, és az olvasó, aki olvassa.”

Marx Károly minden emberi alkotásnak legfőbb értékeként jelölte meg azt a gyönyörűséget, amely abból a tudatból származik, hogy a munkával emberi szükségletet elégítünk ki. „Az én individuális létem kifejezése közben közvetve a Te léted kifejezését is megalkotom, vagyis individuális tevékenységemmel legigazibb emberi lényemet – közösségi lényemet – erősítettem.”

Marx utal arra is, hogy minden emberben szükséges a művészi érzék bizonyos fokú fejlettsége, és hisz is abban, hogy ez minden emberben ki is fejleszthető. „Csak az emberi természet objektumokban kifejtett gazdagságában születik meg a szubjektív emberi érzékek gazdagsága és jön létre a muzikális fül, a formszépségeket meglátó szem, szóval az emberi élvezetekre képes érzékek.”

A közművelődésnek ezt az érzéket kell a kialakulásában segíteni, de világosan kell látnunk azt is, hogy ezt passzív műveléssel nem lehet sikeresen szolgálni. Az igazi művelésnek éppúgy előfeltétele, mint következménye a művészeti tevékenység, az aktivitás bizonyos színvo-

nala. De fordítva is igaz; művészi élmények nélkül mindenféle esztétikai alkotó és újraalkotó tevékenység öncélúvá, üres formalizmussá válik. A kettős feladatot csak tervszerű, folyamatos neveléssel érhetjük el. Nem reménytelen célkitűzés ez, hisz a harmonikusan, sokoldalúan fejlett ember személyiségjegyeinek kialakításában az esztétikai nevelésnek éppen az ember többre törekvését kell jól kihasználnia. A közönséget is nevelni kell a művelzésre, mint ahogy Lenin feladatul hagyta: „a művészetnek a tömegek érzéseit, gondolkodását és akaratát kell összefognia, a tömegeket kell felemelni. Bennük kell a művészt felébresztenie és kifejeznie...”

Lukács György „A művészet jövője” című tanulmányában írja: „A tudomány arra törekszik, hogy az embert mint hibaforrást kikapcsolja, megbízhatatlan érzékszerveit műszerekkel kiszorítsa, általános és objektív törvényszerűségeket matematikai formulákban ábrázoljon. A művészet arra törekszik, hogy a valóság teljességét közvetítse az embernek mint egésznek, tehát érzékszervei, értelme és képzelete számára. A tudományos formulában a megfigyelő nincsen jelen, a műalkotásban az a személy, aki megkísérli a valóság ábrázolását, ennek a valóságnak lényeges mozzanata. A tudományon az ember kívül áll, a művészetben benne. A tudomány világismerés, a művészet mindenekelőtt világ-megélés.”

A művészeti nevelésben óriási feladatai vannak az iskolai oktatás mellett az ismeretterjesztésnek. Az utóbbi években igen sokan pesszimiztikus hangokat hallattak a hagyományos ismeretterjesztési formák létjogosultságával kapcsolatban. Kialakult egy olyan felfogás, hogy csak rendszeres, kerek egész nyújtó ismeretterjesztő formáknak van értelmük, mert egy-egy egyedi előadás, legyen az akár a legmagasabb szintű is, nem járhat komoly eredménnyel, hatása elvész, nem indít meg további erjedési folyamatot.

Két évtizedes népművelői tapasztalatom ennek az ellenkezőjét bizonyítja. Egy-egy évforduló, egy-egy életpálya bemutatása további erjesztési folyamat megindítója lehet. És ahol az előadónak sikerült a témán keresztül önmagát is elfogadtatni, megszerettetni, ott igenis van folytatás, feltámad az igény és mi tudjuk, hogy az a bizonyos étvágy evés közben szokott feltámadni.

Az író-olvasó találkozók is egy megnyilvánulása lehetnek az irodalmi ismeretterjesztésnek. De csak ott és akkor, ahol és amikor megfelelően elő is vannak készítve. Baranyi Ferenc fejtegetései pedig arról vallanak, hogy az adott esetekben nemcsak és elsősorban nem a hallgatóság járatlanságában volt a hiba, hanem a nem kellő előkészítésben.

Az alkotóművészeket bizonyos nimbusz övezi, ha nem is mindig csudabogarat, de mindenesetre olyan embert látnak bennük, akik szellemi magasokban élnek. Lehet-e csodálkozni, ha kinkeservesen indul meg a beszélgetés és a feltett kér-

dések legtöbbször banálisak, nem lépnek túl a kuriózumok keresésén. Maguknak az íróknak is kellemetlen természetesen, hogy olyan közegben ünnepeljenek, ahol jószerivel azt se tudták addig, hogy a világon van. Nem kellene megengedni, hogy csak azért, mert a költészet napja vagy éppenséggel az ünnepi könyvhét eseményei zajlanak, mindenütt és mindenáron író-olvasó találkozó legyen. Csak ott és akkor, ha a tényleges érdeklődés megvan, s ezt az érdeklődést tervszerűen előkészítették. De még ebben az esetben is eredményesebb lehet a találkozó, ha nem az íróknak kell önmagát dicsérnie, hanem van – és erre a feladatra minden, hivatását szerető magyartanár alkalmas – egy bemutató, aki ismerteti az író pályafutását, értékeli tevékenységét és eleve irányt szab a kérdéseknek. Ebben az esetben nem csapongnak a kérdések a kedvenc ételektől a műalkotás titkáig, kialakulhat egy valóságos kép a mai magyar irodalomról.

De nemcsak az író-olvasó találkozók, e ritka és – tudjuk, falusi művelődési otthonaink anyagi viszonyai között – nem is olcsó lehetőségei vannak az irodalmi izlés nevelésének. A tömegkommunikációs eszközök térhódítása csak látszólagosan adott mindenkinek azonos lehetőséget a lépéstartásra. A néző művészi befogadó képessége fejlettségétől függően többet vagy kevesebbet fog ugyanabból a produkcióból magábatogadni. De előfordulhat az is, hogy a helytelen felfogás, a nem kellő megértés következtében nem vonzani, hanem taszítani fogja a látott vagy hallott alkotás. Különösen a nehezebb, mélyebb elemzést igénylő darabok esetében érdemes ezekre is felkészíteni a nézőket. E sorok írója már volt előadó kis községekben, ahol Shakespeare munkásságát azért kellett ismertetni, mert az előadás után bemutatóra került a Hamlet. Ugyanakkor, különösen klubfoglalkozások során termékeny vitát válthat ki egy-egy – akár közösen, akár külön-külön látott – alkotás is. A televízió jóvoltából rendelkezünk immár országos színházzal. Madách halhatatlan művét, a Tragédiát így egyszerűen annyian tekinthették meg, mint kilencvenesztendősi színházi pályafutása alatt együttvéve. Élnünk kell a lehetőséggel, hogy ne csak láthassa, hanem értse is mindenki, a cselekményen kívül lássa a mű filozófiai mélységeit és élvezze a színészi újraalkotás nagyszerű folyamatát is.

A munkásosztály műveltségi szintjének emelése központi feladatunk. A szocialista brigádmozgalmak kulturális célkitűzései jó alapot nyújtanak az irodalmi műveltség emeléséhez is. Az olvasómozgalmakba való bekapcsolódás, a közös színház- és tárlatlátogatások már eddig is jól bevált formái voltak a jó közösségeket szorosabbra fűző művészi nevelésnek is.

Egyet mutatóba személyes élményeim közül

A nagybányai Bányász Művelődési Otthon vezetősége például úgy kíván segítséget nyújtani a vele szocialista szerződést kötött brigádoknak is, hogy a művész-mű-közönség hármasságát elevebbé teszi. Már eddig is voltak olyan próbálkozásaik, amelyek során írókat, művészeket vittek le az üzemekbe, bányai munkahelyekre, de ezeknek elsősorban az alkotók elevebb valóságkapcsolata volt a céljuk. Most a művészi alkotások jobb megismerése, az új művészeti irányzatok megkedveltetése, s ezek értő élvezésének a megteremtése a cél.

Első próbálkozásként mai magyar irodalmunk néhány kérdésének megvitatása került napirendre, olyan megoldásban, hogy egy közös olvasmányélmény kapcsán vitatták meg a résztvevők a kérdéseket. Szóba kerültek olyan kérdések, mit is értünk új magyar irodalmon: hogy ez nem pusztán stílus vagy szerkezet kérdése, hanem elsősorban társadalmi át-

lakulásunkból sarjadó eszmék jelenlétét igényli. Beszéltek arról, hogy rendkívül gyorsan változó, alakuló világunkban milyen nehézséget jelent az íróknak a kor ellentmondásai között a valóság ábrázolása. Milyen kötelezettségeket ró az íróra az embernek olyan ábrázolása, „ahogy jön a tegnaptól és megyen a holnap felé”.

A nagyon eleven vitában résztvevő munkások joggal kifogásolták, hogy újabb irodalmunkban erősebb hangot kapnak a hibák, mint a meglévő pozitívumok. A gyakran fellelhető úrhatnamság, a kispolgári magatartás makacsul továbbélő megnyilvánulásai mellett ábrázolja a ma irodalma azt az erőt, amely törvényszerűen – előbb vagy utóbb, de – végső győzelmet arat ezek felett. Élénk vita alakult ki arról, is, helyes-e az az egyre gyakrabban jelentkező ábrázolásmód, hogy az írók nyitva hagyják a vitás kérdéseket, az olvasókra bízzák, hogy erkölcsi ítéletüket megfogalmazzák.

A vitázók helyes érzékkel az írói világot saját mindennapi életükkel szembeállították és ebből vonták le a következtetést, hogy a szocialista tudat kialakítása nem könnyű feladat. Akárcsak a társadalom fejlődésének, ennek is vannak törvényszerűségei. Marx írta a Tökében: „Egy társadalom még ha nyomára jött is mozgása természeti törvényének ... természetes fejlődési szakaszokat sem át nem ugorhat, sem parancsszóval el nem tüntethet. De megrövidítheti és enyhítheti a szülési fájdalmakat.”

Ezeknek a szülési fájdalmaknak enyhítője az irodalom is. Ezért dolgozik minden igazán nagy alkotó. Ahogy Illés Gyula válaszol a kor-felvetette kérdésére: „Dolgozom: küzdve alakítom / nemcsak magamat, aminő még / lehetek, akinek jövőjét / az „ihlet óráin” gyanítom: / formálom azt is, amivé ti/válhattok, – azt munkálom én ki.” Segítsen a közművelődés és akkor a költők nem dalolnak hiába.

MOLNÁR PÁL

A multörzés felelőssége

Valamennyi nemzet törekszik történelmi múltjának megismerésére, a műemléki kulturális értékek feltárására, közkinccsá tételére. A nagymúltú országok többségében – de másutt is – az évszázadok során feltárt műkincsek közönség gyarapításán túl a nemzeti tudat alakításába, a tudományos és kulturális élet mindennapos tevékenységébe. S keleten és nyugaton egyaránt különös aktualitást kap e probléma az ifjúság arculatának formálásában.

Hazánkban a műemlékvédelem csupán évszázados múltra tekinthet vissza. S az önálló nemzetté válás után, a kiegyezés adta részönállóság következtében csak részleges eredményeket mutathatott fel első időszakában; a Horthy-korszakban a fasiszta rendszer célkitűzéseit szolgálta. A műemlékek feltárása, állagának megóvása, tervszerű védelme csak szocialista rendszerünkben bontakozhatott ki. Ennek során a műemlékvédelem a műemléki és idegenforgalmi szempontokon túl fokozatosan a szocialista haza, a szülőföld megszerettetését és – közvetve, de esetenként közvetlenül is – a szocialista kultúrpolitika célkitűzéseinek megvalósítását szolgálja.

A műemlékvédelem Nógrád megyében is szép eredményeket mutathat fel. Igen nagy szolgálatot tett a helyi nevezetességű – különböző korokból való és építészeti stílusú – épületek, kúriák helyreállítása, célnak megfelelő hasznosítása terén, továbbá az országos, egyes esetekben nemzetközi érdeklődésre is számot tartó irodalmi emlékhelyek, népi építészeti együttesek felújításában, kultúrpolitikai hasznosításában. Történetek kezdeményezések – elsősorban a megyei pártbizottság és a megyei tanács részéről – a munkásmozgalom emlékhelyeinek feltérképezésére, e helyeken emléktáblák elhelyezésére.

A helyreállított műemlékek sorából kiemelkedik az 1960-ban és 1972-ben felújított horpácsi kúria, ahol a Mikszáth Kálmán életéről és munkásságáról szóló emlékkiállítás; az 1964-ben és 1972-ben helyreállított csesztvei kúria, ahol a Madách Imre-emlékkiállítás; a karancsgerényi Légrádi-féle vadászház, amelyben a felszabadulási állandó kiállítás és a Nógrádi partizáncsoport tevékenységét bemutató emlékkiállítás kapott helyet. Az utóbbit 1969-ben Salgótarján negyedszázados felszabadulási ünnepeinek keretében avatták fel, illetve adták

át új rendeltetésének. Hollókőn a népi építészeti együttesek helyreállítása, közkinccsá tétele indult meg. Közel fél évtizedes előkészítő és felújítási munka után még az év folyamán adják át rendeltetésének a szécsényi Forgách-kastélyt: az épületben országos vadászattörténelmi állandó kiállítás mellett, régészeti, feudális kori, újkori-köztörténelmi, képzőművészeti és iskolatörténelmi kiállításokat helyeznek el. A felsorolást tovább nem folytatva kitűnik az az érdemi munka, amely a Nógrád megyei műemlékek helyreállítása és célnak megfelelő hasznosítása érdekében történt.

Ezen – alapjaiban elismerésre méltó és dicséretes – tevékenység érdemleges elismerése mellett azonban szükséges néhány, a megye sajátosságaiból, történelmi múltjából, osztályharcos hagyományaiból eredő problémára és azok megoldására is felhívni a figyelmet. E később taglatásra kerülő kérdéscsoport aktualitását eddig kellően fel nem ismert országos érdekek is indokolják. Nevezetesen az az egyre égetőbb és – az új, valamint legújabb kori történész-muzeológusok által – egyre hangosabban jelentkező jelzés, hogy a kapitalizmus és a szocializmus kezdeti szakaszának tárgyi emlékei, objektumai gyorsabban pusztulnak, mint az azt megelőző koroké.

Az elmúlt több mint száz év technikai fejlődésében, a tőkés osztály létrejöttében, a proletariátus kialakulásában, osztályi szerveződésében, fejlődésében és nem utolsósorban életmódjában bekövetkezett változások ugyanis számos problémát vetnek fel. A ma embere kevésbé észleli annak a nagy változásnak a horderejét, amelyet apáink, nagyapáink, dédnagyapáink és üknagyapáink átéltek: sokan ezt az időszakot még nem is tekintik történelemnek, mert képletesen szólva a tegnapelőtt a tegnappá, a tegnappá a mába, és bizony nem egy esetben a ma a holnapba nyúlik. Így felesleges kacatnak tart fontos tárgyi emléket, s csak a harácsoló üzletelő, a hobbyból gyűjtő, vagy legjobb esetben a muzeológus hívja fel a figyelmet a tárgyban rejlő történelmi értékre. Ennek ellenkezőjével is naponta találkozunk: egyre gyakoribbá válik a népi emlékek üzletszerű beszerzése, forgalmazása és nem egy esetben a nyugati országokba való kijuttatása. Ez nemcsak azért káros, mert külföldre viszik nemzeti kincsünk egy részét, hanem azért is, mert a magánosok magasra verik fel az árakat, aminek következtében a közgyűjtemények költségvetési összegeik terhére érdemlegesen egyre kevésbé vásárolhatnak. A magánosoknál lévő emléktárgy vagy viseleti darab a legtöbb esetben valós értéke felett kel el – vagy a mesterségesen felvert árak miatt eladásuk megreked.

A kapitalizmus és szocializmus kora tárgyi emlékeinek érté-

két megyénkben még országos nézőpontból is növeli, hogy egy földrajzi egység – a salgótarjáni iparvidék – keretén belül zajlott le egy olyan nagy történelmi átalakulás, mint a szén nagyüzemi termelése.

Az 1860-as évek elején meginduló bányászkodás megváltoztatta a gazdaság strukturáját, a szén tömeges feltárása megteremtette a lehetőséget új ipari nagyüzemek létrehozására. Mindkét ipari fejlesztési tényező kihatott a települések arculatának változására is: a nagyrészt paraszti birtoktestek mellett megjelentek a tőkés birtokok is, a kapitalizálódó falu köré pedig kolóniák települtek. Megindult a közlekedés modernizálási folyamata: az 1867-ben Salgótarjániig kiépített állami vasút mellé később kiépítették az iparvasúti hálózatot. A közlekedési útvonalak racionális kiépítése miatt a salgótarjáni iparvidéken igen sok alagutat kellett építeni. A szénbányászat és az ipari termelés fokozódása miatt újabb és újabb munkásokra volt szükség. Mivel azt az ittlakók nem vállalták és nem is értették hozzá, vendégmunkásokat hívtak külföldről. Ezek új viseletet, szokásokat hoztak magukkal.

A szén teremtette meg a lehetőséget a vas- és üvegipar letelepítésére. Az SKÜ elődje, a Salgótarjáni Vasfinomító Rt., majd a Rimamurányi-Salgótarján Rt., az Öblösüveggyár elődje a palackgyár, a LAMPART salgótarjáni üzemegysége elődje a Hirsch és Frank Művek, a XIX. század második és harmadik harmadában a település számára szokatlan épületeivel, gyárkéményeivel, kohóival hívta fel a figyelmet. A gyár belsejét, a műhelyeket, a raktárakat, gépeket természetesen csak az ott dolgozó munkások láthatták. Szabadunk első felében újabb üzemek létesültek, de a régebbiek is bővültek, korszerűsödtek. A szocialista építés első évtizedeiben nagyrészt még a régi keretek közt folyt a termelés. Az 50-es évek vége felé az MSZMP és a Forradalmi Munkás-paraszt Kormány által megindított és a helyi szervek által kivitelezett rekonstrukció, továbbá a 60-as esztendőik iparfejlesztő és új üzemeket telepítő munkája során – és legfőképpen a népgazdaságilag elsőbbségi energiastruktúra változásával – új helyzet állt elő.

A szén teljesítette történelmi hivatását, s alkalmazására a fenti tényezők miatt egyre kevesebb szükség mutatkozik. Salgótarján és környékének munkássága zömében már ipari jellegű. Új objektumok épültek és épülnek, új gépek és automata gépsorok kerülnek alkalmazásra. Megnövekedett a munkásság száma, változott összetétele. Az ipari struktúra is változott, sokat fejlődött a könnyűipar és a szolgáltató ipar. Mindezek következtében a bányamedence, bányaváros helyett találóbbá vált az iparvidék, iparváros jelző.

A modern nagyipar kialakulása, a technika ugrásszerű fejlődése következtében fokozatosan vetkőzte le és „nőtte ki ruháit” az iparvidék. Több tucat bányát zártak be, de bontottak le ipartelepeket, üzemrészeket is. A szénbányászkodás az iparvidék déli részére tolódott át. Az egykor technikai újdonságnak számító szénosztályozók, rakodók közül már csak néhány működik. Az iparvidék északi részén megszűnt az iparvasúti szállítási.

A megye ipari fejlődésében kulcsszerepet betöltő bányászatnak a 60-as évek elején állítottak emléket a megye politikai és gazdasági vezetői azzal, hogy a József-tarót bányamúzeummá alakították át. Hasonló törekvést jeleznek – ha nem is váltották be mindenütt a hozzáfűzött reményeket – a különböző gyárak ipari termékeinek válogatásából készült kiállítások, mintatermek. (A legteljesebb és talán a legértékesebb ipartörténelmi és iparművészeti gyűjteménnyel az öblösüveggyár rendelkezik. A többi nagyüzemünkben fennállásuk 75., illetve 100. évfordulójára rendezett ünnepek keretében készítettek alkalmi kiállításokat.) A kampányszerű gyűjtőmunkán alapuló kiállítások nagymértékben hozzájárultak az ünnepek nevelési célkitűzéseinek megvalósításához, de nem szolgálták azt a nemes célt, hogy önálló gyűjteménnyé, illetve állandó kiállitássá fejlesszék őket. A Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából alapított Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum hozzákezdett ugyan az iparvidékre jellemző tárgyi és dokumentációs anyagok gyűjtéséhez, megfelelő szakember híján – s leginkább raktározási gondok miatt – azonban e tevékenység csak kezdeti eredményeket mutathatott fel.

A városi, járási és nagyüzemi pártszervek segítségével, a vállalati igazgatók aktív közreműködésével 1972-ben kezdődhetett meg csak a Munkásmozgalmi Múzeum keretében az intenzív gyűjtő- és feldolgozó munka. Az első eredmények a város 50. évfordulójára rendezett kiállitást megelőző gyűjtőmunka során jelentkeztek. 1973-ban a kedvező tapasztalatokat felhasználva, az új Munkásmozgalmi Múzeumban felépítésre kerülő állandó kiállitáshoz a korabeli munkaeszközök és termékek gyűjtésével folytatódik a munka. A múzeumi gyűjtőmunkát bizonyos vonatkozásban objektív körülmények is segítik. Legtöbb nagyüzemünkben ugyanis – a korszerű munkaeszközök gépek mellett, vagy már használaton kívül, de még az üzemben – található 50, sőt 100 éves munkaeszközök is. Ezek begyűjtése a vállalatok igazgatósági főosztályaival, üzemegységvezetőkkel való együttműködés útján, a törvényes előírások betartásával történik. Különösen kedvező tapasztalatokat szereztünk az együttműködésben a Salgótarjáni Kohászati Üzemek, az öblösüveggyár és a LAMPART salgótarjáni gyáregysége vezetőivel, szocialista brigádvezetőivel.

A gyűjtőmunka során negatív tapasztalataink is voltak. Szomorúan kellett megállapítanunk, hogy az utókor számára értékes objektumok kerültek lebontásra, gépek, szerszámok jutottak selejtezésre és ezt követően zúzdába. Ilyen sorsra jutott a kapcsolatok hiánya miatt az első 1913-as automata Owens-gép. A történelmi értékű objektumokkal rendelkező vállalatok, helyi tanácsok a múzeumok és a műemlékek védelmével foglalkozó intézmények, szervek, mozgalmak közötti menetek közötti munkakapcsolat, továbbá kellő átgondoltság hiánya miatt olyan objektumok is lebontásra kerültek, amelyek idegenforgalmi szempontból is kulcsszerepet töltenének be (mint például a salgóbányai fogaskerekű kisvasút, a közép-európai

hiességű somoskőújfalui kőzúzó és iparvasút, az első üveg-huták, aknák, bányabejáratok, stb.) Mivel ezek lebontásra, illetve leszerelésre kerültek, szükség lenne a még működő, vagy megfelelő állagú ipartörténeti értéket képviselő objektumok, gépek nyilvántartásba vételére, védetté nyilvánítására, nehogy a selejtezés sorsára jussanak.

A munkáséletmód tárgyi emlékeinek gyűjtése, állagának megóvása nemcsak a mának, hanem az utókor számára is való hasznosítása ugyancsak országos múzeumi, de egyúttal idegenforgalmi feladat. A salgótarjáni iparvidék munkássága osztályá szerveződésének folyamata, kialakulásának körülményei számos vonatkozásban azonosak az országossal, de speciális vonásaik is megtalálhatók. A demográfiai adatok tanulmányozása szolgáltató részleges ismereteket, ez azonban nem pótolhatja a tárgyi világ hiányát. A múzeumi szakemberek szerencséjére itt még találhatunk (szinte originált állapotban) 70–80 éves kolóniákat, kolónia-típusokat, ritkábban lakásbelsőket, viseleti együtteseket. E vidék sajátossága, a különböző bányász- és ipari üzemek köré kiépített kolóniák különbözősége – a bányászok számára épített közöskonyhás fabarakk, a viszonylag korszerűbb, magasföldszintes szoba-konyhás acélgyári, az emeletes kaszárnyarendszerű hirsch-gyári stb. – mellett feltűnik az is, hogy a munkás a bányában és a gyárban betöltött munkahelye, beosztása (és ennek következtében jövedelme) szerint kapta a lakásokat. Az aknászok, gyári előmunkások például már elkülönített épületekben laktak.

Az újabb lakások építésével fokozatosan megszűnnek a kolóniák: ezért már most szükség lenne kijelölni lakástípusuk

szerint azokat az egységeket, amelyeket eredeti állapotukba vissza kívánunk helyezni. Természetesen arra törekedve, hogy a benne lévő bútorok, felszerelések is megfeleljenek a történeti hűségnek. A lakásbelső eredeti állapotba való visszahe-lyezése ma már igen nehéz. A lakások külseje, különösen a kolóniák esetében alig, vagy igen keveset változott, a berendezés és a viselet – több nemzedék ízlésváltozása következtében – már igen nagy fejlődésen ment keresztül. A lakásbelsőben és a viseletben bekövetkezett fordulópontok, a korszakok tipikus tárgyi anyagainak gyűjtése, a paraszti és munkásvisélet keveredése és egymás mellett élése – különösen az asszonyoknál – megnehezíti a gyűjtőmunkát. E téren is a szisztematikus gyűjteménygyarapításhoz van szükség nagyfokú társadalmi segítségére.

A csak vázlatosan felvetett, de a rendelkezésre álló terjedelem miatt csak részben kifejtett gondolatok egy része nem újkeletű. Ahhoz, hogy a máris meglévő nagyarányú lemaradást bepótoljuk, a múzeumi és műemléki intézmények részéről tervszerűbb munka, a gazdasági egységekkel intenzívebb együttműködés és a társadalom szélesebb rétegének intenzívebb bekapcsolása szükséges.

A műemlékek, ipartörténeti értékű tárgyak gyűjtése, az ipari objektumok védelme, állagának megóvása és a nevelésben való hasznosítása nem jelentheti, hogy nemzeti történetünk fontos emlékeinek védelméről, kultúrpolitikai hasznosításáról mondjunk le. Tevékenységünkben arra kell ügyelnünk, hogy a nemzeti hagyományok ápolása és a munkástradíciók felkarolása egységet képezzen.

ERDŐS ISTVÁN

Szabadszombat

I. László üzenete az íróasztalomon vált szombat délben, ahogy vidékről hazaértem. „A vízcsapod várhat még két napot. Hétfőn délutános vagyok, így csak reggel mehetnék fel. Vagy hagyjuk hétvégére? Szólj át az öregékhez, hogy mi újság! Laci”

Mivel a vízcsap a fürdőszobában nem egyszerűen csöpögött, hanem spriccelt, köpködött, folyt a szélrózsa minden irányába, ha tisztálkodási szándékkal hozzáért valaki, hát azonnal átmentem az „öregékhez”. Nagymama szokása szerint ölbeettett kezekkel ült a konyhában az ablak előtt. A tűzhelyen fortyogó étel-ekre figyelt félszemmel, félszemmel meg az utcát kémlelte. Jönnek-e az unokák hazafelé az iskolából.

– Nagymama! Negyedik szabadszombatján ejt át a tisztelt veje! Két hónapja vár rá az az átkozott vízcsap, hogy rendbe tegye. Azóta az ingatlan tizenötször megcsinálta volna...

– Szólni kell az Ingtatlannak, tanár úr!

– Hol van?

– Laci? Vagy az Ingtalan?

– Laci!

– Festenek. Kifestenek egy lakást Rudival. Tegnap este szóltak nekik Galbácsék a negyedikről, hogy volna egy kis maszek munka, amiért fizenek is, és nem olyan baráti szívesség... Estére végeznek vele. Azt mondta, mire az Angyal elkezdődik, itthon lesznek.

– Szobafestést? Laci?

– Ő hát!

– Dehát, lakatos! Nem? Géplakatos!

– Attól, hogy lakatos, attól még a maga vízcsapját se tudná megszerelni. Más szakma az is, megint más a lakatosság, meg a mázolás. Ő mindent megcsinál, ha kell. Megmetszi a rózsafákat, átkárpitozza a nagyrekamiét, könyvespolcot épít, rádiót szerel.

Ülök kétségbeesetten a szürke pokróccal leterített heverőn, nagymama hátát fordít, a tűzhellyel foglalatkosodik. A tűzhely fölött falvédő, indigókék figurákkal, felirattal. „Az ebéd már készen vár, kedves férjem jössz-e már.” Nagy ricsajjal megérkeznek a fiúk az iskolából. Imike, Lacika. Ikkrek. Nyolcadikosok. Jobbról-balról megcsókolják a nagymamát, szüleik felől érdeklődnek.

– Apátok maszekol, anyátok takarít a kettős lépcsőházban, – mondja tömören nagymama, és leszedi az unokákról az iskolaköpenyt, melegítőfelsőt vesz elő az előszobai beépített szekrényből.

– Ebédre itthon legyetek – kiabált még a fiúk után, akik focival a hónuk alatt rohannak a ház mögötti játszótérre egy félórás szombat déli foci-csetepatéra.

Legszívesebben beállnék magam is a srácok közé, itt a Vásártér körül ugyanis gyakori eset, hogy negyven felé közeledő munkásapukák feltűrt nadrágszárral, együtt fociznak a fiaikkal. Rúgják a labdát a hétköznapi sok apró dühével rugóizmaikban, s ők a lehangosabb játékosok, számukra a legfontosabb a gól, a tizenegyes, a végeredmény...

2.

I. László 40 éves munkás. Géplakatos. 1973. tavaszán huszonöt éve, hogy a város egyik legnagyobb üzemének dolgozója lett. A nagy hagyományú gyár nevelte szakmunkássá, ott dolgozik meg-

szakítás nélkül negyedszázada. A szocialista brigád, amelynek tagja, háromszor nyerte el az aranykoszorús brigádjelvényt. Órabére 13,60, átlagos havi keresete 2 300 forint. Március elsején, a bérrendezéskor egy forint ötven fillér órabéremelést kapott. Családjához tartozik felesége, aki ugyanabban az üzemben rak-táros, és ezernyolcszáz forintot keres havonta, két fia – nyolcadikos kamaszok, házfelügyelő anyósa, akit négy lépcsőház tisztántartásáért, 48 lakás felügyeletéért, ugyanannyi család lakáskarban-tartásának szervezéséért havi 800 forintot kap –, s végül plusz egy személy, nagy-apa, aki hol van, hol nincs a létszám-keretben, aszerint, milyen tőrészhatárookra hangolódik vele szemben a család, illetve önmaga milyen belső korlátokkal tudja rendszabályozni rossz természetét és alkoholfogyasztását. Úgy is lehetne mondani, nagyapa a család szegénye. Mert azontúl, hogy néha a család békéjét megbontva, rossz hírét kelte félévre is néniéhez költözik egy Rökkant-telepi kis házba, azon túl hétköznapi viselkedése is sok kívánni valót hagy maga után. Nyugdíjas lévén apró-cseprő alkalmi munkát vállal; kétkézi munkát, egyszerű dolgokat, mint szénhordás, bútorszállítás, bevásárlás. Igen, bevásárlás. S ez az a pont, ez az a vállalkozás, ami nincs ingyére a családnak, mert nagyapának ebben a szolgálatában nem a munkát látják, hanem a kiszolgálást, a szolgáltszerepet. S aki munkás volt, ne legyen szolgálta, tartják. Nagypapa fél hétkor becsenget X tanár úr, Y doktor úr lakásán, – karján nagy bevásárló kosár –, és megkérdezi: mit hozzak. A tejboltból ezt, a hentesből emezt, a csemegéből ezeket, sorolják a megrendelő, s nagy-apa hűségesen sorban áll a boltokban,

tülekszik friss kenyérért, húserért, elfoglalt emberek helyett letudja a beszerzést, hogy aztán diadalmasan megtérve a nagykosár árukkal, egy-egy pohár sör, féldeci várja itt is, ott is. Mindezt szégyelni valónak tartja a család, ahol ugyan az egy főre eső jövedelem alig haladja meg a kilencszáz forintot, de a családfő I. László munkás osztálytudata, az asszonyok hiúsága egyaránt elutasítja nagypapa ilyenfajta kilincselését, hiszen ha nem is mindennap, de egy-egy üveg sörre, féldecire való megakad otthon is, a konyhapénzből elcsípve is. I. László egyáltalán nem jár kocsmába, nem a féldecipárti munkások közül való. Egy üveg sört otthon, családi körben, ebéd vagy vacsora után szívesen megiszik, de ezzel az alkohollal I. László életében „le van tudva”. Hétköznap is, szombaton is, ünnepnapokon is. I. László életeleme a munka. Így a világ legtermészetesebb dolga számára, hogy a pihenőnapok egy részét is hasznos kenyérkereső foglaltsággal tölti el, a szabadszombatokat kivétel nélkül. A szabadszombati programjai legnagyobb részben és szinte kizárólagosan a család közvetlen napi céljaihoz, érdekeihez, önkiszolgálásához kapcsolódnak. Ha egy évben átlag huszonöt szabadszombat van, akkor I. László húszat minimum Rokkant-telepi „birtokán” tölt el. Télen is, nyáron is. Négy-száz négyszögöles ikertelekről van szó, amelyen szerény kis házikó – nem hétvégi ház – állja az időjárás rohamait vagy negyven éve. Az ikertelek társtulajdonosa P. Rudolf szerelő, I. László barátja. Csaknem mindig együtt dolgoznak. Szabadszombatokon egész nap. Még az ebéd is ott készül, odakinn. Rossz időben a szegényes konyhában, jó időben pedig a nagy almafa alatt szalonnasütés járja. Ez a telek, vagy inkább ez a kert a család piaca. Itt terem meg a koratavasztól késő őszig a friss zöldség, gyümölcs, ami szükséges, itt rakják el szakszerűen a télirevaló burgonyát, zöldséget, almát a régi kis házikó padlásán, pincéjében. Mennyi munka van négyszáz négyszögölnyi konyhakerttel, harminc-negyven gyümölcsfával! Töménytelen! Attól kezdve, hogy a kerítést festeni kell, a kertet felásni, a fákat metszeni, egész évben csőstül van munka. Kemény fizikai munka, nem pepecselés, víkendezés. Ez a munka úgyszólván elengedhetetlenül szükséges a család adott nivóju életviteléhez, élet-színvonalához. I. László igényli a gazdag, változatos étkezést, a különleges ízeket, a speciális ételeket, hát megteremtette az ily módon elképzelt konyhához a speciális éléskamrát is. Mindehhez nagyjelentőségű időtöbbletet ad számára a szabadszombatok sora. Többet, jóval többet el tud végezni az állandóan tornyosuló műszak utáni feladatokból, s alkalomadtán az asszonyoknak is tud segíteni a vásártéri ház rendbentartása körül.

I. László életében egyelőre semmi jel nem mutat arra, hogy a szabadszombatok révén nyert időből a korábbinál többet fordítana pihenésre, kapcsolódás-

ra, szórakozásra, művelődésre. Jelenlegi életvitel, a család mostani életszínvonalával mellett erre gyakorlatilag nincs módja, de eszköze sem, és különös módon ennek nem is érzi szükségességét. Teljesnek érzi életét, s alkotónak, színésznek is. Két vödör vízzel felmosórongyokkal, partvissal vonul fel a negyedik szintre a házban, s az éppen adott családi munkamegosztás természetes menetrendje szerint takarítja, mossa a lépcsőket. S elfogadja egyetlen szórakozásnak a televíziót, a vasárnap délutáni Stécé-meccset. A televízió programját műsorkezdéstől az éjszakai híradóig végignézi. Különösen kedveli a gazdag információs anyagot nyújtó híradót, a folytatásos, vagy sorozat jellegű adásokat, a sportközvetítéseket. Évente két-három alkalommal, ha eljut moziba-színházba, akkor is vagy a fiúk, vagy a feleség kedvéért, illetve esetenként a szocialista brigád közös kulturális programjában való részvételért. Színházban, moziban csak a zenés vígjátékokat, bűnügyi komédiákat szereti. Olvasni nemigen szokott mást, mint a napi sajtót; a könyv-olvasást túl nagy időráfordítást igénylő elfoglaltságnak tartja. Évek telnek el, hogy nem vesz könyvet a kezébe. Művelődési intézmények rendezvényeit általában nem látogatja, viszont bélyegkiállításra, alkalmi postabélyegzésre a világ végére is elmegy. Szenvedélyes bélyeggyűjtő, az üzemi kör szervező titkára. A bélyegkiállításokra, bemutatókra általában viszi magával fiait is, rá akarja nevelni őket a szép bélyeg szeretetére, mert azt tartja, hogy a bélyeg tudást is közvetít, jó ízlésre is nevel. A gyerekeket egyébként az általános iskola elvégzése után közgazdasági technikumba akarja járatni, azt gondolja, hogy a nem elég erős fizikumú gyerekek legyenek inkább szellemi foglalkozásúak; könyvelők,

adminisztrátorok vagy közgazdászok. Ami majd telik tőlük, amire futja tehetségük-ből.

Az iskolázásukkal járó terheket – elsősorban a diákiükhöz méltó nivósabb öltözködés többletköltségeit – I. László még további túlmunkával, többlet-tevékenységgel szándékozik kiegyensúlyozni. Ami jelenleg alkalmi vicc csupán – a maszokolás, fusimunka –, az a következő négy évben vagy nyolc évben kényszerítő vállalás kell legyen I. László életében, mert természetesen tartja, hogy az ikrek pontosan olyan ruhában, felszereléssel fognak iskolába, járni, mint a doktor úr, a mérnök úr gyerekei. Az igényeit, a napi gyakorlatát a művelődésben, szórakozásban I. László olyannak érzi, amelyeket nem kell szégyelnie, mert megítélése szerint átlagszintnek felelnek meg, így tágitásukra, bővítésükre, akár a szabadszombatok által megnövekedett szabadidővel, akár más körülményekkel összefüggésben egyáltalán nem gondol.

3.

A baráti szívességgként megígért, elváltalt vízcsapjavításra soha nem került sor. Régesrég rendbehozta a fürdőszobám csapjait az Inga-Ilán szakembere.

De a vízcsapjavítás halogatása során sokat beszélgettem I. Lászlóval – egyszer festőlétrán állt, egyszer ásózott, egyszer lépcsőt mosott –, és legalább most már tudom, hogy a munkásoknak minden második szombatjuk szabadszombat, és hogy egy-egy dolgozónak még nem az az alapproblémája manapság – mint ahogy sokan hisszük –, hogy a megnövekedett szabadidőt milyen típusu műveltségszerzéssel, szórakozással, kikapcsolódással töltse el. I. László és a hozzá hasonló körülmények között élő munkások esetében csak igen lassan, nagy terülemmel, fokozatosan lehet kialakítani a változtatás belső igényét.

BORBÁS TIBOR: SZARVAS
(A III. salgótarjáni Tavasz Tárlat anyagából)

PÁL JÓZSEF

Egy pannó élete

Magyargéce 1972. november 16-án a klubkönyvtár nagytermében értékelte a zsüri Lóránt János pannóját. A község vezetői meleg szavakkal mondtak köszönetet a művésznek – így szólhatna a rövid újsághír a kisközsegből, amely a megyehatárokon túlnövő jelentőségű eseményt közreadja.

A magyargécei klubkönyvtárban elhelyezendő pannóra kiírt pályázat befejező aktusához érkezett, Lóránt János igazolta a bizalmat, s rácafolta a kételkedőkre: első nagyméretű, murális megbízatása az utóbbi évek egyik legsikerültebb ilyen jellegű alkotásaként került a közönség elé. Realizmusa meggyőző, megoldásában nem érezni semmi leereszkedő engedményt.

Egész eddigi pályáján egymásból táplálkozott realizmusa, s óvatos vagy inkább megfontolt, tudatos absztrakciója s teremtett életet adó feszültséget. Festői világa szuverén festői világ. Alföldi tájmotívumokat felhasználó képeiről gyakran mondják, hogy eszköztelenek. Az eszköztelenségben rendkívüli finomság, halk – már-már komor – lírai alkat, Egryt idéző emberi-festői érzékenység nyilatkozik meg. Önmaga kivetülése a tájra, s a táj befogadása, a tájjal való személyes összefonódás nem feledteti vele a tájban élő másik embert, – a többieket. Különösen szembetűnő ez a nógrádi dombok formarendszeréből építkező képein. A gyermekkor tájai mellett a férfikor otthon adó világa, a „gyönyörűséges nógrádi táj” is vászonra kerül.

Ahogy létezik egy Egry Balatonja, a szentendrei festők addig nem látott Szentendréje, az alföldi festők Alföldje, már ugyanúgy van Lóránt János Alföldje és nógrádi tája is.

Lórántnak ezt a magyargécei pannóját ugyanaz hitelesíti, mint korábbi képeit átgondolt festői program és mélyről jövő elkötelezettség. A néző hamar hatása alá kerül annak a bölcs derűnek, amelyről szinte alig hisszük, hogy sajátja lehet egy az életútja felénél járó fiatalembernek. Keveset mond a szó arról, ahogyan kora tavasszal puha pasztellbe vált a lassan éledő domboldalak szántásbaránája, majd hol itt, hol ott feltartóztatlanul tör fel a duzzadó, a zöld, új élet. A friss fényben megfakulnak az öregek sötét ruhái, ereikben új remény terjed, s a csikótestű kamaszoké az öröm. Természet, munka, szerelem, születés, ifjúság, érett emberi lét, a megrokkantak

RÉSZLET A PANNÓBÓL

bearanyozott alkonya és szelíd elmúlása – épp azokat ne fogná meg a kép, akik élői ennek a küzdelmes, földszagú életnek? Riportunkkal ezt kutattuk. Következzen a község lakóinak véleménye, minden kommentár nélkül.

KISDIÁK

– Hát... szép. Parasztokat ábrázol.

TANÁCSSELNOK

– Amikor értesítést kaptunk a megyei művelődési osztálytól, hogy ilyen festményt fog kapni a klubház (mert megérdemli ez a szép épület), nagyon megörültünk. Úgy tájékoztattak bennünket, hogy csak Tarjánban a szakszervezeti székházban van ilyen, és az nagyon szép. Örültünk az ajándéknak. A VB. és a tanácsülés is örömmel fogadta. Volt persze vita, amiért ilyen nagy pénzt befektetünk. Meg volt olyan vélemény is, hogy nem a mi pénzünkéből megy. Erre viszont lettek olyanok, akik azt válaszolták: „nekünk is megérvé, ha annyi pénzünk volna.”

A KISZ-fiatalok ellenállása volt a legnagyobb. „Adnák inkább nekik a pénzt,

tudnák mire költeni” – mondták. De mikor Lóránt festegetni kezdett, el-eljártak arrafelé az emberek. Kezdetben nem tetszett nekik, a festés alapozásánál durva munka volt még a képpel. Az aszszonyok is eljártak megnézni. Ahogy alakult, aztán ahogy elkészült a kép, egyre inkább tetszett. Amikor rendezvény van a klubházban, olyan emberek is, akik nem értik ezeket a dolgokat, azt mondják, hogy emeli a terem színvonalát. Már volt arra is javaslat, hogy nagyon vigyázzunk a képre.

– KISZ-esküvőket, zársumadást, legutóbb farsangi mulatságot tartottunk a gyerekeknek, a klubházban. Ilyenkor az öregek is eljönnek. Most, ahogy megérik az emberekben, már kezdik értékelni. Most már nem beszél senki sem a pénzről. „Ideillik” – mondják. Nagyon örülök annak, hogy a kép győzte meg az embereket. Mi is kiálltunk érte, de valójában a kép győzött. És persze Lóránt is mindent elkövetett. A pályázat alkalmával kértük, hogy Nógrád megyei ember fesse meg, mert az többször is meglátogathatja, mert annak olyan lesz a kép, mint a gyereke. Kezdetben neki nem nagyon tetszett a terem. De látszott rajta, hogy nagyon szereti a munkát, sokat is dolgozott. Reggel 6–7 órakor már itt is volt, „nyomta a melót”. Egyik kezében kenyér, a másikban ecset – úgy dolgozott. Tisztára, mint a munkásember. Munka közben is kikérte a véleményüket... Elvette az egyik gyereket a képről. Mondtam neki, hogy kell az oda. Másnap már ott volt. A gyereket, meg a traktorosokat el is fogadták az emberek. A parasztembert nem. Valahoav formásabb parasztember kellett volna. Nem ilyen búskomor. Úgy gondolom, ez attól van, hogy a mai művészetet úgy szeretnék az emberek, hogy tisztább, valóságosabb képet kapjanak. Mert hiszen hozzászórtak az egyházi képekhez, ahogy Szűz Mária van lefestve.

TANÁCSITKÁR

– Nekem az tetszik a legjobban, ahogy a kislány sámlin olvas. Mellette meg a másik kislány a befont hajával. Az alakok, meg a figurák teljes kidolgozását már a mai művészet biztosan nem tartja fontosnak. Pedig olyan arányosak azok a gyerekek!... Már négy KISZ-esküvőt is tartottunk a terebben, mióta a kép elkészült. Az volt a vélemény az első esküvőnél, hogy a templomban sem tartanak ilyet.

KLUBKÖNYVTÁR IGAZGATÓJA (tanár)

– Végig rajzot tanítottam. Megértem, mit jelent eljutni oda, hogy ezt a képet valaki értékelni tudja. És van, aki tudja.

Több embernek nem érthető a kép stílusa. De az ő szemükben a NAGY kép – nagy érték.

– Főlismeri mindenki főlismeri Magyarág környékét. A lakosságnak tetszik, védik is. Dobogót tettünk a kép elé, hogy védjük, bálban csak a dobogóig lehet menni. Érezheti mindenki, hogy csak nézni lehet. Nehéz megérteni még azt is, hogy nem érhetnek hozzá, nem lehet megtagadni. Meg kellett magyarázni, hogy mit jelent, mennyit ér. Hogy nem a pénz az értéke, hanem az, hogy a község múltját, jelenét, jövőjét egybe-sűriti. Ez az értéke. Elvittem a gyerekeket is az iskolából, hogy mutathassam, magyarázhassam.

– Én személy szerint roppant nagyra értékelem. Gyönyörű mű. Szinte fáj az embernek, ha mások nem értik meg a színharmóniát, a kompozíciót, a formákat. Magam is festegettem. Persze csak mint rajztanár. Énnekem ez a kép csodálatos. A szívem fájna, ha el kellene válni tőle. Pedig tudom, hogy múzeumban a helye... Csak két képem van ott-hon, de inkább a zongorát adnám el.

K. K. (4. osztályos kislány. Darálni kezdi, mint a leckét):

– Nagyon szép. Egyrészt azért, mert községünkről festették. Van olyan része, amelyik a gépesített tsz-t ábrázolja. A gyerekek a jövőt jelenítik. Van rajta egy kis pólyás baba és azért is nagyon tetszik. És a dombok is. Hasonlítanak a mi dombjainkra. Nagyon sokszor láttuk már. Szüleimnek is tetszik. Nagymama is eljött, amikor volt ott egy lagzi. Neki is nagyon tetszett.

M. R. (3. osztályos kislány)

– Lóránt János festette ezt a képet. Akkor láttam először, amikor lakodalomban voltunk. Először az öreg bácsi tetszett és az asszony a kisbabával.

K. I. (harmadéves iparitanuló)

– A KISZ-esek valóban nem fogadták jól. Gyözködtek is bennünket. A farsangi bálban még ennek ellenére elhangzott egy gúnyvers. Persze ez már csak macacsság volt, mert már sokaknak tetszett a fiatalok közül is.

SZ. A. (3. osztályos kislány)

– Én szeretek festeni, de mindig öszszefut a festék. Szeretnék olyat festeni, amilyen a klubban van. Azért is tetszik, mert János bácsi olajfestékkel festett.

V. F. (KISZ-vezetőségi tag, növénytermesztő)

– Nekem tetszik ez a kép. A témája paraszti, a mindennapi dolgokat ábrázolja. A színe is elég jó. Első látásra megtetszett.

F. J. (nyugdíjas tsz.-raktáros)

– Nem olyan sokat voltam ott, de tetszik. Szépen megoldotta. Az volna a fontos, hogy most már megőrizzek. Szép ez egy ilyen kis faluban. Meg hogy a mostani rendszert ábrázolja. A nagyüzemi gazdálkodást. A fiamnak is tetszik, ő még fiatal.

O. P. (agronómus, 3 éve végzett állattenyésztési szakon)

– Témában tetszik. Falura való. Színen van probléma. Túl sötétnek tartom. Benne van minden, traktorosoktól kezdve minden. Megnéztem messziről is, közelről is. Összességében tetszik. A tájrészletek különösen.

TSZ ELNOK

– Mi zsűriztük, mi javasoltuk. Körülbélül sikerült. Tetszik mindenkinek, a pesti zsűri is azt mondta: jól választottunk. Már akkor, amikor néztük, a traktor miatt tetszett... A táblásított földek... Az épületek... Hát aki felfogja a képet, annak tetszik. De persze van, aki azt sem tudja, mit ábrázol. Falun nehéz dolog ez. Az idősebbek nem tartják nagyra. A fiam tanárképzőben tanul, ő már jobban tudja, hogy mit ér, mint mi. Megfordult már képtárban is. Legjobbra értékelte a tanuló lányokat és gyerekeket a kép jobb szélén.

H. I. (adminisztrátor)

– Hát, hogy őszinte legyek, nem vagyok elragadtatva tőle. Nem ide való. Fiatalok vagyunk, messze áll tőlünk ez a korszak. (?) Úgy magában egyébként jó.

F. E. (könyvelő)

– Szerintem nem kultúrházba való. A színek miatt. Olyan egyhangú, monoton. Szürke paraszti élet... (nevet) A parasztlak se annyira szürkék már, mint ahogy le van festve. Azt is megérti az ember, hogy modern festészet... de olyan torzak lettek! A mai parasztlak már nem ilyenek.

L. B.-né (könyvelő)

– Emlékeztem a nógrádgyárdonyi képre. Az szép, nem ilyen egyhangú. Azt hiszem, azt is ez a festő festette. A fiam nagyon rajongott érte már akkor, amikor a „bácsi” dolgozott rajta. Beszélgetnek az emberek róla, de amúgy nem nagyon ismerem a véleményeket. Nézték, beszélgettek róla – ennyit tud az ember.

TANÁCSITKÁR

– Úgy van az ember minden újjal, hogy kezdetben szokatlan neki. Aztán minden nap jobban tetszik.

Míg az írásra készülődtem, kerestem valami frappáns, a cikk elejére illő képet – bevezetőként. Oltárkép-szentelés: ötlött fel bennem (bár megvallom, nem tudom, hogyan játszódhat le az ilyen egyházi aktus). Kibontottam az ötletet, de hamar el is vettem. Mert ebben az esetben másról – többről – van szó, mint az oltárképek esetében. A magyarági pannó nem imádat tárgya, mentes minden szakrális jellegtől. Magukról a nézőkről mond el valamit: szembesít, és nem az eleve elfogadást kényszeríti ki. Kölcsönösséget tételez fel, s nem egyoldalú függőséget. Ahogy minden igazi alkotás mindig, ez is állásfoglalásra készült, mert a közösség számára készült. Így a közösség elé vitt alkotásként pedig különösen.

ZENGŐ ÁRPÁD

Egy film ürügyén

A közelmúltban járt Salgótarjánban – A magyar ugaron című filmjének díszelőadásán; a film vetítése után beszélgettünk munkásságáról Kovács András Kasuth-díjas filmrendezővel.

– Az Ön filmjeit nézve – s itt elsősorban a „Falak”-ra és a „A magyar ugaron”-ra gondolok – az embernek az az érzése, ha behunyná a szemét, akkor is pontosan tudná követni az eseményeket. Mi az oka annak, hogy a képi megfogalmazás háttérbe szorításával a gondolat, a mondanivaló emberi szóban kap hangsúlyt?

– Hogy a kérdés mennyire indokolt, azt úgy lehetne megállapítani, ha a próbáját megcsinálnánk. Mert van ellenpróba. Éppen a „Falak”-kal történt meg, az egyik pécsi filmszemlén. Egy francia kritikus – aki később filmet is rendezett – eljött, hogy megnézze a filmet. Úgy adódott, hogy nem volt tolmács és én ezt nagyon sajnáltam. Erre ő azt mondta, szándékosan nem kért tolmácsot, mert fordítás nélkül akarta megnézni az alkotást.

– Lényegesebb e kérdésben, „a kép háttérbe szorítása”. Nem háttérbe szorításról van szó, csupán a dialógusok nagyobb hangsúlyáról.

– Meglehetősen nehéz az ön alkotásainak műfaját meghatározni. Neveztek már film-esszének, tanulmánynak, vita-filmnek műveit. Érzésem szerint „A magyar ugaron” (de a „Falak” is) már nem tartozik a film fogalma alá: egy új műfaj létrejöttéről van szó, mely annyiban közös a filmmel, hogy azonos módon – vetítőteremben, közönség előtt – vetítik.

– Sokan mondták már, hogy az ön filmjeimben inkább tv-filmek, mások azt, hogy színpadon is előadhatónak tartják, s voltak, akik azt kérdezték, miért nem rádiójátékban írom meg gondolataimat. Természetesen fölvethető, hogy a televízióban ugyanaz a színész játszana el, vagy a rádióban ugyanő mondaná el a szerepet, de kérdés, hogy ebben a közegben ugyanaz a tartalom megfogalmazódhat-e. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról a milliőről, atmoszféráról, amit a mozi hozzáad a filmhez, amit például a televízió soha nem tud megteremteni.

– A magyar közönség egy részét fársztja a sok párbeszéd. A probléma tulajdonképpen nem is a sok dialógus, hanem az, hogy ezek eléggé intellektuális dialógusok. Nálam ez nem előre elhatározott törekvés, hanem belső kényszer. Engem az emberi magatartásnak, az emberi életnek az a momentuma érdekel, amit tömören úgy jelölhetnék: az ember intellektuális oldala. Persze, egy biztos. Vitatható kérdés, hogy a filmművészet feladata-e, hogy az ember intellektuális oldalát körüljárja.

– Az emberek meglehetősen ridegen fogadják a magyar filmeket. Pontosabban nem is fogadtatásról van szó, hiszen a rendszeres mozilátogatók nagyobb része meg sem győződik arról, hogy ez vagy az a film jelenthet-e számára élményt vagy sem. A kritikától függetlenül is létezik előítélet a komoly gondolatú, művészi igényű filmekkel szemben.

– Ez a probléma két oldalról közelíthető meg. Az egyik, hogy a közönség jelentős részében van egy közömbösség a közéleti témákkal szemben. Akkor ne csináljunk filmet? Úgy a közömbösség még általánosabb lesz. Nem tehetünk mást, mint hogy megpróbáljuk ezt a közömbösséget mindenféle eszközzel föloldani, annál is inkább, mert ez nem művészi, hanem közéleti probléma. A szocialista társadalmat nem lehet közömbös kispolgárokkal felépíteni; olyanokkal, akik csak a maguk privált ügyeivel foglalkoznak.

– A másik oldal pedig az, hogy a mi mozi-műsorrendszerünk (minden moziban mindent játszunk) elveszi a nézők kedvét. Aki könnyűt szeret, az fél hogy nehezét kap – és fordítva. Oly kevés információt kap a filmről, fél: elvesz az ideje. Inkább marad hát a televíziónál. Ez alól csak az az eset kivétel, amikor a fotók és a cím alapján biztosra mehet. Mindemellett a nehezebb műfaj egy bizonyos réteget már megnyert magának. A statisztikai adatok szerint országosan 6–700 ezer körüli nézőszámot érnek el ezek a filmek, ami egy tízmillió lakosú országban nagyon szép szám. Ez a mi jó kultúrpolitikánk eredménye. Persze ez a szám kevesebb, mint amennyit mi szeretnénk; de több annál, hogy kétségbe esnénk amiatt, hogy ilyen kevés. Azt hiszem, hogy a moziüzemi vállalatok megtalálják a módszerét annak, hogy a megfelelő közönséghez vigyék el a megfelelő filmet.

– Mi volt a célja A magyar ugaron című filmmel?

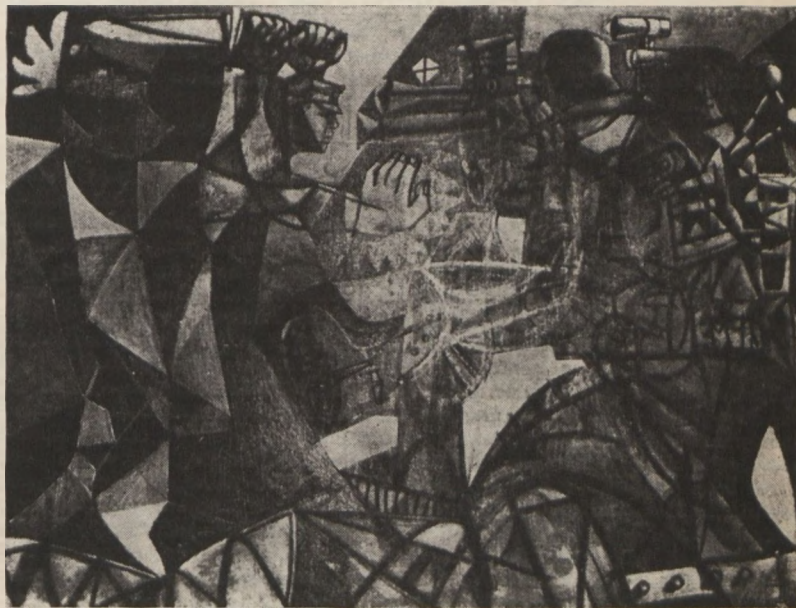
– Az ilyen filmekben, mint A magyar ugaron is, olyan emberi magatartást próbálunk megfogalmazni, amely konfliktusokkal jár, amelyre az jellemző, hogy nem veszi tudomásul vagy nem fogja fel megváltoztathatatlanul a körülményeket, hanem azokon változtatni akar. Felvetődik az, ha ilyen filmeket csinálunk, nem táplálunk-e illúziókat az emberekben.

– Egyszer bejött a filmgyárba hozzám egy ember. Azt mondta, hogy a Nehéz emberek az oka, hogy őt kirúgták a gyárból. Az történt, hogy ez az ember, úgy viselkedett, ahogy a film szuggerálta: Brigádban dolgoztak és valamilyen ügyben ő volt a szószóló, aminek az lett a következménye, hogy őt eltávolították a gyárból, a többiek pedig hallgattak. Nagyon izgalmas kérdés, hogy nem hozunk-e embereket nehéz helyzetbe, ha megpróbálunk így „viselkedtetni.” Hiszen az emberek általában nem a filmek szerint viselkednek. Ez – azt hiszem – min-

denki előtt tiszta, aki filmet csinál, vagy ír – verset, regényt, vagy bármit. Megfelelő szerénységgel tudomásul kell, hogy vegyük: az emberek nem aszerint alakítják ki magatartásukat, hogy mit olvastak, vagy láttak a filmen, hanem saját tapasztalataik alapján. A film hatása ott jelentkezik, amikor, megerősít embereket egy magatartásban – és ez nem kis dolog. – Másrészt a néző látja a bemutatott életdarabot – feltűnik neki; hogy a rendező, vagy az alkotók hasonlóképpen gondolkodnak, mint ő – és ez önbizalmát, kitartását biztosítja, vagy

éppen reményt ad arra, hogy mégis érdemes cselekednie. Nincs olyan helyzet, amikor valamit is ne lehetne csinálni. Mindig a konkrét, megfelelő helyzethez megfelelő cselekvési eszközöket vagy módokat kell megkeresni. Azt hiszem, nincs olyan magatartás, amelyet minden helyzetre érvényesnek lehetne mondani. Akár a kompromisszumról beszélünk, akár a radikális magatartásról. Nem is csinálnék filmet, ha nem érezném, hogy nem ártok másnak, amikor arra biztatom, ne adja föl az aktív, cselekvő magatartását.

3. SALGÓTARJANI TAVASZI TÁRLAT

FELEDY GYULA: WESTERPLATTE

„Egyszerűen lehetetlen ma már az önkéntelen – pejoratív ízt sem nélkülöző – szóhasználat: fővárosi és vidéki képzőművészet, művészeti élet. Magyar képzőművészet van, és szocialista építőmunkánkat nyomkövető; eredményeit és hibáit a maga eszközeivel társadalmi szinten tudatosító képzőművészetünk folyamatának országos szintű állomásává váltak a különböző városokban rendezett, a szakma egészét érintő nyilvános bemutatkozások... Salgótarjánban szeretik a képzőművészetet, de nem a fukarság „csak nekem és csak az enyém” fojtogató szeretetével. Ezért is válhatott a rendszeres tavaszi bemutatkozás országos jellegű seregszemplévé.”

„Alapvető az a tény, hogy épp a salgótarjáni, s az ehhez hasonló tárlatok bizonyítják a képzőművészet és a művészek társadalmi kapcsolódá-

sának szükségességét, és a már meglévő kapcsolatok tartalmi vonatkozásainak fejlesztési igényeit.”

(Részlet Bereczky Lóránd művésztörténésznek a kiállítás katalógusába írt előszavából.)

A 3. salgótarjáni Tavaszi Tárlat díjazottjai:

Városi Tanács VB, Salgótarján díja
Kő Pál szobrászművész

Nógrád megyei Tanács díja
Feledi Gyula grafikusművész
Czinke Ferenc grafikusművész

Kohászati Uzemek, Salgótarján díja
Jánossy Ferenc festőművész

Öblösüveggyár, Salgótarján díja
Lóránt János festőművész

TÓTH ELEMÉR

Földalatti harangszó

- Húha - mondja reszelős hangon. - Hát kerülj beljebb, hideg van.
- Még szerencse, hogy nem tutul a szél - jegyzem meg.
- Még szerencse - erősíti.

Habár, ki tudja, mi a szerencse. Úgy gondolom, hogy ha itt istenigazából rákezd a szél, hát megkondítja a harangot is a toronyban.

Toronyban?

„Benczúrfalván pedig van egy kút, abban meg egy harang” - mesélték a közeli faluban még nemrég is. „A harang reggel, délben, este megkondul. A kút már kiszáradt, így hát nem tükre az égnek. S az emberek hallják a harangszót, bár a harangot nem találják, hiába keresik - amikor a földet művelik, harangozni kezd a kút.”

Mit harangoz? Ez már történelem. A község régi neve Dolány. A XVI. század közepén a törökök teljesen elpusztították. A régi talu a Sági-völgyben terült el, csak egy templom alapfalai maradtak meg belőle. Volt-e harangja? Hol az a harang? Rege mondja a választ: mindez 1550-1552-ben történt. (Játszom egy pillanatig a fura gondolattal: akkor már körülbelül harminc éve meghalt a reneszansz két legnagyobb mestere, Raffaello és Leonardó da Vinci. Már mosolygott a Mona Lisa. S még több, mint egy évtizedig élt Michelangelo Buonarroti... Minek folytatnám?)

Itt volt birtokos, itt dolgozott Benczúr Gyula festőművész, akitől a község újabb neve származik. Az 1920-ban elhunyt művész itt pihen a temetőben. Az országút mentén fákkal benőtt dombon áll a XIX. század elején épült barokk, klasszicista átalakítások nyomát őrző épület, Benczúr Gyula egykori otthona és műterme. Idős Szabó István Kossuth-díjas érdekes művész dolgozik most benne. A régi műterem mellé új otthont épített magának. Előtte rózsatövek, kőpad. A műterem előtt meg egy vén harsfa, s két öreg akác nyújtogatja ágait. Az egyik akác alatt nagy halom tölgyfa, leendő szobrok anyaga. Őrzi a hajdani formákat, közérthető mondandókat. Milyeneket? Néhány korábbi szoborra gondolok: Bányászasszony beteg gyermekével, Talpverető bányász, Ébredés, Lóvontatású csille, Kazári bányász, Szenet hordó kovácsinasok, Birkózó gyerekek, Arató, Anya gyermekével, Csökönyös csillevontató számár, Szélben a bánya felé. Még sorolhatnám. Így őrzi a hajdani életformákat a fa. Mint a népművészet, vagy egy-két öreg meséi, akiknek az élete maga is mese. Mégsem szabad úgy kezdeni: egyszer volt, hol nem volt. Másként kezdődtek ezek a mesék. Másként történtek. Öregember mondta nekem:

- Az uradalomban volt egy tehenészet, a gulyás idős ember volt, szerettem hallgatni, tőle tanultam a meséket. Az istállóban készítettem magamnak ágyat szalmából, ott háltam, a mesékkel aludtam el. A marhák több sorban álltak az istállóban, tél volt. Azt mondja nekem a gulyás: Most menj végig az istállón, számold meg a marhákat, mennyi van a bal és mennyi a jobb oldalon. Ha a bal oldalon van több, erősebb lesz az idő, ha a másik oldalon, akkor megenyhül. Ez mindig bekövetkezett. Elszegődött az apám egy másik helyre. Szilveszter napján hurcolkodtunk, nagy hó volt. Engem is felpakoltak egy szekérre a nagyanyám ölébe. Ereszkedtünk le a hegyről. A völgyben két méteres hó volt, lementünk a hó alá, nagyanyám ott halt meg, engem élve húztak ki. Amikor nagyobb lettem, az uradalomban hajtó lettem. Sok vadászatot megértem, szót a fegyver, mint a háborúban. A nádasban meghajtottunk egy rókát, elszellett, dühösek voltak az urak. Mentünk a nagy árok mellett hazafelé, szomorúfűtél alatt. Egyik fán ült egy kakas, lelőtték. Valamelyik piacozó asszonytól szabadulhatott el az a jószág. Ez az a kakas, akit már nem szeret a tyúk, mondtuk. Titokban sokat neveltünk. Így volt, nem másként. Egy hétig mondhatnám az életemet.

Beljebb kerülök.

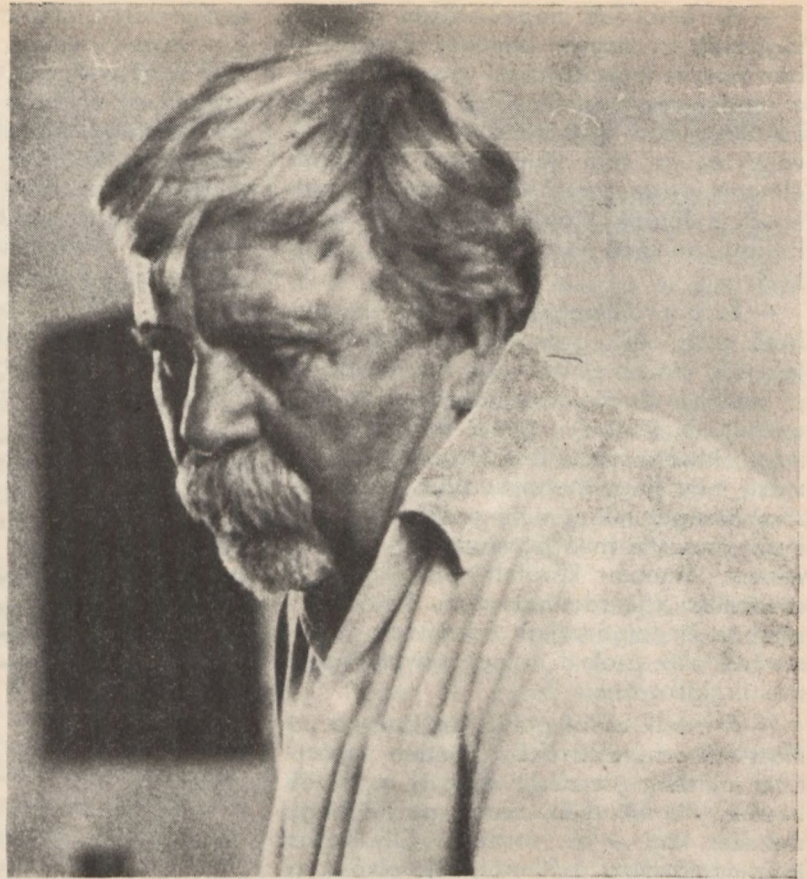
- Elfelejtettem felhúzni, már fél tizenegy, fel se érem - ágaskodik a vékony láncon függő súlyozó után idős Szabó István, s húzza föl a faliórát, hogy meg ne álljon, pontosan mutassa, mérje az időt. - Már erre is alig jut időm.

Mire jut?

Kiállítás művész 1934 óta. A magyar bányászat 200 éves története című sorozatát, amely ma már Nógrád megye tulajdona, 1950-ben kezdte fagyni. 1954-től Benczúrfalván él. 1958-ban Budapesten, a Műcsarnokban állította ki szobrait, 1963-ban ugyancsak itt nyílt gyűjteményes tárlata. A Műcsarnok tíz év után most újra idős Szabó István műveinek ad otthont, 123 szobor várja a látogatókat. Egy újabb sorozat is, amely a régi falusi, palóc életformát őrzi. Címe: Nógrád megye dolgozó népe.

A műteremben szerszámok sokasága. Egy Mátra alatti faluban láttam egyszer ennyi szerszámot együtt valakinek a műhelyében, aki majdnem megpróbálta azt, amit Icarus.

- Csináltam fából egy repülőt 1936-ban - mesélte. - Botkormánnyal is elláttam. Felvonszoltam a hegyre, molnár barátom eleje fogta a motorkerékpárját, s unszolt a többiekkel, hogy üljek bele. Ott volt a falu aprajagya. Úgy terveztem, hogy a motor a hegyen majd meghúzza a gépet,

amellyel átrepülök a falut. De nem mertem beleülni. Szerencsémre. Mert alighogy felemelkedett, egy-két méter után a földre zuhant és ripityára tört a gép. Nem maradt belőle egy darab se, egy szálka se.

- Nem mert repülni. Kár?

- Kár. Bányász voltam. A föld alá le mertem menni, repülni meg nem. De csináltam hegedűt is, játszak rajta?

Magamban újra hallok egy kicsit a falusi Icarus hegedűjének hangját, idős Szabó István felhúzza az órát. Idén lesz hetven éves, 1903. augusztus 29-én született Cereden. Egy polcon megpillantom 1969-ben a Magvető Kiadó gondozásában megjelent könyvét, a Fába faragott esztendők-et.

A fülszöveg írja: „Könnyű egy mondatban összefoglalni a Fába faragott esztendők-et. Hogyan lett az úrasági kerékgyártó már gyerekfővel nehéz munkát végző fiából elismert művész?” Ez csak egy mondat, amely utal a lényegre, de nem azonos vele. A lényeg ugyanis éppen az a küzdelem, amelyet a kerékgyártó fia vívott a művészé és útján. Szébb és fontosabb az a mondat, amelyet maga a szerző ír le a könyv előszavában: „Hogy mennyi küzdelem, mennyi keserves és boldog esemény hullámszik ezek mögött a fába faragott szobrok mögött, azt próbálja elmondani ez a könyv.”

Idős Szabó István életének eseményei az első világháború tájékán kezdődtek, így a napjainkig tartó korszaknak is tükrö egy kicsit ez a könyv. Egész sorát felvonultatja azoknak a figuráknak, akik ezen időszakban Nógrád urai, vagy az urak elnyomottjai voltak.

Mint az emlékezésből tudjuk, az uradalmi kerékgyártó fia korán kitűnt megfigyelő készségével, rajzaival. Az iskolában, a magtárak falára, minden üres helyre rajzolt. Sorsa úgy alakult, hogy szinte gyerekfejjel megismerte az uradalmak dolgozóinak, cselédeinek, mesterembereinek, urainak sorsát, s majdnem ezzel egyidőben a bányászéletet is. Aztán következtek az alkotások. A legelső sikerek közé egy fegyverábrány tartozott. Később egy kőfaragó meglátott nála egy fából faragott bányászt, - biztatta, próbálja meg kőből faragni. Így kezdődött az ismerkedés más anyagokkal.

Inkább fából farag. Megörökíti. A világot nem költi át, a világnak talán erre nincs is szüksége. A domborművön nem rendezi Aphrodité fényjárta hajára emlékeztető rajzolatba a fák koronáját. A szobrász által nem is ábrázolható szélben pedig vaskos bányászok mennek a bánya felé. A szél bizonyára elsöpri előlük a fényes port egy pillanatra, miközben faragja az emberek arcát.

Most nem fúj.

Innen a dombról újabb dombokra látni. Száz év óta bronz és arany leletek is előkerültek ezen a tájon. Például a Majorhegy oldalából. Nem csoda, hogy itt mesélték:

- Amott, kint a gyümölcsös mögött van egy erdő. Nagyon sok arany van benne. Egy ökor beleesett ott egy mélyedésbe. Miután kihúzták, hosszú csatlókötélen követ engedtek le a mélybe, de a kő nem ért le a fenekére. Ott találtak egy buzogányt. A földből meg három lánggal bukkan fel az arany. Hogyan lehetséges ez, hiszen az arany nem ég.

Ki tudja?

Idős Szabó István kis poharakba erős itókat tölt.

- Köszönöm - szabadkozom.

- Ne köszönd!

Egy pillanatig azt hiszem, mindjárt hoz egy hófehér vesszőkosarat is, tele dióval. Beszélgetni kezdünk.

Néha, mintha hallanám a földalatti harangszót.

GERELYES ENDRE

1935–1973

Időnként majd egész napot ültem náluk a fonott székben, szemben Vele, ki félkönyökre dőlve ült, feküdt a heverőn.

Hírhozó voltam otthonról és ugyanakkor – kimondhatatlanul is – vallató, kérdező. A szinte még gyermekkori, az ifjúság és a beérni készülő férfikor huszonöt éve kötött, választott szét bennünket.

Mennyi közös emlék és élmény kényszerített újra meg újra végiggondolni párhuzamos életrajzunkat: kik vagyunk, mik vagyunk? Hová sodor és merre visz a rafinált sors hatalma minket, a körülmények kiszolgáltatott reménytelenjeit? Hogyan és mire jutottunk szándékainkkal, vágyainkkal a szabadság lehetőségeivel határolt életünkben? A megpróbáltatásokkal is szép huszonöt év mivé elélt, alakított bennünket?

Mikor már alkonyodni kezdett, és a szoba kontúrjukat veszített tárgyai a kávéillattal vegyes cigarettafüst gomolygó felhőiben lebegtek, mi még mindig ugyanúgy ültünk, hevertünk. Fáradt nyugalommal, mint harc utáni pihenőn a katonák, a gátlásosan tartózkodó barátság, a szeretet összekötő vonzásában. Vártuk haza Editkét.

Bandi a mesék győzelemre született harmadik, legkisebb fia volt. Valóságunk körülményei között romantikus, szenvedélyes forradalmár. A hőskultusz nála az új embertípus keresését jelentette, azt aki „eszményeket látó és azokért harcolni kész”, s akinek erkölcsi magatartására az őszinteség, a bátorság és a felelősség jellemző. A világ és az ember kapcsolata, szövetsége vagy ellentéte érdekelt, hitt abban, hogy az ember erősebb a félelemnél és a bizonytalanságnál.

Ezért állt szemben gyakran önmagával és másokkal. Ezért vállalta ő maga, és vállalta hőseivel is a legreménytelenebb harcok fizikai, erkölcsi próbáit. Örökös szenvedély lobogott szívében és feszült testében. Szüntelen indulata – nem az önfegyelem hiánya – olyan természeti erejű volt, mint a tengereket állandó mozgásban tartó szelek száguldása, mint a folyók tengerbe vágyó gravitációs ösztöne.

A sikerek és a dicsőség éveiben, hányan körülhílegték erejétől büvölten, hogy aztán sunyin sajnálkozzanak önmagukat mentve. Az ő harcát és sorsát nem lehet a józan okosság bölcsességeivel megmagyarázni. Tragikus életének egyetlen alakító ereje a szigorú szeretet lehetett volna talán. De soha senkitől sem kapta meg.

Most a szomorúság és bánat kerít körül mindnyájunkat. Visszatekintünk megismételhetetlen, tovább nem folytatható életére, emléket őrizzük, ismételten kézbe vesszük, olvassuk örökségét: könyveit, alkotásait.

1973. április 6-án halt meg, 38 éves korában. Nem győzte le világunk ellenfeleit, de küzdelmünk terein velünk maradt.

(K. N.)

GERELYES ENDRE

Al Boháken

Mire elérte férfikorát, Al Boháken nagytermetű ménné izmosult. Fekete volt, mint az éjszaka, testén ostorcsapások hosszú sebeit viselte, meggyűlölte a kantárt és versenyt, félt a zsokéktól. Feszült komorsággal állt a boxban, s ha valaki feléje közeledett, hátrasunyta a fülét, megvillant fenyegető szemfehérje. Általában békén hagyták, mert ezek a hétpróbás, ezer lovat ismerő és belovagló „rókák” is tartottak tőle. Ezért természetesen gyűlölték is. Al Boháken csupán két embert engedett magához, két nyugodt parasztleányt, akik sohasem hajszolták versenyre, és akkor nem voltak ott. Csikókora óta ők táplálták, tisztogatták: ezért, ha idegesen ránduló testtel is, de eltűrte közelségüket. Azután ott volt még egy harmadik ember is, akit Al Boháken valami rosszindulatú semlegességgel vett tudomásul. „Ő” naphosszat álldogált Al Boháken rezidenciája mellett, nem tett semmit, nézegette a hatalmas jószágot, ezt az összetört, de meg nem tört lovat, és ami kezdetben idegesítette Al Bohákent – beszélt hozzá. Természetesen szót nem értett a mondatokból, csupán a nyugodt hang színét, lejtését szokta meg. Al Boháken komorra vált ezekben az időkben, támadó szomorúság lepte el. Úgy gondolta, sohasem láthatja már a zöld gyepet, a napfényt, nem futhat kedvére a pázsiton, nem előzheti meg – ha kedve tartja – vetélytársait. Nem simogatták már, és e három emberen kívül régen nem vette körül senki. Egyszer, óriási patáitól biztos távolban, emberek érkeztek és álltak meg, hadartak, mutogattak, alkudoztak. Azután elmentek. Al Boháken napjait kitöltötte a reménytelen tespedés, felosztotta a táplálkozás, itatás, csutakolás mozzanata. Semmi más nem történt. Csak ott volt mellette az az ember, „Ő” és gyakran beszélt hozzá. Kegyesztesen, kitaszítottan állt, várt sorsára, amelyetől nem remélt semmi jót.

Amikor Al Boháken az istállóba került, nagy reménység volt, jövendő óriási versenyek favoritja, trónörökös, amely kiö-

regedett fejedelmek helyébe lép. Kamaszteste karcsú és hajlékony volt, mint a hajdani nagy fegyverkovács, Al Boháken kardja. Ősei, amennyire kinyomozható volt, sohasem húztak igát, csatatereken dobogtak halálos rohamokra, együtt harcoltak gazdáikkal, széthasított fejjel múltak ki, vagy hordozták a győzteseket. Később nagy versenyek sorát nyerték, győztek, vagy futottak, amíg a szívük beleszakadt, de soha azt az embert, akit megszerettek, nem hagyták, valami ősközlől öröklött törvény miatt, nem hagyhatták cserben.

Al Boháken nem szerette az embereket, de nem is állott hadilában velük. Túlságosan sokan voltak, túlságosan gyakran jutalmazták és simogatták, hogysem ez jelentett volna valamit. Inkább a szabad ficánkolást, a vidám dulakodást szerette, a mezőt és az önszántából, jókedvében végrehajtott óriási vágásokat. Különösebb berzenkedés nélkül megszokta a nyeret, s ha az iskolázás vagy alapozás közben pár nagy lódulással ki is tört, s visszaparancsolták, nem haragudott meg, mindössze enyhe bosszúság töltötte el, az értetlen gazdák miatt. Egyre nagyobb lett, s a „Főnök” rosszallóan szemlélte túl izmos testét. Sokkal többet futott a sáros hóban, mint a többiek, de nem volt mit leadnia.

Elérkezett az első versenyek ideje. Al Boháken értetlenül állt a szalag mögött, s noha ott csillogot előtte a pázsit, nem volt kedve futni, mert nem értette mi szükség van erre? Sok ember futkosott-izgult és karattyolt körülötte, vele nem törődtek, lovasát sem ismerte. Furcsa ceremóniákon kellett átésnie, ott vezették el az előző futam lovait mellette. Al Boháken ismerte az edzések fáradtságát, most azonban a habbal-tajtékkal borított lovak szemében valami szokatlan meghajszoltság vibrált. Amikor elindultak, Al Bohákennek nekinyomakodtak a többiek, s amikor visszahorkant rájuk, és elégtételt akart szerezni, az az ember ott a nyergében fájdalmat okozott neki, vadul egyenesbe rántotta, és megütötte. Kedvetlenül szedte óriási lábait, lovasa a csillagokat káromkodta le az égbről, Al Bohákent azonban nem érdekelt az egész, s amikor ismét megütötték, lassított. Csaknem végig sarkantyúzták az oldalát, ezért, valahol a középbolyban végzett. De azt, hogy egy versenyen verték meg először, itt sarkantyúzták agyon, itt rán-

gatták véresre a száját, sohasem feledte el. Még néhány versenyen próbálkozott vele, más-más zseké lovagolta, Al Boháken kaján dühvel futkározott, udvariasan előreengedett mindenkit, figyelmeztetően fújta, ha rácsapott a vessző, és ezzel a maga részéről lezárta az ügyet. Lovasai káromkodva, sírva jöttek le a pályáról, öklüket rázva átkozódtak. Al Boháken csodálkozott.

Dicstelen versenysorozatának végére tökéletesen kifejlődött. Körülötte csikónak látszottak a karosú lábú, horpadt hasú, fanatikus paripák. Ő nyugodtan tűrte a szidalmakat, nem érdekelte, hogy nem simogatják, és nem dicsérik. Mi köze hozzá?

– Ez az ambíciótlan disznó – ordította egyik zseké – ha akarja, megverhetné ezt az egész csordát!

– Á! – káromkodott a Főnök – lassú ez, gyerekek. Nehéz. Csak tudnám, ki volt az a barom, aki azt jóslgatta...

– Te... vigyorgtak körülötte.

– Vigyétek akadályra – javasolta az egyik edző, aki olyan volt az apró zsekék között, mint egy góliát.

– Ugyan. Leragad. Minek vigyük?

– Vigyétek csak! Nem látjátok, hogy ez nem galoppló?

– Hát mi az isten csodája?

Az edző, akinek ebben a „branosban” semmi keresnivalója nem volt, nem itt dolgozott, visszaszólt az ajtóból:

– Csatamén.

Mindegyik ló fél az akadályfutástól is, a tereptől is. A galoppon látják a pályát, csaknem szétfeszíti őket a győzni akarás, nem tudják elviselni, hogy „valaki” eléjük kerüljön. Az akadályfutás más. Harc. Roham, amely gyilkos vizesárok, sövények, falak, gátak ellen folyik. Itt nem egymással versenyeznek. Mint minden nagytestű lény, tartanak az elzuhanástól és rettenetesen féltik mellső lábaikat. Az edzések csak elhalványítják, de el nem tűntetik ezt az atavisztikus rettegést. Ezért itt hajszolni kell a lovakat, nem támaszkodhatnak a dicsvágyra és győzniakarásra, itt jókora szerep jut a terrornak is.

Al Boháken itt is megtette, amit vártak tőle, s az edzéseken kiderült, hogy jobban bírja a mély talajt, mint a többiek. ereje elfogyhatatlan, és öröme telik az ugrás és futás természetes kombinációjában. Al Boháken a többieknél jobban bízott köteges izmaiban, csontjainak törhetetlen erejében. A Főnök reményei éledezni kezdtek. Az első versenyt gyenge mezőny futotta. Al Boháken mindvégig az élen járt, súlyosan, hatalmasan és megállíthatatlanul futott, biztos győztesnek látszott. lovasa azonban sarkantyúzni kezdte, egyszer megütötte, és Al Boháken rájött, hogy becsapták; ez is olyan verseny, mint a többi. Ezért csaknem lépésben kocogott a célba, negyedik lett. Mi köze hozzá? Az az edző ott állt a cél közelében, nézte Al Boháken furcsa versenyét. Második alkalommal ugyanígy jártak vele. Al Boháken vérző oldallal és szájjal ballagott a gyűlöletes kantár végén. Kívívta magának az autszájder szerepét, a szó szoros értelmében „fekete ló” lett. Azután szörnyű dolog történt.

Al Boháken a szélre húzódott, óvatosan mozgott, vigyázott, meg ne rúgják. Mivel még nem csattogtak az ütések, s kivételesen kedve is volt futni, feltört a harmadik vagy negyedik helyre. Lovasa úgy érezte, itt a saját nagy pillanata, győzelemre hajszolta Al Boháken, és irgalmatlanul rácsapott. A ló kitört, ágaskodott, s az árkot csaknem átlósan ugrotta át. Ezért nem esett rá arra a pejre, amely törött lapockával és mellső lábbal támaszkodva vonaglott, s amelynek tátott szájából a halál ordított Al Boháken felé.

A nagy fekete ló meredt sörénnyel oldalozott, és látta, ezt is látnia kellett, amint ketten is kétségbesetten, de hasztalanul erőlködve, hogy a levegőben irányt váltsanak, megtaposták a halálraítéltet. Al Boháken ekkor megállt, ő befejezte a versenyt. Négy zseké megvadulva vágta. Al Boháken megrántotta a fejét, pördült, és lehajította ezt a kis majmot magáról. Az felugrott, elkapta a zablát, forogtak egymás körül, s a zseké Al Boháken lángoló szemére és vicsergő szájára ütött. Elég volt! Al Boháken felrántotta őt a földről, s a háta mögé hajította. Amikor pedig látta, hogy feléje rohan, ágyékon rúgta. Lovasa összegörnyedt, ott maradt a földön. Al Boháken ágaskodott, harcolni akart, de már fején volt a zsák, ráborult az éjszaka tehetetlensége, kettős fékre fogták, és elvonszolták.

Egy üres istállóban nekiestek az ostorok, de doronggal is verték. Al Boháken kétszer is felállt, végül mégis lenn maradt, alig nyögve, sebekkel borítottan.

– Megmondtam, hogy gyáva bicskás! Ócska sátán – ordította a Főnök. – Megmondtam, vagy nem mondtam meg?

– Nem mondtad meg.

– Le kell ezt bunkózni végleg.

– Az istennyilát... Menjen a parasztkancáikhoz!

Az az edző, akit Al Boháken később „Ö”-nek nevezett, csendesen figyelt. Amikor megszólalt, rámeredtek, az ordítózásban nem is vették észre. Pedig most is megnézte Al Boháken versenyét.

– Barmok. Félholtra vertétek.

– Dögöljön meg. Hiszen ez egy...

– Ugyan. Jövőre győzni fog.

Szánakozva nézték. Valamennyien tudták, mit jelent, ha egy ló így tör ki. Mint a kutya, ha megvész.

– Bolond vagy te! Ki mászna még fel rá?

– Én – és látva a tiltakozó mozdulatot, hozzátette –, ingyen.

– Mi a nyavalyáért?

– Mert ő Al Boháken.

– De hát... ha kezes lenne is... belenyomod a földbe!

„Ö”, onnan a magasból, lemosolygott rájuk.

– Ezt a lovat... ezt nem.

Al Boháken kezdetben gyanakodva nézte, „Ö” azonban nem akart semmit. Beszélt hozzá, hangja megnyugtatta a lovat, s egyre kevesebbet dobantott tenyéryei patáival. Később azt is meg-megkockáztatta, hogy átlessen a box felett, és szemügyre vette „Ö”-t. Zárkózott maradt, ha enni adtak neki, evett, és ivott, ha tisztogatták, rángó bőrrel, de tűrte a keféket.

Azután egy ízben nem jöttek a lovasok. Al Boháken nyugtalan lett, de hallgatag maradt, ezektől nem akart kérni semmit. Ekkor „Ö” abrakot adott, s kelő időben vizet hozott neki. Al Boháken elfogadta. Az az ember a ló fejénél beugrott a boxba – kerülte még a hátsó lábakat –, s lekefélte a lovat. Al Boháken feszülten várt, mert elhatározta, ha egyetlen rossz mozdulatot tesz az a másik, agyontapossa. De a rossz mozdulat elmaradt. Máskor pedig „Ö” kinyitotta az ajtót, intett, és hívta Al Boháken. A ló hátracsapott fülléj nézte, mert rettenetesen vágyott a napra és lemondott már arról, hogy valamikor is meglátja. De nyilván ott az árok és az ostor. Oda ment az ajtóhoz, „Ö” ott fenn kuporgott a korláton, nem volt sem árok, sem nyereg. A kifutót mély hó lepte, ragyogott a napban, s Al Boháken tisztos távolságban tőle megállt, lépett egyet-kettőt, s hosszan szagolgatta a friss havat. Vonakodva várta a parancsot, melyet majd megtagad. Nem jött parancs.

S ezek a közös akciók egyre szaporodtak. Eljött a nap, amikor Al Boháken kelletlenül fogadta a lovasokat, mert „Ö” jobban értette a dolgát, és mert hallani akarta azt a nyugodt hangot is. Amikor elolvadt a hó, kimentek az edzőpályára – nem volt egyetlen ló sem a közelben, mindazonáltal –, régóta először, ismét ideges lett. Tudta, ha „Ö” hozza a kantárt, elfogadja, de kívánta, csak ne hozná. Nem is kapta meg. Nyereg nélkül ült Al Bohákenre, hagyta, hogy arra menjen, amerre akar. Később megjelentek az első lovasok, azok, akik úgy elintézték Al Boháken. Amikor „Ö” meglátta őket, leugrott, hívta Al Boháken, de nem nézett hátra, rugdosta a lágy füvet, és ballagott az istálló felé. Al Boháken utánafutott.

Később kimentek a mezőre. Al Boháken vonakodott egy kicsit, és „Ö” tudta, ez már afféle méltóságmegőrzés, de elfogadta a kantárt. Nyeretget nem kapott, együtt sétáltak a néptelen dülökön, Al Boháken szeretett volna futni, de nem hagyta ott „Ö”-t. Nem hagyhatta ott, pedig remegett a mozgásvágytól, vágtazni akart, hátán ezzel az emberrel. „Ö” azonban nem ült fel rá. Eljött ez a pillanat is, Al Bohákenre nagy szerű napok virradtak, a hegyekben lovagoltak, sokat vágta-zott dombra föl, hegyről le. „Ö” nekivitte egy patakknak, Al Boháken horkolva megtorpant, keservesen panaszkodva nyihogott; „Ö” sokáig beszélt hozzá, biztatta eredménytelenül. Ekkor mindketten szomorúan mentek haza.

Azután ismét a lovasok jöttek, közömbösen tettek-vettek körülötte, és „Ö” nem volt sehol. Ekkor Al Boháken megértette, hogy az emberek ismét csapdába ejtették, verték, árok-

nak hajszolták, megakarták ölni, és megszeretették magukat vele, s mindig magára hagyták. És csak az a két ember mocorgott körülötte, akikhez sem a gyűlölet, sem a szeretet hatalmas bilincse nem kötötte őt. És ezután egyszer – sétáidőben – egy másik ajtóhoz vezették. Al Boháken megtorpant, mert e szokatlan tényben, e mögött a szokatlan ajtó mögött talán a zsák sötétsége, az égető ostor és a pörölyként sújtó bunkó várja. Tudta, hogy harcolni fog, s ez lesz az utolsó küzdelme. Ismét a napfény, és íme, ott volt előtte a sövény, s mögötte – jól sejtette hát, hiszen tudta –, mögötte ott lapul az Árok és benne a halál. De az árok másik partján ott állott „Ö”, intett, kiáltott, és hívta Al Bohákent. A ló megremegett, elnevette magát, eltűnt minden keserősége és félelme, földrendítő vágtába kezdett, mert mielőbb ott akart lenni, Nála. Átugrotta a sövényt, lendülete továbbrepítette, horkolva, megroggyanva fékezett. „Ö” hozzárohant, átölelte a nyakát, Al Boháken pedig körültáncolta, mint egy ártatlan fergeteg.

A gyülekezőnél Al Boháken is félt, de félelme kisebb volt, mint a többieké, hiszen a hátán „Ö” ült, „Ö” beszélt hozzá, „Ö” nyugtatta és simogatta. A verseny tétje nagy volt, s noha óriási, tökéletes természetével Al Boháken királynak látszott, mindenki nevette a lassú, gyáva, nagy lovat. Csodálkoztak lovasának bátorságán, naivitásán, és tudták – hiszen szakértők voltak –, hogy vagy a ló Őt, vagy Ő Al Bohákent, belenyomja a földre. Amikor elindultak, Al Boháken előretört, de „Ö” csendesítette, s noha Al Boháken futni akart, megcsendesítette. Valahol hátul voltak, s Al Boháken nagyon vigyázott a lendülő patáakra. „Ö” sokáig semmit se szólt, nem beszélt hozzá, s Al Boháken kicsit sértődötten szedte a lábait. Aztán megérezte a térdek enyhe szorítását, lassan és nyugodtan kezdett előremenni, s bár a szeme lángolt, még mindig nem hallotta azt a szót. Jöttek az akadályok, és „Ö” végre megsimogatta Al Bohákent. Éppen ideje volt, Al Boháken már nem zsörtölődött magában. Buzgalmában akkorákat ugrott, hogy csak úgy fröccsent szét a pázsit. Al Boháken látta, hogy itt is, ott is csattan már egy-egy útés, de nyugodt volt, tudta, hogy őt nem fogják megütni. Beérték a boy közepére, s ebben az iszonyú tumultusban egyszerre véget ért az óvatosság, mit sem számított Al Boháken megaóvása. Meg is rúgták, visszahorkant a tettesre, de nem törődött vele. Szétnyomta maga előtt a lovakat, s amint hatalmas feje és szügye közeledett egyhez-egyhez, az ijedten kotródott előre. Megállíthatatlanul, mint a fekete vihar ment előre, s egymás után maradtak el mellette a győzelemre kiszemelt karcsú paripák. Győzni akart! Mit bánta ő ezeket a primadonnákat! „Ö” érte akart győzni, „ÖT” vitte a harcba, most volt AL BOHÁKEN.

– Jól van – mondta „Ö”, és ebben a torlódó káoszban, noha érette a harc mámore, Al Boháken nem vesztette el a fejét. „Ö” beszélt hozzá. Al Boháken szemét is elborította a mások által felvert por és repülő fű, dühítette a fájdalom, akkorát ugrott, hogy mind a négy lábával, messze az ároktól ért földet. Ekkor már a lelátón sokan felálltak, s gyanakodva ámulatlan néztek. Már csak két ló volt előttük. És csak két akadály. Al Boháken nekiment a sövénynek, hasát már súrolták az ághegyek. S akkor ott, előtte, mint a lázálom, ott vergődött az egyik.

– Ne nézz oda!

Al Boháken nem tudta, mit mondott „Ö”, de érezte, hogy ez a hang, amióta ismeri, először, riadtan, segítségért kiált. Keserű, fájdaimas szeretet töltötte el, mit bánta már, mi lesz vele, mi lesz a sorsa! Most már mindenki felugrált, az emberek tátott szájjal ordítottak, hogy az évig zengett, de Al Boháken csak az „Ö” hangját hallotta.

– Hajrá, szívem!

Két hosszal győztek. Al Boháken már kifújta magát, és most idegesen kapkodta a fejét, mert mindenfelől furcsa kis villámokkal vakították. Karattyoltak körülötte, tapogatni akarták, „Ö” azonban nem engedte. Kivette Al Boháken szájából a zablat, a kápára akasztotta a kantárt, és elballagtak az istálló felé. Mint két, nyugdíjas tornatanár.

A szerző *Ki vagy te?* – Ábel! című (Szépirodalmi, 1967) kötetéből.

A szerző *Ki vagy te?* – Ábel! című (Szépirodalmi, 1967) kötetéből.

ORAVEC JÁNOS

Az öreg favágók...

A havas tájon keresztülrobogó gyorsvonat ékezőkocsija középső asztalánál ültem. Egyedül. A jégvirágos ablaküveg tényszerem melegétől nyitott kisablakán néztem a didergő, derengő hajnali világot.

– Egy ham and eggs – mondta az álmos pincér, és letette elém a reggelit.

Sonka és tojás. Arcomat meglegyintette a frissen készült étel melege és a sült tojás jellegzetes illata, amely önkéntelenül is arra kényszeríti az embert, hogy a sótartóért nyúljon.

Több évi távollét után, hazafelé rohant velem a vonat. Hazafelé, oda, ahol születtem, tehát a múltba. Az öreg Barkóczi jutott eszembe, az első felnőtt ember, akivel az életben először együtt reggeliztem. Tojásrántottát ettünk sült szalonnával.

*

Barkóczi Józsefet az egész bányatelep ismerte, de róla életéről senki nem tudott semmit. Azokkal a favágókkal került a mi vidékünkre, akik az új bánya megnyitásához az utakat, a vasút és a nagyfeszültségű távvezeték megépítéséhez nagy területen kiirtották az erdőt. A telepen sok volt a gyerek és sok volt a kecske. Mi a látványos, hangos munka miatt mentünk az irtáshoz, szinte mindennap; a kecskéket a földre került dús, zöld lombok, gallyak csalták oda. Tisztes távoból néztük, hogyan faragnak be fejszével egy-egy faóriás törzsébe, és mint fűrészelik a másik oldalról. Aztán elhangzott a kiáltás: „Vigyázz! Dől a fa!” Ekkor egy pillanatra, mintha megállt volna az élet. Mindenki a faóriás koronáját figyelte. Még a kecskék is abbahagyták a kérődzést. A fa törzse enyhén megremegett, aztán eldőlt olyan hatalmas reccsenéssel, mintha valami óriási felhő-nagyságú vásznat tépelt volna szét egyetlen mozdulattal. Kidőlt egy fa, és ez olyan gyorsan történt, mint mikor fejlődéstől elesik a harcos. A hirtelen beállott csendben érezni véltem a faóriás hatalmas suhintása által kavart légáramot, és néhány pillanatig úgy tűnt, mintha a nap megszűnt volna melegíteni és csak szikrázóan világítana.

Sok fa halálát végignéztem. Látam, hogyan ássák, tépik ki a tuskókat, a gyökereket is a földből. Lassan megszoktam a friss vágott tölgy kesernyészagát, de a favágók munkájának nyomát nem. Esténként ott üldögéltünk a volt erdő szélén és néztük a távoli földkunyhók előtt lobogó tüzeket, amelyek a favágók vacsoráit főzték. Gyerekeknél szokatlanul keveset beszéltünk, és a meztelen lábunkat melegítő kecskék durva szőret simogattuk. Ámulva néztem a kopár hegyet és arra gondoltam, hogy nem lesz nekünk már erdőnk sohasem.

Az egyik este odajött hozzánk egy szakállas favágó, vederrel és kannával. Megállt előttünk, letette a két edényt és ezt mondta: „Hozzatok vizet, hazavihettek cserébe néhány hasáb fát.” Mi szótlánul felálltunk, hátrat fordítottunk és elindultunk a völgybe, a telepre. A kecskék úgy jöttek utánunk, mint a kutyák.

Ősz lett, mire lecsendesedett az erdő. A döntött törzsek nagy részét elszállították már, a madarak pedig új fészkeket kerestek, építettek. Párosával, mint valami civil hadsereg, a favágók végigvonultak az Erdősoron a vasútállomásig. Hátizsákot vagy zöldre festett katonaládát cipeltek, két válluk, karjuk tele volt zsákdarabbal beburkolt szerszámokkal, fejszékkel, baltákkal, fűrészekkel. Az állomás melletti kocsmá egy szempillantás alatt megtelt velük.

A tömegverekedés okát azóta sem lehetett kideríteni. Öt favágót és négy bányászit vittek el a mentők a kórházba, és vagy húsz embert kellett bekötözni a helyszínen a bánya orvosának. Azon az estén hat pár csendőr sétált a telep rosszul megvilágított utcáin.

A favágók közül akkor egy nem utazott el a többiekkel. Visszament a földkunyhóhoz, és egy darabig ott is lakott. Az

erdéssel járta az erdőt. Mindenki tudta a nevét, s ha valamelyik gyerek rossz fát tett a tűzre, így ijesztgette az anyja: „Majd odaadlak Barkóczinak!” Hetenként egyszer lejárta a hegyről a telepi boltba, s ilyenkor szinte elcsendesedett az utca. Mi, gyerekek, a kerítéslécek közül figyeltük az alacsony, erős testalkatú embert.

Később a bányában dolgozott, és egy régi elhagyott barakkban élt magányosan. A bányát nem sokáig bírta. Nem fogadták be az emberek, vagy talán hiányzott neki az erdő mérhetetlen szabadsága. Először a bánya főtanácsosának vágta, aprította fel a tűzifát. Aztán sorba járta a házakat. Élelemmel, használt ruhával, ritka esetben egy kis pénzzel fizették meg a munkáját. Így jutott el a mi udvarunkba is.

Szó nélkül nekifogott a munkának és csak akkor hagyta abba, amikor anyám reggelizni hívta. Ketten ültünk a kis konyha viaszosvászonnal borított asztalnál, és tojásrántottát ettünk sült szalonnával. Én ugyan inkább csak figyeltem. Öregembernek tűnt már akkor is. Borotvátlan, ráncos arca felett szinte világított sima, fehér homloka. Szőkés, őszes haja úgy állt, ahogy nőtt, előre, a homloka felé. Neki sem volt frizurája, mint a régi szegény embereknek általában. Szeme szintelen volt, és csak fáradt tekintete vitt bele valami életet. Őszes bajusza szája két sarkáig ért. Leginkább a régi, gallér nélküli fehér ing vonta magára a figyelmemet, amit nagyrészt viseletes, sok-gombú mellény takart. Kabátja nehéz, fekete posztóból készült, amely a vállaknál barnásra fakult. A sűrű cejg-nadrág ráncaiban, gyűrűdéseiben finom fűrészporszór tapadt, de fűrészporsos volt ormótlan, szíjfűzős bakancsa is.

Lassan, komótosan evett, és csak saját bicskáját használta. Két kattánás jelezte, hogy befejezte a reggelit. Az egyik a bicskáé volt, amit nadrágzsebébe sülyesztett, a másik pedig a zsebóráé, amelyet mellényzsebéből húzott elő, és megszabadítva a puha rongyoktól, felyitotta fedelét. Tenyerén tartotta egy darabig az órát, nézte, aztán azt is eltette. Felállt, és szó nélkül visszament dolgozni.

Az ablakon keresztül láttam, hogy leült a fatuskóra, elővette a pipáját a kabátzsebből. Megtömte dohányval, meggyújtotta, aztán térdére fektette a fejszét és fanyelű háromlélű reszelővel elkezdte élezni. Ezután következett a kisbalta. Lassan, egyenletesen húzta, vont a rajta a reszelőt. Mire kialudt a pipája, ezzel is végzett. Ekkor kimentem utána, és leültem a közelében a farakásra. A fémkávéval ellátott keresztvágó fűrész szinte sirt a reszelő alatt. Csak ezután fektette a fűrész a fatuskóra, és a börtarisznyájából előhalászott kis kalapáccsal hajtogatni kezdte a fogait. Egyiket jobbra, másikat balra. És ekkor váratlanul megszólalt, hogy belerezdültem. Ezt mondta:

– Ez külön tudomány. Úgy kell csinálni, hogy egyformán feküdjenek el a fogak, és egy se törjön el.

Délben már arra oktatózott, hogyan kell a fűrészsel bánni.

Este pedig megkaptam tőle aznapi béremet, életem első keresetét, egy soha nem hallott, csodálatos mesét.

Azt a nyarat ezután együtt töltöttük el. Fegyverhordozója lettem; én vittem a fűrész és a fejszét, segítettem neki a munkában. Ő pedig megosztotta velem ételét, tapasztalatát az életben, tudását a munkában. Talán csak én láttam néha mosolyogni, talán csak én hallottam köhögésében fulladó nevetését, és a bányatelepi gyerektársadalomból talán csak én ismertem az erdőt olyannak, amilyen valójában. Mert az eddig hallott mesékben az erdő a félelem világa volt. Sötétnek mondták, ahol eltévednek a mesehősök, ahol sárkányok, ördögök, boszorkányok, gonosz manók lakoznak. Józsi bácsi meséiből az erdő a maga csodálatos világával a szegény emberek táplálója, az üldözöttek oltalmazója volt.

Minden reggel ott vártam Józsi bácsit a Kőfal utca végén. Átadta a fejszét és a fűrész, aztán ballagtunk egymás mellett. Munkába mentünk. A telepi gyerekek egyik része irigyelt, másik része kicsúfolt. De én nem törődtem velük.

A munka leginkább fűrészeléssel kezdődött. Felraktuk a fűrészbakra a fát, egyik lábunkat rátettük a bak merevítő lécére, bal kézzel rátámaszkodtunk a beszorított fára, aztán egyenletes mozdulatokkal megindítottuk a fűrész. Finom fűrészpor hullott a földre, meg-megcsillanva a napfényben. Nem fűrészeltük végig a fát, hogy fennmaradjon a bakon. S mikor így

tuskóra szeleteltük, ledobtuk a földre – mintegy varázsütésre, széthullott. Megtanultam a fejsze kezelését is. A fenyőtuskókat én hasogattam el, a tölgyeket, a bükköt az öreg vállalta magára. Estére szép sorba raktuk a felhasogatott tűzifát, én pedig még rendbe is raktam, ki is sepertem az udvarnak azt a részét, ahol dolgoztunk. Örültem a munkának s láttam, az öreg is vidámabb lett.

Ha nem volt munkánk, Józsi bácsi barakkja előtt ültünk a lócán. Az öreg szerszámgyereket faragott, mert ilyen munkát is vállalt. Így készítettem el életem első fejszenyelét hasított gyertyánfából. Durván kifaragtam a kívánt méretre, aztán rás-pollyal, majd törött üveggel finomítottam a formát. Az öreg megnézte és megdicsért.

Azon a nyáron azonban akkor sütött rám legszebben a nap, amikor az erdőt jártuk Józsi bácsival. Korán, harmatos fűben kezdtük a napot. Gombát és gyógynövényeket kerestünk, vadgyümölcsöt szedtünk, gyantát gyűjtöttünk. Józsi bácsi néha megállt, letörte a fa derekáról a taplót, nézegette, és közben a fák sokféle betegségéről beszélt. Ismerte valamennyit és a betegség okozóit is. Elmondta, milyen fajta rontó gombáktól korhadnak, revesednek a fák, miért ártalmas a tölgyliszthar-mat, a cincér, az araszoló hernyó és a búcsújáró lepke.

Ha délfelé megpihentünk, rendszerint szalonnát sütöttünk. megfaragtuk a nyársat, rátűztük a szalonnát, tetejébe még egy fej vöröshagymát. Az erdei séta meghozta az étvágyat. A sült szalonnára friss forrásvizet ittunk kopott kulacsból. Az öreg ezután meggyújtotta a pipát, én pedig leheveredtem a fűbe és néztem a kék égboltot. Hatalmas, bejárhatatlan erdőkről mesélt, ahol azelőtt élt, dolgozott és sokszor a felhők fölött járt.

Egyszer megkérdeztem tőle:

– Józsi bácsi! Meddig élnek a fák?

Az öreg elgondolkozott. Kivette a szájából a pipát, és csendesen mondta:

– Sokkal tovább, mint az emberek. Emberi szem észre sem veszi, miként öregednek. De egyszer ők is meghalnak. Télen halnak meg. Csendesen. Tavasszal nem hoznak rügyet, nem bontanak levelet. Ez a favágók sorsa is. Az öreg favágók is télen halnak meg. Először elkezdnek fázni, ami a favágóknál az öregedés jele. Aztán csendesen meghalnak. Én is télen fogok meghalni. A múlt télen már észrevettem, hogy fázok. Fázni, öregedni nehezebb, mint meghalni...

*

Ez jutott eszembe ott, a havas tájon keresztülrobogó gyorsvonat étkezőkocsija középső asztalánál. Közben kihűlt előttem a reggeli. Intettem a pincérnek, elviheti.

– Nem ízlett, uram? – kérdezte?

– De. Igen finom volt.

A pincér alig észrevehetően megvonta a vállát, és elvitte az érintetlen ham and eggs-et.

Az állomástól messzi még a ház, ahová igyekeztem. Jólesett a gyaloglás. Éreztem, hogyan poroszkál a szél és néhány hó-pehely a homlokomon, arcomon.

Anyám úgy fogadott, mintha csak tegnap mentem volna el.

– Sütök hamarjában egy kis tojásrántottát. Biztos megehéztél a hosszú úton.

Aztán sokáig beszélgettünk. Elmondta, ki mindenki ment el az élők sorából, mióta nem jártam otthon.

– Hát az öreg Barkóczy? – kérdeztem izgatottan. – Él-e?

– Nem – válaszolta anyám közömbösen. – Meghalt.

– Meghalt?

– Meg.

– Mikor?

– A múlt télen.

– Télen?

– Télen.

– Beteg volt?

– Nem. Nem betegeskedett. Csak fázott. Azt mondják, az orvosnak is azt panasolta, amikor meglátogatta, hogy fázik. Örökké fázott...

KERÉNYI FERENC

Madách népszerűsége

Kilenc év telt el azóta, hogy a Béke-világtanács évfordulójává is emelten – európai közösségben ünnepeltük meg Madách Imre halálának centenáriumát – és íme a költő születésének 150. évfordulóját köszöntjük. Ez a csaknem-évtized a Madách-életmű továbbélésében azonban majdnem többet jelentett, mint korábban egy évszázad. A népszerűség jeleivel és kérdőjeleivel immár nemzetközi méretekben kell szembenéznünk, okukat, magyarázatukat megtalálnunk és feltárni, hogy a madáchi gondolatok fénye a jövőben egyre kevésbé szóródjék hiába; jól kell sáfárkodnunk Madách népszerűségével, a szó nemes értelmében.

A népszerűség jelei sokasodnak. Az elmúlt évtizedben Madách megszűnt egykönnyű szerző lenni, fiatalkori drámáinak sora került a Mózes sikerének láttán színpadra: az Endre királyfi, a Csák végnapjai, a Mária királynő, a Csak tréfa után ebben a színházi évadban a Férfi és nő is sorra került – ez csaknem teljessége már a Madách-drámáknak! Ha a szellemi térképázlat után a földrajzi következik: a bemutatókhöz Veszprém, Szeged, Gyula és majd Kecskemét városneve társul, és seregnyi kisebb-nagyobb község, amelynek kulturális színpadára a Tragédia is bevonulhat a Déryné Színház kamara-rendezésében. (S ne feledjük, Madách-opera is készült újabban, és a Tragédia tv-változata egyszerre milliókat toborzott nézőnek.)

Számok robbanása ez, akár a drámák sorrendjét, akár az előadások adatait, akár a nézőközönség összetételét tekintjük. Hol itt a probléma? – kérdezik sokan. A mennyiség felelősségében. Vajon a Csák végnapjai előadásán Madách történelemszemlélete van jelen, vagy a tudós Arany-kutató, Keresztury Dezső alkotta meg színpadra a Toldi estéje felfogásának szellemi testvérpárját? A Mária királynő iróniája kire jellemző: Madáchra-e vagy Gyárfás Miklósré? Nehéz gond ez, régóta dülő, bár fölösleges háború irodalom- és színház-történészek között. Fölösleges, mert nem kisebb költő, mint Illyés Gyula adott jelenkori példát arra az esetre, ha az eredeti mű csak gondolataival hat, de szemléletének részavultságai, szerkezeti gyarlóságai és nyelvi gondjai gyökeres átdolgozást igényelnek. Teleki László Kegyence irodalomtörténeti adatból lett élő, sőt elevenbe vágó színház Illyés kezében, s a cím alá odaírta: Teleki László eszméi nyomán... Ettől aztán – furcsa optikája van a népszerűségnek! – mind teleki, mind Illyés közelebb került hozzánk.

A színházjáró ember Az ember tragédiáját az elmúlt évtizedben több nyelven láthatta viszont: a bécsi német előadásnak és a lengyel színrevitelnek csak híre jutott el hozzánk, de Pozsonyból jött vendégeink szlovákul és a tartui színészek észtil vallották Budapesten is Madách gondolatainak mai-ságát. Bevallom, a leginkább megkapó színházi élményt az érztek nyújtották, „tizenéves” Tragédia-előadásukkal. Ádám-juk hosszú és lobogóhajú fiatalként valóban elindul az Életbe, végigküzd-i-szenvedi a színeket, olykor a szó fizikai értelmében is, hogy szájából végül a harc vállalásának problémái természetesen hangozzanak. Olyan színházi este volt, ahol a protokoll hüvösebb szabályain átsütött a szellemi találkozás melege, a mindenkori ifjúság egymásra lelése az örök gondban: mi az élet célja, értelme, lényege? És a választás lehetősége nyílt színen érkezett; akkor és ott dönthettünk.

Itt rímelnék vissza a színházlátogató emlékeire a pedagógus tapasztalatai, diákjaim érdeklődésének túllépése először a kötelező olvasmány okozta szokásos fanyalgáson, utóbb a tanterv

VARGA IMRE: MADÁCH SZOBRA SALGÓTARJÁNBAN
(részlet)

szabta kereteken, óraszámom, kicsöngetésen. De Márk Tamás, magyar származású coloradói professzor kísérlete is hasonló eredményt hozott, Faustot és Tragédiát olvastatva olyan amerikai hallgatókkal, akik mentesek az európai értékrendek örökölt tiszteletétől. Ők a Tragédiát érezték eredetibbnek, súlyosabbnak, egyetemesebbnek – rossz angol átültetése dacára. (Csupán a mi gimnáziumi tankönyveinkben szerepel még a sugallt sorrend: a Faust mint példa, mint a sötét forrás Madách számára. Miért? Meddig?) Kétségtelen reneszánsza van sokat mérlegre tett tizenéveseink körében a „problémás” költőknek, hazai és XIX. századi viszonylatban Vörösmarty filozófiai lírájának, Vajda János önéletrajzában. Madách keresettsége a könyvespolcokon ennek is függvénye, ha tetszik: kordivat, felszín, látszat.

Ezzel azonban elérkeztünk fejtegetésre vállalt feladatunk lényegéhez, Madách népszerűségének keresendő okaihoz. Napjainkban szokásossá vált mindig és mindenben a felgyorsult időre hivatkozni, mint gondjaink, bajaink forrására. A XIX. század írói között alig találunk valakit, aki Madáchhoz hasonlóan ennyire az utókorhoz fellebbezett volna: a Tragédia ú. n. víziószínei (a falanszter, az úrjelenet és az eskimó-kép)

szemünk láttára lettek furcsa látomásból időszerű kérdéssé, torokszorítóan izgalmassá téve a drámai költemény keltette olvasói és nézői élményt. Nem arról van persze szó, hogy Madách tudományos pontossággal előre látta volna korunkat. Inkább arról, hogy gyakran téves vagy túlhaladott nézetek, elméletek alapján, belőlük kiindulva, kora tudományosságának szintjéről költői erővel sejtett meg bizonyos társadalmi-emberi erővonalakat a jövő felé. S mindezt az eldugott Alsósztyregován, az akkor már tíz esztendeje halottmirevségbe dermedt Magyarországon, ahol az 1848-at megelőző évek szellemi pezs-gését, érdeklődését az európai együttthaladás feladása követte.

Napjaink emberének emlékezetébe felkiáltójeles fogalmak vésődnek nap-nap után: tudományos-technikai forradalom! technokrata társadalom! elcsökevényesedő ember! gépiesedő művészet! ... Madách falanszterét évtizedekig a félre- és bele-magyarítások hamis mítosza vette körül. Történelmi alapját, a kapitalizmus eredményeit, technikai fejlettségét átvevő és „tökéletesítő” **utópista** nézeteket a **tudományos szocializmus** paródiájának tekintették; díszletek, jelmezek, kihagyott szövegrészletek, áthelyezett hangsúlyok rendelték alá Madách egyetlen mondanivalóját, figyelmeztetését a napi politika érdekeinek. Itt is érvényes az a megállapítás, amit egyik író-kortársunk a Bánk bánra tett – valóban csak **most** élvezhetjük igazán a Tragédia valós értékét. Hovatovább világossá válik előttünk a XII. szín egyetlen helyes értelmezése: a költő a végsőkig vitt **technikai társadalmat** képzelte el, egy olyan világot, amely megfeledezett a sokoldalúan képzett, munkája és felhalmozott javai nyomán teljes életre igényt tartó Emberről. A széklábakat faricskáló Michelangelo jobb jelkép, jobb mementó, a Tudós szavai keményebben kovácsoltak, mint a technikai társadalom visszásságainak mai felvetései:

... A serlegen virág,

A széktámlán ábrándos arabeszk,
Emberkezek pazarlott műve mind.
S üdítőbb-é a víz azon pohárból
Kényelmesebb-é széken az ülés?
Most gépeink teszik mindezt helyettünk
Legcélsezerűbb, legegyszerűbb alakban,
És a tökélyről az kezeskedik,
Hogy a munkás, ki ma csavart csinál,
Végső napjáig amellet marad.

A jövőkutatás távlatai beláthatatlanok, haszna ma még felmérhetetlen – a félelem, amely az új tudományágat éleszti, Madáchéval azonos:

Midőn az ember földén megjelent,
Jól bérházott éléskamra volt az:
Csak a kezét kellett kinyújtani,
Hogy készen szedje mindazt, ami kell...
De már nekünk, a legvégső falatnál,
Fukarkodnunk kell, állatláta rég,
Hogy elfogy a sajt és éhenveszünk...

Még szembeszökőbb az űrjelenet színváltozása az elmúlt évtized során. A Földtől való elszakadás álma és ennek művészi megformálása Ikarosz mondájától Jules Verne Holdba röppenő ágyúgolyójáig közkincs és közhely az emberiség körében. Szép gondolatok mives megfogalmazása – ennyivel siklott át az olvasó a Tragédia XIII. színének szövege fölött. A színházlátogató rosszabbul járt: olykor technikai, olykor rövidítési szándékból-okból nem is értesült létezéséről, máskor mesészerű kellekek mosolygatták meg, szélben lobogó romantikus köpönyegek, alulról megvilágított, kísérteties fényű arcok, a Földszellem dörgő hangja szinte palackból szabadult, akár az Ezeregyéjszaka meséiben. 1961. április 12-én azonban Jurij Gagarin szemeinek először tárult fel az űrhajó ablakából a távolodás madáchi képe:

Először a virág tűnt el szemünkből,
Aztán az erdők rezgő lombjai;
A jól ismert táj száz kedves helyével
Jellem nélküli síksággá lapult.
Mi érdekes volt, minden elmosódott.

Azóta új fogalmakkal ismerkedünk: űrjog, űretika – és a kozmosz küszöbén eltöltött évtized igazolta a költőt. Fogósabb problémáinkat, ha ki is lépünk a világűrbe, csak itt a Földön oldhatjuk meg véglegesen:

... Mert minden felfogás

És minden érzés, mely benned feszül, csak
Kisugárzása e csoport anyagnak,
Mit földednek hívsz, s mely, ha más leendne,
Nem létezhetnék többé, véled együtt. –

Az eszkimó-jelenet visszatérő családódom volt, amíg öröklődött hagyományú hazai rendezésekben láttam szinpadon. Olvasva döbbenem rá, hogy a látomás, amely tréfás replikák gyűjteményének hangzott át a rivaldán, más: felér a magáival gazdálkodni nem tudó emberiség bukásáról szóló víziók bármelyikével. Ismét az észt Tragédia-előadás adott Madách szövegéhez itt rendezői többletet, Ádám görnyedő figuráját, aki az eszkimóval szemben guggolva – mintegy ember-létének ellenőrzéséül – ujjainak számát hasonlítgatja.

Száztizenhárom éve tett felkiáltójelet Madách Imre a Tragédia utolsó mondatának végére, kilencven esztendeje gördült fel először a függöny a paradicsomon kívüli életszintér díszletei előtt, de a közvetlenül hozzánk szóló gondolatok köre azóta folyamatosan bővült.

A növekvő népszerűségének immár nyelvi gátja sincs. Arany János 112 éve még azt írhatta a véleményét aggóda váró szerzőnek: „Csak itt-ott verselésben meg a nyelvben találok némi nehézségeket, különösen a lírai részek nem eléggé zengők.” Mai olvasó számára ez utóbbi inkább erény, mint fogyatékoság, és ma bölcsészi szakértelem nélkül is megérezzük Madách nyelvezetének sodrását, erejét, amely a természet-és társadalomtudományok olyan sókincset görgeti magával roppant erőfeszítések árán, amire a kortárs magyar szépirodalomban még évtizedekig nincs példa. Madách intellektuális nyelve persze nem előzmény és példa nélkül való; Kölcsey, Vörösmarty, Vajda és Arany gondolati lírájában elénk villan a kérdésselvetés hasonló egyetemessége mellett néhány költői fordulat is, és Madáchnak költőként sikerül mindaz, amivel a kor magyar tudományossága adósunk maradt: az 1848-at megelőző és szorosan követő évek összegezése. A Tragédia nyelvi megvalósításának legszebb példáját a kolozsvári Állami Magyar Színház társulata szolgáltatta, sajátjukból kiegészítve, hozott értékeiből pótolva mindazt, amit Arany – második évként – hiányolt Madách tollából: a magyar népnyelv alaposabb ismeretét, áthatóbb erejét.

A másik, tágabb nyelvi gát is leomlóban. Az ember tragédiája eddig 26 nyelven 67 fordításban olvasható, és ami a legörvendetesebb, szorgos tollforgató mesteremberek helyett rangos nevű, kitűnő költők vágnak neki a feladatnak, egy Martinov, egy Rousselot vállalkozik az átültető szerepére. Megszűnőben tehát a Lukács Györgytől felemlegetett provincializmus veszélye, Madách másodlagos világirodalmi jelenség-szerepe, kallódása Goethe, Byron mellett és után. Hazai értékelésünkön azonban kisént még a magyar betegség, a földhözragadtság sajátos kóreset: valahogyan nem látjuk irodalmi folyamatunk XIX. századi szeletében szerves jelenségnek Madáchot, s ez gyakran téves, sőt káros szembeállítások sorozatában nyilvánul meg. Petőfi **vagy** Madách – a helyesen mellérendelő viszony helyén. Erre most, 1973-ban kivált két tény figyelmeztet, Petőfi és Madách születési évfordulójának majdnem egybeesése (mindössze három hét választja el egymástól) és a statisztikai adat, hogy ők ketten azok, akik a szűkebb világirodalomban is helyet követeltek és kaptak.

Ez a vagylagos szembeállítás, amely látszólagos válaztást enged, valójában az irodalmi egyoldalúság, a szellemi sán-taság legbiztosabb jele, vezet el bennünket eszme-futtatásunk végső gondolatköréhez: az évfordulókon szokásos feladat-kitűzéshez. **A mű**, a Tragédia még sokban elnyomja az **embert**, az **alkotót**; még legendák béklyózzák a szűkebb és tágabb közvéleményt, beteges dekadanciáról, magánéleti meghatározottságról, remeteségről. De a háttérben már készülődik, szerveződik a Madách-kutatás jelene és jövője, amely igaz képet fest majd a reformkori Pest lelkes diákjáról, a szabadon, dogmák nélkül vizsgálódó emberről, 1848 katonai főbiztosáról, a magyar függetlenségi gondolat hűségese hirdetőjéről.

Timon, a publicista

Sokan állítják, hogy a dráma- és regényíró költőként kezdi, újságíróként folytatja és csak kellő élettapasztalat elérése után találja meg igazi önmagát. Annak is vannak szószólói, hogy a művészek legtöbbször hobbyként kiegészítő művészetet is űz, ahogyan a sportolók a kiegészítő sportágat. Köztudomású: ha többé-kevésbé általánosíthatók is az említett teóriák, mindenkire akkor sem vonatkoztathatók. Madách Imre élete viszont mindkét állítást tökéletesen igazolja.

Tizenhét esztendő volt amikor a Mátray Gábor alapította Regélő, az első magyar divatlap – irodalmi mellékletében, a Honművészen – első versét közölte: az 1839-es évfolyam 103. számában jelent meg Az anya gyermeke sírján című költeménye, Madách Emo aláírással. A következő évben már saját költségén kinyomatta a huszonhat verset tartalmazó, 72 lapos kötetkét, a Lant-Virágokat. „Írta: Madách” – így áll az 1940-ben megjelent kötetben, de az eredeti kéziratban még Zarándként jegyzi a szerző nevét.

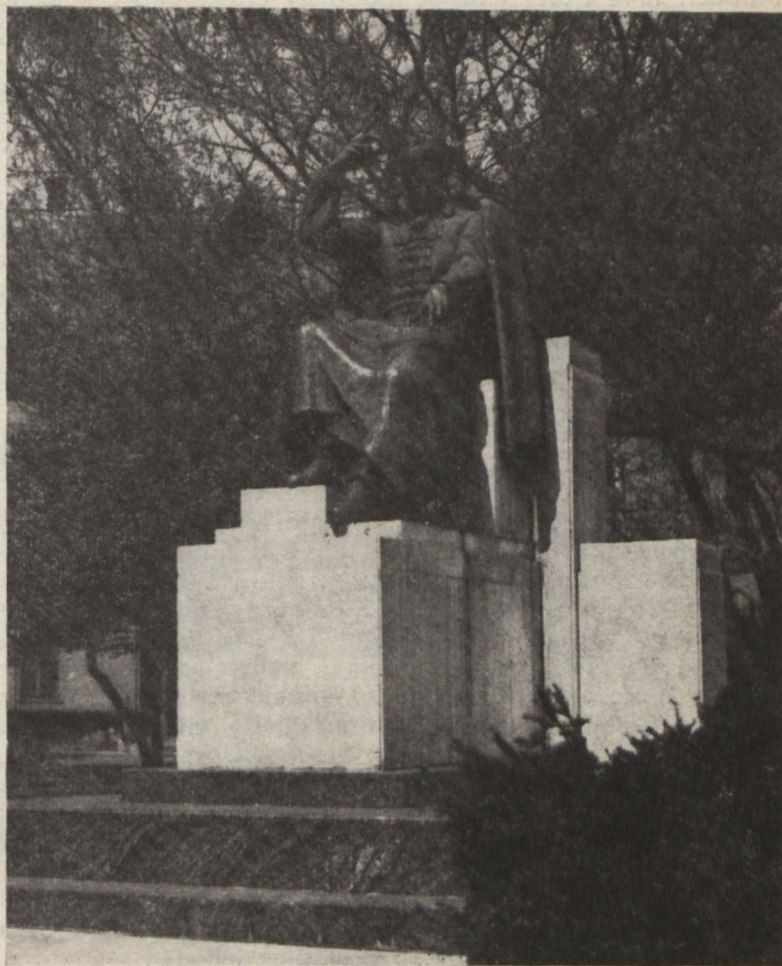
Csak egy évet kell még várni és a Regélő Ország- és népismeretés rovata már első prózai írását is közli, „Trencsini, másként teplici fürdők” címen, most már Madách Emök aláírással, s cikkéhez magakészített rajzos illusztrációt. S amilyen megtiszteltetésnek számított tizenhét esztendő korában az akkori idők népszerű elbeszélőivel, Garay Jánossal, Nagy Ignáccal, Frankenburg Adolffal, Csató Pállal és Kunoss Endrével egy sorban költeménnyel szerepelni, szinte olyan megtiszteltetés érte első prózai írását is, amelyhez Mátray Gábor, a divatlap alapítója és szerkesztője, a következő széljegyzetet biggyesztette: „A több tekintetben általunk mélyen tisztelt, jeles tehetségekkel diszló, derék fiatal értekező nemcsak a szép ismertést, hanem magát a rajzot is szívesen vala velünk közleni. Fogadja éretlen hazafiságos buzgalmaért leghálásb köszönetünket.” (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az Az ember tragédiájának költője kiegészítő szórakozásként műkedvelő festő volt, több rajza, portréja, festménye ismert, hajlama nem elszigetelt családi vonás, hiszen öccse, Pál, Nógrád vármegye másodalispánja tájképeiből két festményt a Pesti Műegyletben is kiállítottak.)

Madách azonban ezt a Regélő-beli első szárnypróbálgatást nem sorolta zsurnalisztikai alkotásai közé, nem szerepel beszédei és cikkei közös gyűjteményében sem, amelynek a következő címet adta: „Újsági cikkek és gyűlési beszédek, 1843-tól 1847-ig.” Élénk publicisztikai tevékenységét Madách tehát négy esztendőre szűkíti: a 21–24 éves életkorát felölelő időszakra. De későbbi élete és irodalmi munkássága is igazolja, hogy a zsurnalisztikát nagy tiszteletben tartja és a legfontosabb közéleti tevékenységek közé sorolja.

Amikor 1844-ben a Pesti Hírlap felkéri Nógrád megyei tudósítójának, miáltal tulajdonképpen kebelbeli barátja, Szontágh Pál nyomdokaiba lépett, a lapot már nem Kossuth Lajos szerkeszti, – radikális cikkei miatt, a bécsi udvar közbelépésére éppen abban az évben (1844) át kellett adnia helyét a centralistáknak. (Egy évig Szalay László a szerkesztő, őt Csengery Antal váltja föl, később – akkor már Madách a drámáinak éli – Kemény Zsigmond követi.) Első, Pesti Hírlapba szánt „levele”, tudósítása kísérőlevelében szerényen a következőket írja: „Tekintetes Szerkesztőség! Igéretem szerint sietek kegyednek első levelém által küldeni, igen sajnálom, hogy annak tárgyai olly kevésbé érdekesek, s kevésbé gyakorlott tollam még kevésbé képes azoknak érdeket kölcsönözni. Alázatos szolgája Madách Imre.”

Mint később kiderült, a tudósító szerénysége túlzásnak bizonyult. S ha nem is mint publicista tett országos hírre szert, a táblabíró úr radikális politikai felfogása, lírai színezetű mondatfüzése, önálló gondolatainak bátor kimondása tudósításait a „Törvényhatósági dolgok” jobbja közé emeli.

A Pesti Hírlapban tulajdonképpen két esztendőn át publikált. 1844-ben megjelent cikkei: július 7-én (367. szám), szeptem-

MADÁCH SZOBRA BALASSAGYARMATON

ber 8-án (385. szám), október 10-én (394. szám) és december 22-én (415. szám); 1845-ben megjelent cikkei: február 6-án (428. szám), július 4-én (497. szám), november 16-án (574. szám) és december 2-án (583. szám). 1846-ban, a január 11-i számban a szerkesztő csillag alatt a következő megjegyzést közölte: „tisztelt levelezőnk lemondta.” Van ennek a tudósítói kronológiának még egy érdekessége, hogy az 1945. május 6-i lapban Madách helyett más küldött tudósítást a Pesti Hírlapnak megyéinkből, a névtelen tudósítótól tudhatjuk meg: „Timon, mint a levelei egyikében érintve volt, hetedik megyében utazott, gondolatait önszemélyében is követve.”

Mert a „Törvényhatósági dolgok” tudósítója Timon néven számol be a megye állapotairól, fontos és kevésbé fontos dolgairól, személyes észrevételeiről. Az álnév használata nem is hat meglepetésként, az Emök, Emök, Zaránd névmegjelölések ismerete után!

✱

Madách kedvelte Eötvös Józsefet, akinek ars poeticaja szinte megegyezett a madáchi közéletiséggel, hiszen az író társadalmi elhivatottságát, az írói irányzatosság elvét hirdette, elvetvén az öncélú költészetet. Eötvös viszont szívesen forgatta Louis de Haye Cormenin francia politikus, publicista és jogász könyveit, a De la centralisation (A centralizációról) és a Livre des orateurs (A szónokok könyve) címen Párizsban 1842-ben és 1844-ben megjelent könyveket, – s amelyek nagy hatást gyakoroltak a centralistákra a reformkori Magyarországon. Cormenintől vették át a centralizmus eszméjét és Cormenintől tanulták a szónoklatot, részben Robespierre, Mirabeau és a nagy szónokok portréi, részben közvetlen retorikai tanácsai révén. Valószínűleg Eötvös ösztönzésére vette kézbe Madách is a Cormenin-könyveket, amelyeket a vicomte nem saját nevével, hanem Timon álnéven bocsátott közre. Nos, ezt a Timon álnévet kölcsönözte magának Madách Imre, amikor kapcsolatba került Szalay Pesti Hírlapjával. S bár – mint láthattuk – Madáchnak szeszélye volt az álnév alatti publikáció, mintha a

Madách Imre nevet maradandóbb és értékesebb alkotásnak tartaná fenn, Madách mégis kedvelte ezt az írói álnévét, s többé-kevésbé az álnévvel együtt átvette a francia Timon ellenzékiességét és pamflettírói készségét is, amit egyik vitacikkében a paszkvillusig fokozott.

Ebben a gróf Dessewffy Emillett folytatott szenvedélyes vitában, amelybe – a vitát kiváltó cikket leközlő Budapesti Híradóban – Kossuth is személyesen bekapcsolódott, Dessewffy a Kossuth-cikkhez fűzött széljegyzeteiben Madáchról is kitért, föltárva a Timon álnév eredetét is: „Nekem mindenesetre örömmel szolgál kegyeddel vitatkozni meg e kérdést,” – intézte szavait Kossuthhoz – „mert bárha látom is, hogy ellenvetéseimet nem fogta fel kegyed voltaképpen, a mi természetes, legalább más részről tapasztalom egyszersmind azt is, hogy azokat el sem ferdíté, mint a 405.-dik számú P. Hírlapban felszólalt Timon, ki azon álnév alá, mellyel a gyönyörű-tollú francia író Cormenin használni szokott, búva, feljogosítva érte magát megfújni a diadali tárogatót, mielőtt még meg volna küzdve a csata és szegény magamról meg statusgazdasági véleményemről oly contemptussal, és a hajdani atheni Timontól kölcsönzött keserűséggel beszél, mintha ő Smith Ádám és List Fridrik összesített tudományával, s a görög misanthrop szeszélyes epéjével bírna, holott az egészből főleg azon ifjonczi praepotentia tűnik csupán ki, mellyet éppen azon szilárd vitatási képesség szokott nagyon kerülni, melly inkább okoskodásnak erejétől, mint egy hánykolódó vitatási modortól várja a sikert.” Bár az a modor, amelyet Dessewffy a magyar Timonnál kifogásol, Cormenintől, a tanítómestertől sem idegen, egy dolgra mégis ráfogható, hogy nem vette át, mégpedig a nehézkes magyar politikai prózánál sokkal világosabb, oldottabb, rövid mondatokból álló cormenini stílust.

Egyébként a Timon nevet annyira kedveltnek találta Madách, hogy írásaiban gyakran beépítette, játékosan, kihangsúlyozván az olvasóval egybekapcsolódó családias jelleget.

„Valóban, ha nevem nem volna »Timon«, megyei ember létemre, aligha szabadelvő lappal leveleznék, oly sok kicsinyes érdekebe, hiúságokba ütközik az ember; hát ha még ez a lap azon elvet, mely felé minden szabadelvűség utoljára is tör, nyíltan kimondja, ha ezáltal oly sok vidéki notabilitás devalvációjának idejét közelíteni látja s rémülten átkot mond a csakugyan megjelenő szellemre, melyet ő csak camera obscurájából akart a falra idézni, a nézők tapsai között; valóban ily lappal csak a népszerűségről lemondani tudó Timon levelezhet, ki legfeljebb is így válaszol:

Machtet Ihr nicht so viel Lumpen,
hatt' ich nicht so viel Papier.”

(Ne kövessetek el annyi aljasságot, kevés ahhoz nekem a papír.)

Igy ír augusztus 21–22-én keltezett levelében. A szeptember 26-án keltezettben ismét megjelent Timon: „És lőn helyeslés harsnáy torkokból, melyek még imént ellenvéleményben valának, s a végzés megszületett. Timon kacagott, hogy véleménye a közvéleményről így igazoltatott, s halkan elimádkozá magában Julius Caesar azon jelenetét, melyben Brutus s Antónius egymásután szónokolnak a néphez.”

★

Tonio Kröger mondja Thomas Mann azonos című elbeszélésének egyik „monológjában” hallgató-társának: „Az irodalom általában nem hivatás, hanem átok... Azzal kezdi, hogy megbélyegezettnek, másokkal, a közönségesekkel, a rendesekkel rejtélyes ellentétben állónak érzi magát, az irónia, a hitetlenség, az ellenzékiesség, a megismerés, az érzés örvénye, mely a művészt embertársaitól elválasztja, egyre mélyebben és mélyebben táng, a végén egyedül marad és azután nincs többé mód a megértésre.” Ez a mondat is tökéletesen kifejezi a német romantikusok kísérletét és gyakorlatát, mely az iróniát – az élet kívülről és a valóság magaslatáról való szemléletét – művészi ábrázolás elvének tekinti. Madáchnál az irónia, noha éleslátásában az élet megismerésének telítettsége már fiatalon megmutatkozott, sokkal inkább a fogalom hétköznapi értelmében jelentkezik: a nyílt gúnyolódásban ugyanúgy, mint álcázott formában, amint arra Shakespeare-nél többek közt Antonius gyászbeszéde nyújt kézenfekvő példát.

A költészetben az epigramma, az újságírásban pedig a publicisztika jelenti a legjobb alkalmat, az irónia alkalmazására. Madách mindkettőben alkati készséget mutat a gyúnyra, a szellemességre, a visszásságok nevetségessé tételére, össz-munkásságának ismeretében, mintegy előtanulmányként Lucifer ironikus, olykor szarkasztikus és cinikus figurájához. (Amint ezt a Nógrádi Képcsarnok című epigrammagyűjtés is bizonyítja.)

De Madách Pesti Hírlapnak küldött tudósításaiból sem hiányzik a fűszer, különösképpen a bors. A szerkesztő át is engedte őket, csupán az első tudósítás elejét találta túl erősnek s ennek elejéről kihúzott egy jelentős passzust, amelyben Madách többek között a nógrádi tüzesetekre, gyújtogatókra is kitért. A szerkesztő által kihagyott, illetve átírt részből álljon itt néhány mondat az eredetiből: „Rémitő sejtelmek fognak el minden kebleket, a gyújtogatókról szármaló hír jámbor utasok személybiztonságát veszélyezteti, s mert rendkívüli dolognak rendkívüli okait szoktuk keresni: jelen helyzetünket is sokan vallásos surlódások következményeként tekintik; még mások a kipusztítandó magyar paraszt helyét németekkel betölteni óhajtó országgyűlés kifolyását vélik benne feltalálni. Önkéntelen eszünkbe jönnek e sötét kép után az 1830-ki francia forradalmat megelőző események, eszünkbe jön az irány, mely ott a kormány ellen nyilatkozott... Eszébe jött ez sokaknak, a konzervatívok követve az elvet, mely szerént két ember visz főszerpet az álladalomban: az ki fénylik, s az ki akaszt, ezen egy igazság tételt, melyet ingyen kap a nép, statárium formában akarták gyakorolni.” Ugyanebben a tudósításban szerepel Pallavicini örgróf birtokvásárlási ügye, amelyhez ismét olyan megjegyzést fűzött Madách, amit a szerkesztő „megherélt”, a következő: „Vannak nevek, melyeket csak a történetből ismerünk nemes honfineveknek; reményljük, hogy a vevő örgrófnál hasonló lesz az eset s történelmi nevezetességével ellenkező szerepet játszand.” (Jegyzet: „Pallavicinti Castalu nem legmagyarabb érzelmű embere volt Izabella alatt.”)

★

Nem esett – vagy csak kevéssé – arról szó, hogy az újságírással kacérkodó Madách valóban publicista-e, noha iróniája mindenképpen e műfajra predesztinálta. Az „iparvéd-egyesület” ügyében föllobbantott sziporkái, valamint Keresztúri József a Jelenkorban megjelent centralizáció ellenes cikkére adott, a Pesti Hírlapban két részletben közölt (1845. december 7 és 11-én), megfontolt, mérnöki precizitással fölépített válaszcikke e kérdésben nem adhat vitára okot. A losonci származású Jeszenszky Danó (Temérdek néven írta költeményeit) 1862-ben Felvidéki Magyar Közlöny címen hetilapot indított, amelynek első mutatószámában Szontághnak és Madáchnak is helyet biztosított. Ez volt egyébként Madách utolsó publicisztikai cikke: „Szabadelvűség s táblabíró-politika.” Két részben jelent meg, mégpedig a július 1-i mutatószámában és az októberben meginduló lap harmadik, október 7-i számában.

Problémát okozhat viszont, hogy műfajilag az újságíráson belül hová soroljuk Madách (Timon) törvényhatósági tudósításait, amelyet levélnek nevez. A szubjektív, fennkölt, választékos stílusú, állandóan eszméivel kommentált madáchi levelek egyáltalán nem foghatók fel szimpla, unalmas információknak, hanem sokkal közelebb állanak az irodalmi és politikai igényű levelekhez, amelyeknek már az ókorban is akadtak mesterei (Cicero, Seneca, ifj. Plinius, stb.), de később méginkább (Petrarca, Erasmus), hogy a franciáknál, a 17. században élje virágkorát (Guez de Balzac, Mme de Sévigné, stb.) A Madách-csal egy korban levelező Marx és Engels a tudományos szocializmus eszméinek ajándékozta még az elküldésre szánt, misszilis leveleit is. Mintha Madách a klasszikus minták után indult volna el, csak kevesebb ambícióval, s azzal a korai felismeréssel, hogy sem a levél, sem az információ nem az ő igazi kifejezési formája!

Amde minden összehasonlításnál többet mond Timon tudósításainak hangvétele, a kommentárba, glosszába illő harsány poézis, s a vezércikkeknek is felhasználható „beszámoló.” Így például a „Baculologia és még valami” című cikkében, a gácsi szolgabírói „túlkapás”, – amikor is egy nemes ember ka-

pott tíz botot azért, amiért a nem nemes bármikor megkapja – arra ad alkalmat Madáchnak, hogy keményen kikeljen a botbüntetés ellen, újságíró-iskolában is taníthatnó hangvétellel és hőfokon.

Madách és a tudósító Timon is publicistának mutatkozott be hírlapi cikkeiben, s egynémelyik cikkének tárgya, hasonlóan, de még a párizsi Timon szelleme is megtalálható későbbi főművében, vagy ahogy ma kezdjük látni: főbb irodalmi alkotásaiban. Közéletiségének, ami képviselői mandátumával sem szűnt meg sohasem, a zsurnalizmus jó iskolája volt, de jó előiskolának bizonyult későbbi alkotó esztendeihez is.

SZABÓ BÉLA

Madách, a főbiztos

...Addig, míg a szabadságharc előtt a hadi főbiztosság szinte csak címet jelentett, a szabadságharc időszakában a megyei tisztség jelentőségében és súlyában a legelső közé emelkedett. A megye eddigi történetében szinte a legnagyobb áldozatvállalást a szabadságharc jelentette. Vonatkozik ez mind az emberi, mind az anyagi áldozat vállalására. E nagyarányú katonai mozgósítás kézben tartása, ügyeinek részbeni intézése főbiztos kezében futott össze, aki szinte láthatatlan, de tényleges organizátora volt a megye mozgósításának, a megye anyagi javainak a honvédelem szolgálatába való állításának.

Hogy érzékeltetni lehessen azt a munkát, mely Madáchról, mint főbiztosra hárult, röviden ismertetjük azt az erőfeszítést, melyet Nógrád megye a szabadságharc 1848/49-es időszakában tett.

Már 1848 májusában határozat született, hogy a függetlenséget veszélyeztető támadás visszaverésére a megye 2200 jól felfegyverzett, vadászpuskákkal és kaszákkal ellátott nemzetőrt állít ki. E rendelkezés nyomán azonnal megindult a megyében a nemzetőrség soraiba való toborzás, mely csak induláskor volt önkéntes, a későbbiekben a vagyonnal rendelkezők közül történt a nemzetőrök kiállítását. A negyed telek, illetve a negyven akó borterms volt az alsó határ, mely mellett ezt a kötelezettséget vállalni kellett. A nemzetőrség élére Freyburg Lajos századost nevezték ki őrnagyi rangban. Már júniusban elrendelték a megyei nemzetőrség Szécsényben való összehívását, hogy onnan Vácra, majd gőzhajón Bajára, illetve az ókanizsai táborba a szerb felkelők ellen indítsák őket. A nógrádi nemzetőrök táborba szállásával egyidőben a megye úgyszólván egész tisztkara katonai szolgálatra ajánlotta magát. Mint tudjuk, Madáchoz betegsége való tekintettel előbb „honmaradónak” ítélték, de később betegsége ellenére is táborba szállásra határozta el magát. A nógrádi nemzetőrök júliusi táborba szállása elmaradt. Részint a kitűzött határidőre nem tudták a mozgósítást végrehajani, másrészt a galíciai események miatt a hadügyminisztérium elrendelte a nógrádi nemzetőrök otthonmaradását. A megye tisztkarának, köztük Madách Imrének katonai szolgálatra való jelentkezését pedig közvetlenül Batthyány miniszterelnök utasította el azzal az indokkal, hogy a megye háborús, veszélyes időben nem nélkülözheti a polgári vezetést.

A nemzetőrségnek már májusban megindult toborzása mellett Nógrád megye a katonai helyzet súlyosbodásának láttán 1848. július 26-án elhatározta egy 1200 főnyi önkéntes, hadiszolgálatra alkalmas nemzetőrségi csapatnak a kiállítását. A csapatot a megye látta el csákovával, köpennyvel, nadrággal, csizmával, fehérneművel, borjúval, lőtáskával, mely felszerelésre 80 000 váltóforintot ajánlott meg. A fegyverekkel való ellátást – részint lőfegyverekkel, részint kaszákkal – szintén a megye vállalta. Nógrád ezzel a felajánlásával az első volt a magyarországi megyék közül a hadiszolgálatra alkalmas nemzetőr csapat kiállításában. E katonai erő megszavazása, gyors kiállítása nyilván a főhadbiztos érdeme is. 1848. augusztus 27 és 30 között az önkéntes nemzetőr sereget Losoncon és Ba-

EMLEKTÁBLA BALASSAGYARMATON

lassagyarmaton összevonták, innen azonnal a váci gyülekezőhelyre szállították, és Ivánka Imre őrnagy parancsnoksága alá helyezték. Mint az előbbieken ismertetett nyugtákból is kitűnik, Madách Imre még a váci táborban is biztosította a megye költségére a nemzetőrök ellátását. Ugyancsak tudunk arról, hogy balassagyarmati rabok által készített pokrócokat és bakancsokat szállítottak 1848. szeptember elején a váci táborban összegyűlt nemzetőrök részére.

Az 1848 augusztusában megalakuló önkéntes nógrádi nemzetőr zászlóalj szeptember 29-én a pákozdi ütközetben esett át a tűzkeresztségen, midőn a magyar seregek a Pest ellen vonuló Jellasicsra mérték vereséget. Részt vettek Jellasics üldözésében, majd 1848. októberében, – már mint első önkéntes nógrádi honvéd zászlóalj, – a schwechatyi csatában. Majd 1848. decemberében Horváth őrnagy vezetése alatt a Beniczky kormánybiztos irányítása alatt küzdő erők gerincét adták a budetini, szecsnoi, alsóturcseki harcokban. 1849. januárjában nehéz körülmények között, lerongyolódva is igyekeztek a Götz tábornok vezetése alatt álló császári erők betörését megakadályozni. Január végén Besztercebányára visszavonulva csatlakoztak a Görgey vezetése alatti magyar hadsereghez. Február 5-én Branyiszkónál Guyon vezetése alatt egyike volt a zászlóalj a hegyet elfoglaló és ezzel a visszavonulás útját megnyitó honvéd erőknek. A tavaszi hadjárat idején a VII. hadtest kötelékében harcoltak Kápolnánál, Hatvannál, Nagysallónál, Komáromnál, Ácsnál, majd részt vettek a magyar erők Görgey vezette visszavonulásában és eközben a váci, rétsági, érsekvadkerti utóvédharcokban. A zászlóalj Világosnál tette le a fegyvert. A függetlenségi harc első önkéntes megyei zászlóalját tehát Nógrád megye adta. Batthyány Lajos, Magyarország miniszterelnöke 1848. augusztusában a kormány nevében köszönetet is mondott ezért a megyének. Az önkéntes honvédsereg létrehozása, a szükséges költségek megszavaztatása, a mozgósítás munkájának lebonyolítása azonban annak a megyei tisztkárnak a nevéhez is fűződik, melyben – már csak állásánál fogva is – nagyon jelentős szerepet töltött be Madách Imre, Nógrád megye főhadbiztosa...

(Részlet a megyei múzeumi szervezet készülő Madách-kötetnek tanulmányából.)

Gyárfás Miklós író

– Mikor kezdődött a „Madách-szerellem”?

– Még gimnazista koromban. Érettségi dolgozatom tárgyául **Az ember tragédiáját** választottam. Alapgondolata – az ember sorsa és rendeltetése a földön – izgatott, s izgat ma is. Ez a mű folyton kérdez, s az embert újabb és újabb feleletekre kényszeríti. A Tragédia tölem, az egykori diákgyerektől ugyanazt kérdezte, amit ma is kérdez: van-e értelme a létezésnek?

– S mi erre az Ön válasza?

– Akkor, és ma is az egyértelmű igen. Diákkorom felelete természetesen az egyszerű, naív igen volt. Mai feleletem nagyon messze van ettől a naív igentől. Ebbe az igenlésbe már sok fájdalom és keserű tapasztalat, ironia vegyül.

– Miben látja a Tragédia modernségét?

– A kérdésfelvetésében. Legizgalmasabb színházi vonatkozása éppen az, hogy minden korban és minden nézőtől – annak műveltségétől függetlenül – újra meg újra megkérdezi az említett, a létezés értelmére vonatkozó kérdést. Madáchban – mint drámaíróban – tulajdonképpen ezt érzem Shakespeare-szerűnek. Shakespeare is azt mondja, hogy az élet tele van feloldhatatlan elmentmondásokkal, kegyetlen konfliktusokkal, sorscsapásokkal, véres háborúkkal, s mégis az ő válasza is igen, mindezzel együtt. E problematika azért fontos, mert Madách istene is az emberre bizza a cselekvést. A világ az Úr szerint sincs teljesen megteremtve: az élet teremtés-folyamata az emberre bízott. A Tragédiában ez olyan nagyszerű.

– **Madách színháza** című könyvében Madách drámaírói művészetére a tragikus ironia megnevezést használja. Hogyan érti ezt?

– Madách minden művének két oldala van: egyiken az élet mélyen tragikus föltárulkozása, másikon az erőteljes intellektuális ironia látható. Példátlan a világirodalomban, ahogyan Madách az isten személyét is a fenséges ábrázolás mellett ironikusan láttatja. A világ teremtőjét hiúnak, gőgösnek ábrázolja, aki környezetétől csak elismerő, dicsérő szavakat vár és fogad el. Az író minden alakjában érezhető ez az ironia, ami saját önironiájából származik. Bámulatos, hogy ez a keserű életű költő milyen pontosan és kíméletlenül látta saját emberi gyöngeségeit. Gúnyolódni tudott magán, hol szelíd tréfálkozással, hol kegyetlenül. Ezért tudott túrni, megbocsátani, s általában minden helyzetben teljes ember maradni.

– Ön eddig több mint húsz színházi művet írt. Hatott-e Önre, ha igen, mennyiben hatott Madách drámaírói munkássága?

– Én elsősorban könnyed, keserű olykor nagyon keserű vígjátékokat írok. Szindarabjaimban az emberi gyöngeségeket, hibákat pellengérezem ki. Tudom azonban, hogy ezek természetesen, hogy az ember sohasem fog megszabadulni hibáitól. Tulajdonképpen ezért nem akarom „agyonütni” hőseimet, csupán neveltségessé tenni. Molière például hiába írta meg *A képzelt beteget*, a hipochondriát nem tudtuk száműzni noha nevétünk rajta. Madách is természetesen ábrázolja az emberi gyöngeségeket, de ironizál felettük. Magamra nézve ebben az ábrázolásmódban látom hatását.

– Néhány évvel ezelőtt Madách **Mária királynő** drámáját dolgozta át a mai színházi és dramaturgiai követelményeknek megfelelően. Mi fogta meg ebben az eredetileg előadhatatlan, olvashatatlan, kaotikus Madách-műben?

– A húszéves Madách zsenialitásának fényét láttam meg a darabban. Ezért dolgoztam át a drámát a költő gondolkodásmódja szerint, az ő zsenijét restaurálva, szolgálva. A hiúság, amely lehet bűn, de alkotó, teremtő ereje is van – sokat foglalkoztatott. Erről van szó a **Mária királynő**ben is. Nagy Lajos király leánya, Mária, aki végigálmódja egész sorsát, a végén minden baj és félelem ellenére, királynő akar lenni. Ezt egyszerre érzem drámainak és mulatságosnak; a kettő szorosan egymás mellett áll. S tulajdonképpen ez a felelet a „Madách-titokra” is.

– Kit tart a Mária királynő szerzőjének?

– Mindenképpen Madáchot... annak ellenére, hogy az eredeti drámából mindössze százhusz sort hagytam meg. A darab átdolgozójának tartom magamat.

– Véleménye szerint van-e létjogosultsága az előadhatatlan, régi drámák mai színházra történő átdolgozásának?

– Feltétlenül. Hisz mai színjátszásunk gazdagodik általa. Madách is így vált – a **Mózessel**, a **Csák végnapjaival**, a **II. Endrével** – napjaink egyik legsikeresebb színházi szerzőjévé. Madách, aki egy világirodalmi remekművet írt, drámáival színházkultúránk legnagyobb alakja. Ezért kell a Tragédia mellett egész életművéből feltárni mindent, amit lehet, és megszerettetni azt a közönséggel.

Ránki György zeneszerző

– Mikor került először közelebbi kapcsolatba Madách szellemével és világirodalmi értékű remekével. **Az ember tragédiájával**?

– Madách Tragédiájával diákkoromban ismerkedtem meg. Elementáris, életreszóló szellemformáló élményt jelentett számomra. Ezt különben, azt hiszem, mindenki elmondhatja, aki magyar kultúrán nevelődött. Irodalmunk, színházi kultúránk mai napig – akarva-akaratlanul – visszacsendíti a Tragédia visszhangjait. Ki ne ismerne rá például Lucifer utódjára Karinthy „Énké”-jében, ebben a jelképes figurában, mely ott bújkál minden gondolkodó „Én”-ben, megtestestítve a gúnyoros rombolás ösztönét, a jó-hiszemű, alkotó lelkesedés tözsomszedságában. Írók, fordítók, tudósok, képzőművészek, színházi kollektívák sokaságát foglalkoztatja száz éve a Tragédia. Zeneszerzőink egész sora jobbnál-jobb kísérezetét komponált a Tragédia előadásaihoz.

– Mint drámai tájékozódású, filozófáló, moralizáló hajlamokkal terhelt zeneszerző, már pályám kezdetén feladatomban éreztem a Tragédia valamiféle zenésítését, ami több lehetne az előírt „kísérezetnek” megvalósításánál. A harmincas évekből maradt pár jegyzetem: a hatvanas évek elején határozott javaslatot tettem Operaházunknak **Az ember tragédia zenés színházi változatának** kidolgozására. Tervemet mindenki kivihetetlennek tartotta. Egyedül egy kiváló és tudós muzsikusként barátom bízott azzal, hogy **CREDO, QUIA ABSURDUM** (hiszek benne, mert képtelenség). Hároméves munka után 1970 szeptemberében fejeztem be a művet.

– Milyen feladatok megoldását jelentette a munka?

– Szétágazó zeneszerzői tevékenységem során hasznos tapasztalatokat szerezttem a zenén kívül a társművészetek – színház, film, tánc, irodalom, képzőművészet, népművészet – terén is. Ezekre a tapasztalatokra nagy szükség volt misztérium-operám felépítéséhez. Munka közben izgattak a darab lappangó zenei erővonalai, az adott drámai deklamáció éneklehetőségei, egy újszerű színházi formátum kínálkozó körvonalai. Munkám természetesen nem csak zenésítésből állt. Először szövegátrendező, újradramatizáló munkát kellett elvégeznem. Fel kellett építenem egy olyan összművészeti elképzelést, amelyben minden látni és hallani való színházi elem egységes összjátékban és közös ritmusban szolgálhatja majd az adott fő értéket: Madách gondolatait és látomásait.

– Véleménye szerint milyen aktuális tartalmakat hordoz a madáchi mű?

– A Tragédia zárószavai – „Ember küzdj, és bízva bízzál!” –, ha jól értem, különösen időszerű üzenetként szólnak a ma emberéhez. Bízva az egyéni és társadalmi fejlődésben, az emberségesebb jövőben. S küzdj érte, hogy fennmaradhass; ne add meg magad a luciferi világrombolás öngyilkosságának! A Tragédia Adámja és a ma emberisége a „lenni, vagy nem lenni” hangulati dilemmájához jutott el. Ennek kézzelfoghatóvá tételére iktattam be misztérium-

operámba a nukleáris háború látomását. Számunkra talán így fogható meg Madách üzenete. Érthető talán igyekeztem, hogy megpróbáltam Madách prófétai intelmeinek, látomásainak közvetítője, tolmácsolója, hangerősítője lenni, egy korszerűnek vélt zenés-színpad újrafogalmazás útján. Ez volt vállalkozásomnak morális indítéka. Csak természetes, hogy megpróbáltam összeszedni minden zeneszerzői, dramaturgi, színházi és filmtapasztalatomat, képzeletemet és gondolataimat, hogy ez a tolmácsolási szolgálat méltóképpen sikerüljön, hogy minél többekre és minél intenzívebben hasson Madách klasszikus, egyben modern, sőt égetően aktuális üzenete a zenés színpadról is.

Sinkovits Imre színművész

– Mikor és hogyan történt első találkozásunk Madáchcsal s a Tragédiával?

– Tíz esztendő, elsógimnazista diák voltam, amikor egy diáktársam ösztönzésére, a Kiscelli utcai bérházunk udvarán, a poroló alatt előadtuk a lakóknak **Az ember tragédiája** első színét. Én voltam az Úr hangja, a legfelső emeleti folyosó szegletébe húzódva. Meghallotta ezt egy tanárunk, s tetőt adott első próbálkozásunk feje fölé. Így ismételtük meg néhány hónap múlva a játékot az Árpád gimnázium aulájában önképzőköri foglalkozás formájában. Nagy sikert arattunk, amely azonban kizárólag az „előadóművészek” magas életkorának szólt... Aztán hosszú ideig csak iskolai tananyagként, érettségi tételként, meg a Lucifer-szerep iránti titkos vágyként élt bennem **Az ember tragédiája**.

Mint színész – elmondhatom – kijártam **Az ember tragédiája** inasiskoláját. Első éves színiakadémistaként stálistáltam az 1947-es „szürke tragédiában”. (Ez a rendezés koncepciójára vonatkozó szakmai elnevezés. (Nép voltam: A nép. A gyűlölt, a megvetett, a megalakuló, a „mély tenger”, a lázadó, a feláradó, a legyőzött, a falanszterbe szorított stb. Nép. Majd kezdő diplomás színészként: rabszolga, Föld szelleme, prágai udvaronc, Saint Just, a falanszterbeli Plató, eszkimó. Azután jött – immár felnőttként – az Úr hangja, s néhány esztendőre rá, éppen tíz éve: Adám. A törhetetlen, a mindig megújuló ember, maga Madách Imre, pontosabban az ő egyik fele, mert a másik – mint magának az embernek is – Lucifer. E kettő egysége alkotja az egészet. Ezért is fogadtam kitörő örömmel a lehetőséget, amikor a kolozsvári Magyar Színház felkért, vendégszerepeljek náluk, az ő Tragédia-előadásukban, úgy, hogy felváltva játszom Adámot és Lucifert, egymás utáni négy színházi estén. Ezt követte a Szegedi Szabadtéri Játékokon néhány napos Lucifer-i fellépésem. Minden előadás ösztönös megérezésemet igazolta, s arról

győzött meg, hogy tételesen bizonyítható: magunkban hordjuk a kettőt, s egyéniségünk diadala, vagy veresége, melyik kerül ki belőlünk győztesen. All ez a megállapítás természetesen a tágasabb emberi közösségekre – család, haza, emberiség – is.

– Pályámon **Mózes** volt a következő feladat. De nem a bibliai, hanem a nemzetet kovácsoló, egységet teremtő, független, szabad hazát szervező nagy vezéregyéniség, a nagy egyéniség érényivel és hibáival együtt. S a műben ismét a madáchi győtrelem: vezető – nép, egyéniség – tömeg, egy akarat – népakarat megütközése és igazsága; a jogos vagy jogtalan erőszak problémája. Csodálatos, s talán eddigi pályafutásom legnehezebb feladatát jelentette a szerep. Nem a külső megformálás, hogy a húsz éves gyerekekből a százegynehány éves aggastyánig kellett megformálnom a figurát. Ehhez már voltak előtanulmányaim. A nehéz és egyben felémelő annak az ábrázolása volt számomra, ami Mózes lelkében ez idő alatt megy végbe; az a belső emberi változás, fejlődés, amit én inkább felismerések sorozatának neveznék. Következetes, meg-megújuló küzdelmek jelzik útját, s egyéni sorsa kegyetlenül alakul: ő, aki megmunkálta, termővé tette a földet, aki vetett, nem érheti meg az aratást.

– Másik feladatomban a **Csák és a Csák végnapjai** egyértelműbb, sokkal kevesebb áttételt igénylő mű és szerep. Csák az ősi jogokat, hazát, függetlenséget féltő Ős-Bölcény, szinte a regék-mondák világából. S lám még ő is fejlődik, eljut valahová. Ha azt kívánja a nemzet boldogabb jövője, kidől. Nem hajlik, nem törrik, nem vonul vissza, de egy hatalmas figyelmeztetéssel, mint az öreg tölgy: kidől.

– Milyenek látja a madáchi szellem világát, miben látja gondolatainak aktualitását?

– Növekvő életéveimmel szinkronban egyre érelődött bennem az a felismerés, hogy a Tragédia minden egyes színe nemcsak az emberiség, a világ fejlődéstörténetének egy-egy illusztrációja. Több annál; a levert szabadságharc felett kesergő költő, a meggyötört ember és hazafi sikolya a kiegyezés felé baktató magyarság s a ma élők felé. Emberismeretere épített váteszi előrelátással, az elkövetkezendő századok betegségeit, tragédiáit is láttatja, amelyből nem a peszsimista figyelmeztetést kell csupán észrevennünk, mert meggyőződésem, hogy a költő nem annak szánta. Nekünk – a rossz felismerésével – a féltő kiáltást, az erőt, a küzdés célját és értelmét kell észrevennünk és kifejeznünk. Véleményem szerint ebben áll Madách gondolatainak legnagyobb aktualitása. Hogyan is búcsúzik a halálba induló Mózes Józsuétól: „Ne hidd, hogy meddő volt a kín és a gyász kora! Az szülte a jövő kort, – melynek csak kinja volt miénk, – virága a tiétek lesz! Ha! az új nemzedék a győzelem hitével indul el!”

Varga Imre szobrászművész

– Salgótarjánban felállított Madách-szobra rendkívül kifejező, egyszerűségében is magával ragadó alkotás. Hogyan született meg a mű?

– Megvallom, régebbtől foglalkoztattott a Madách-téma. A szobrot egy nyilvános pályázatra küldtem be, s elfogadták. Igazán örültem, hogy megcsinálhattam, és méginkább annak, hogy jelenlegi helyén állhat. Nagyon szeretem – árnyékaival együtt is – ezt a várost. Az embernek – a dolgozó és alkotó embernek – itt igazán kötelező tisztá fejünek lennie, mert nagy sorsfordulóinknak sehol másutt nincsenek ilyen kézzelfogható jelei, s mert Madáchot itt nemcsak történelmi alakként ismerik. Itt él. S – azt hiszem, nem mutakozom szerénytelennek, ha azt mondom, hogy – ehhez az élő Madáchhoz, egyik értelmezésben, talán ez a szobor is adalék.

– Ön hogyan értelmezi Madáchot?

– Madách fő művében **Az ember tragédiájában** az emberi sorsnak azokat a nagy törvényeit rajzolta meg, amelyek számára, az ő szelíd hitű életének szétzúzásában jelentkeztek. A lét kérdéseivel szemben, a „lenni vagy nem lenni”-ben a „tenni vagy szemlélni”-ben, szerelemben, halálban mindenki egyedül van. A kérdéseket mindenkinek felteszi a saját élete. E kérdésekre az évezredek során mindenkinek magának kellett válaszolni, s kell most és a jövőben is. Nincsenek örökre kimondott válaszok, annak ellenére, hogy a most elhangzó lehet igaz. Madách válaszai, amelyek az egyes színek végén elhangzanak, jobbára mindig az „el innen, el” keserű válasza, még a levegőben is. De máris ott a következő kérdés. Egynéhány jelenet után az ember az átvezető konkluziót már nem érzi valóságnak, annál valószínűbbnek viszont a jelenetekben tömörülő életet. Madách igazi válasza nem az Arany János-i taldalékban, az „ember, küzdj és bizva bizál”-ban szólal meg, hanem a kitünően poentírozott kérdésfeltevések révén az élet sodró önisméltésében. Saját keserűségein megégve is, a nagy költő minden szaván átsüt e nagy törvény megértése.

– Miben látja a madáchi életmű aktualitását?

– Számomra Madách a tisztánlátó ember típusa. Szemét nem képes elhanyagolni sem a mást akaró nő, sem a politikai csaló, sem a saját sorsa. Véleményem szerint ennél nincs aktuálisabb, hisz a kötelező tisztánlátás korában élünk. Megtanultuk, hogy felelősek vagyunk válaszainkért, hogy magunknak kell újat és helyeset válaszolnunk, mert erre épül a jövő. Gyermekünk, társaink, mindannyiunk kérdéseire szenvedés nélkül, mélyében is igazat kell válaszolnunk. Fel kell ismernünk a törvényeket, és messzebbre néznünk, hogy tanuljunk a múlt jeleneteiből.

id. Szabó István kiállításán

Századunk magyar művészetének egyik igen eredeti egyénisége idősebb Szabó István, a faplasztika hívatott mestere. Művészet, személyisége jól ismert itthon és külföldön egyaránt, képességeit egy sor tisztas elismerés érte pályája folyamán. Azok közé a kevesek közé tartozik, akik a saját hazájukban is proféták tudtak lenni, négy évtizedes munkálkodását mindig is megbecsülés övezte. Szocialista rendünk Kossuth-díjjal jutalmazta gazdag életművéért, a legutóbb – felszabadulásunk huszonnyolcadik évfordulóján – a Magyar Népköztársaság érdemes művésze lett.

Az idén, augusztus végén lesz hetven éves. Szinte valószínűtlennek tűnik az, hogy korosodik – bár haja, bajusza ősz már –, de munkakedve fiatalos, alkotótevékenységének intenzitása, invenciózus volta irigylésre méltóan friss. Semmi olyan nincs a művészetében, ami ön maga vívmányai között akademizálódott volna, a lassanként már két emberöltőre tehető népszerűség nem ártott újító kedvének, hivatásérzete töretlenségének. Látuk már kortársai és a fiatalabbak között, miként teszi a siker modorossá akár a legbiztatóbb tehetségeket is. Sokszor kellett tapasztalunk a korán elaggotnak működésének elmechanizálódását, képzőművészetünk ragályos betegségét, a „morbus hungaricus”, az önisméltés, szériagyártás gyakoriságát. Kevés olyan, tehetségekben gazdag nemzet van, mint a magyar, melynek művészei sokszor negyven-ötven éves korukra megállnak a fejlődésben, ragyogó indulás után maguk gyártott dogmák közé merevülnek, remek kezdeményezések abszolválása után rutinossá váló mutvánnyá egyszerűsítik fiatalkori eredményeiket.

Mi örizte meg Szabó Istvánt az elgépiesedéstől, az elkényelmesedéstől? A felelet egyszerűnek látszik: fáradhatatlan tettekészsége, eredendően nyughatatlan szelleme, munkás életének természetes sérénysége. Pöttömnyi legényke korától folyton csak dolgozott, mindig csinált valamit, nem volt megállása sohasem, elviselhetetlennek tartotta a tétlenséget. Ez a barkácsoló, tevő-vevő, a nehézségeket is magától értetődő helytállással elviselő alkat, mikor már egész energiáját a művészetnek szentelhetette, szinte csillapíthatatlan eufóriában végezte alkotótevékenységét, pihenéstelenül, szünet nélkül fogott egyik művébe a má-

sik után. Mint igazi „artifex universalis” faragja szobrai, maga tesz mindent, ami a mű létrehozásához szükséges. A régi kézművesek nemes hagyományát folytatja, a műhelyekben nevelkedett középkori mestereket, akik székesegyházakat, városokat, oltárokat, kálváriákat emeltek a kor kívánalmai szerint, ügyességük volt az útravalójuk, hitük pedig az ihletük táplálója.

Ilyen népi katedrális Szabó István bátyánk életműve. A nagy korfordulók érkezett magyar valóság enciklopédiája, a XX. század Nógrádjának tüköre. Mert legyünk bátrak kimondani – s nem is mentegetőzve, megbocsátást remélve –, hogy idősebb Szabó István szülőföldjének szószólója, amolyan palóc Hephaisztosz, bodnárok, kádárok, asztalosok jó utóda, famunkás a szónak legigényesebb értelmében, kézműves, aki helyi szükségletet elégít ki, munkásságának minősége, szellemisége ellenben egyetemes, mint a népművészeké. Bartók és Kodály hazájában ma már kezdik megérteni a maradiak, sznobok, a helyiérdekű járók csakúgy, mint a kozmopoliták, hogy a népi művészet, találékonyság, a falu anyagi és szellemi kultúrája, a mostoha sorsra rendelt tömegek szépségigénye, önkifejező készsége olyan tiszta forrás, melyből a nagy művészet, a korszerű műveltség is képes megújulni.

Észak-Magyarország couleur locale-ját lehet megtalálni Szabó István szobraiban, a nemti, rimóci, karancsberényi, kisterenyei férfiakat, nőket, gyermekeket, az élő, termelő felnőtt lakosságot, bányásztságot, parasztságot, az eszmélődő fiatalokat, szakmára készülő, hivatásra lelő új nemzedéket. Aki gazdaságtörténettel, néprajzzal, lélektannal, vagy akár általános honismerettel is foglalkozik, kutatásaihoz nélkülözhetetlen adalékokat talál a benczúrfalvi műteremben, mert Szabó István művészetének anyaga, témaköre, motívumkincse maga a mindennapi élet, hitelesítője az életismeret, vonzereje az emberi együttérzés, az élmény ösztintesége.

Kötőanyaga, a tapasztalatok, érzelmek, gondolatok szintetizálója viszont a fa. Szabó István izig-vérig faszobrász a körte, dió, cseresznye, tiszafa megmunkálásának, faragásának, hasításának, lebontásának mikéntje, lehetősége határozza meg stílusát. „Le style c'est l'homme”: a művész és stílusa elválaszthatatlan – ez talán legérvényesebben éppen Szabó István esetében állapítható meg. Nála még az se dönthető el, hogy ő volt-e előbb, vagy az anyag, a faragni való fa. A feledhetetlen gyermekkori emlék, az erdő szinte bevonult a műtermébe, kenyérkeresetét, a fiatalember egykori egzisztenciáját a fa határozta meg. Ma is, nagyhírű szobrász korában is azt teszi, amit öntudatosodó, munkálkodó élete kibontakozásakor elkezdett, a maga és környezete szolgáltatába állítja ezt a nemes anyagot, a fát, úgy dolgozik vele, mint aki ismeri minden rostját, tudja, melyik rönköt, tuskót, törzset, ágat mire lehet használni, mire kínál megoldást, mi örömet okoz az embernek.

A fa mint plasztikai anyag maga is váráslatos, ősi képzetek támadnak fel látán még a mai, úgynevezett modern emberben is. A módosabbak azzal nyugtatják meg hajszolt idegeiket, hogy esti órán kandallóba meredt szemmel nézik parázsló hasábjait. Mások betonházaikat deszkával borítottatják. A kiállításlátogató otthon érzi magát, ha faszobrot talál a tárlatokon, kézzel szeretne vizsgálgatni minden ilyen darabot. Szabó István bemutatóján a Múcsarnokban, tíz esztendő után most már másodízben megelevenedik az erdő, tápot kap mulhatatlan mesevágyunk, mert kiderül, hogy maga az élet is mesés, tele van játékos figurákkal, a képzelet színes játékaival. Így nő ez a regionális művészet mindenki számára kedves emlékké, az emberiség, a lélek előtörténetéből visszaintő meghitt üzenetté. Hála legyen annak, aki az önmegfeledkezés, pontosabban: a magunkra találás hangulatában részletet bennünket.

Pogány Ö. Gábor

Megörökíteni vagy retusálni

I.

Képek egy pesti szilveszterről. Közönyös, mosolygó, nevető, vigyorgó. Áarcok, melyek alig különböznek a valódiaktól. Egy jó üzleti érzékű fotós sorra lekapja őket. Nála bizonyosan nem fog fölmerülni a film későbbi fő konfliktusa: megörökíteni vagy retusálni. Mert a szilveszter maga a retusáltság. Két arc válik ki a tömegeből: a Fotósé és a Retusoré. Figyelnek. Ők még nem engedték el magukat. Egyedül a Fotós követi szemmel a verekedő fiúkat is. Nem avatkozik be, mint később sem, semmibe. „Csak” figyel. És még töretlenül szól a dal: „Ó, szállj le ide sólyom.”

Lakás. Nem tudni, kié, nem is fontos. Ugyanolyan zsúfolt, mint az aluljáró az előző képekben. De itt nem cserélődnek az arcok. Ugyanolyan zsúfolt, mint az aluljáró, és benne az emberek ugyanolyan idegenek egymásnak, mint ott. Ugyanazt a dalt halljuk, egyre töredezetten, görcsösebben. Mint amikor valaki ki akar mondani valamit, s nem tudja megfogalmazni.

Folyópart. „Hajnalban indultunk, barátom meg én” – és valóban elindulnak. Sokan. Egy evezőlapát nélküli csónakon. „Mesterségünk a fotó.” „Megörökítjük a márt.” – hirdeti a Zenész, s elkezdődik a „megörökítés.”

Az egymást váltó, riportszerű jelenetek befejezése szinte mindig „ez rólam készült? Ez nem én vagyok. Ezt nem lehet falra akasztani.” Meglehetősen elütnek ezek a képek azoktól az agyonretusált mumiaarcoktól, melyekkel szinte minden ház falán találkozhatunk, ahová csak belépnek a főszereplők. Az úgynevezett hamis tudatot leglátványosabb megnyilvánulásaiban kapja rajta a rendező.

„Szeretted, hogy megölhess” – a disznóöléskor hallott dal egy gyermekgyilkosság elbeszélése alatt tér vissza. Mivel sokan ezt a jelenetsort, – külsődleges dolgok alapján – a film legfontosabb, középponti részének tartják, hangsúlyozni akarom, hogy az egész művön belül ez a tragédia is csak katalizátor-szereppel bír: ha eddig nem lett volna világos, itt végképp azzá lesz a tény, hogy a Fotós és a Retusor alapvetően különböző magatartást képviselnek. A Fotós tisztán akarja maga előtt látni az egész történetet, a Retusor szinte fél ettől. Az ő munkája annál könnyebb, minél kevésbé pontos már a Fotós által készített kép is.

Végül a háztetők. A Retusort már nem, csak a Fotóst látjuk. Figyel. Az aluljáróból, utcákon és lakásokon keresztül, a háztetőig jutott. S az ő szigorú, elnézést semmilyen értelemben nem ismerő tekintete zárja a filmet, s nyitja föl a mi szemünket.

II.

Ebben a filmben a szituációk jelentősebbik része esetleges. Nem a rendező által adott helyzetekben a rendező által meghatározott figurák mozognak. Megnő így a reakciók szerepe. Márpedig egy magatartás ezekben jobban megmutatkozik, mint a vizsgált egyén által indított cselekvésekben, hiszen így az egyénnek kevesebb ideje jut számbavenni önmaga erőit, a részéről lehetséges válaszokat. Tulajdonképpen a három főszerep (Zenész, Retusor, Fotós) is „csak” egy-egy reagálás, tekinthetem őket egy ember (a rendező) három önmegvalósítási lehetőségének.

A Zenész. Nem akarok belemagyarázni semmit ebbe a figurába, csak annyit leszögezni, hogy szerepe több a zenei-hangulati-gondolati aláfestésnél. Az ő konfliktusa éppen az, hogy sohasem szembesül a valósággal, mindig csak „elvontan”, zenében vesz arról tudomást. Vele senkinek sincs problémája, de nem is lehet, hiszen ő nem provokálja az embereket, mint a Fotós, és nem próbálja az üzlet érdekében megnyerni őket, mint a Retusor. Megszólásai is „elvontak”, kizárólag énekelve morfondíroz. Ez a külváltság azonban módot ad neki arra, hogy megfogalmazza azt, amit a film többi szereplői átélnek. Meg kell róla említeni, hogy ő kölcsönöz a társaságnak a fotóról szóló dallal – „Érkezik a

vándorcirkusz” – jelleget is. Röviden: ő a tisztességes kívülálló. A görög tragédiák bölcs kórusaira emlékeztet.

A Retusor. Neki bezzeg van kapcsolata az emberekkel. Ő az, aki ráveszi őket, álljanak a gép elé. Ő az, aki eladja a kész képeket. S ő az, aki eladhatóságuk érdekében retusálja azokat. Ő az, aki behódol a valóságnak, szemben a Fotóssal, aki csak tudomásul veszi azt. Ő az, aki fél megismerni egy tragédia minden elemét, hiszen azok ismeretében még fontosabb és még nehezebb az ítélethozatal. Ő az, aki aljas is tud lenni: beállítja „áldozatát” egy neveléses pózba, majd háta mögött kigúnyolja. S aki erre képes, az sok egyéb hasonló dologra is képes. Addig szépítgeti mások számára a valóságot, hogy végül maga is megijed annak csúnyaságától. Így lesz gyáva, aki mindenre kapható saját biztonságának érdekében.

A Fotós. „Csúnyából nem lehet szépet csinálni.” Ezt az igazságot vállalja, ezért ábrázolja kegyetlenül a kegyetlen valóságot. Nem ijed meg attól, hogy az embereknek nem kell az ő róluk alkotott, valóság hű képe. Ha kell, egyedül marad, s a kétségbeesve is cselekvést vállaló ember méltóságával figyel a világra, megáldhatatlan magasból.

„Őrzők, vigyázzatok a strázsán!”

Fábri Péter

Pókháló

Győr megyei származású nőirónk elsőként a változó paraszti világot, a tsz-közösségek életét, visszáságait bemutató irodalmi riportjaival érdemelte ki a „bátor” jelzőt, noha groteszk ellentmondás bátorságnak nevezni a valóságra vonatkozó marxista-leninista ítéletet. Hiszen nem tett Galgóczi egyebet: az elméletet szembesítette a gyakorlattal, s rámutatott azokra a „snittekre”, amelyekben a szinkron torz, félrecsúszott, javításra szoruló. Ezt teszi tavaly nyáron megjelent kisregényében, a Pókhálóban is, melyben kitűnő irodalmi eszközökkel elénk tárja: a mezőgazdaság szocialista átszervezésével még nem oldódott meg minden, a múltból hozott örökség, az emberi gyarlóságok, az új feszültségek akadályozzák az elméletileg elképzelt szocialista közösségek viharmentes virágzását.

A történet dióhéjban: Niklai Géza tíz esztendeje elnöke a példamutatóan működő falusi termelőszövetkezetnek, egyben a sikeres főrészes, motorja, nem vesz igénybe állami segítséget, nem keres értékes felsőbb kapcsolatokot, a gazdaságban szilárd öre a tisztességnek és becsületnek, a legkisebb lazaságot is a közösség ítélőszéke elé viszi; mégis ellene indítanak kegyetlen vizsgálatot; mire magához tér, egy hatalmas pókhálóban vergődik és a beostelen támadást végül is csak megalkuvással, tisztességtelen kompromisszummal képes kivédeni.

A cselekményt az mozdítja ki a hétköznapi motorikus, ismétlődő egyhangúságából, hogy Selyem Zsigát, az agronómust 120 kiló hal eltulajdonításán érik. Selyem ötletekben gazdag, fiatal ember, jó kapcsolatokkal. Mint kiderül: a halat is a megye nagyságainak, Vincellér, Szabó, Kalocsai, Furján, Gelencsér, stb. „elvtársaknak” szánta, mert a rendőrségen tett vallomása szerint „meg szokták ajándékozni a... szóval, azokat az elvtársakat, akik kapcsolatban vannak tsz-szel.” Selyem Zsiga tehát életrealitásával, simulékonyásával, mozgékonyásával tipikus figura, mint ahogy ugyancsak az „Csegei elvtárs” is, aki védelmébe veszi Selyem Zsigát a vezetőség elmozdító határozata után, s aki a hálót kiveti a makulátlan – bár hűsvér és helyettese szerint a közélet és a társadalom tisztaságáért nem elég harcoss Niklaira.

Csegei a járás vezető embere. „Ő az, aki mindig ott áll helyt, ahová a párt állítja.” Újságot, könyvet nem olvas, utasításokat hajt végre. Mint később kiderül, tervei vannak a jólmenő tsz-szel, maga szeretne kikerülni főagronómusnak és ott egy-kettőre megszedni magát. Frontális támadást indít Niklai ellen, hogy rákényszerítse „jóembere”, Selyem Zsiga erőszakos, antidemokratikus visszahe-lyezésére. Csegeihez is többfelől érkezik

a szilvapálinka, a hal és mit csak terem a nagy járás birodalma. Gombnyomásra megjelenik a tsz-ben Galambos, az újságíró, Müller, az ellenőr, majd egy ellenőri garnitúra.

Galambos, a megyei lap munkatársa száználmasságában is élő figura. A főszerkesztő nem szereti a reklamációt, helyreigazítást: ő pedig, a túlterhelt, vidéki „sajtkukac”, nem veszi a fáradságot, hogy utánajárjon a valóságnak, hanem a megyei és járási szervektől szerzi információját: „Telefonál a titkárnő, hogy az „elvtársak” szeretnék, ha például Niklai Gézaról írnék riportot. Én meg szoktam kérdezni: pozitíve vagy negatíve? Ha azt mondják: negatíve – akkor abban a szellemben írom meg.” S valóban azt teszi a Pókhálóban is; negatívum kell, tehát informátorául Pigniczkit, az iszákosságáért és a háztáji szántásdíjak eltulajdonításáért leváltott brigádvezetőt választja. S védekezése: „Az egész szerkesztőség ezt csinálja.”

Tipikus alak Csorvás Tibor, a főkönyvelő, aki nyomban hangot vált, amikor megtudja, hogy az ellenőr az elnök ellen keres bizonyítékot; Regina néni, a fukar parasztasszony, aki három zsák búzáért cserbenhagyja az elnököt; Zsuppán, a vagongyári munkásból választott, szangvinikus elnökhelyettes; Müller, a kákán is csomót kereső, gonosz, dróton rángatott ellenőr. S tipikus a helyzet is: tíz esztendő kemény, eredményteli munkája után a népszerű elnök egyik napról a másikra, a gyanú legkisebb árnyékára – magára marad, elszigetelődik.

S az általános ellenőrzés? Az öt, hajszálra egytorma Volgán helyszíntre érkező (tíz) ellenőr, mint a pókháló kiterjesztésének szemmel látható jelei, ismét arra a megfoghatatlan, sejtelmes, felsőbb erőre terelik a figyelmet, amely titokzatoságában már-már Kafka Kastélyához hasonlít. Niklai kétségbeesetten takad ki: „Ezek azt hiszik, az embernek választania kell: vagy a nép oldalán áll, vagy a hatalom oldalán. Mintha a kettőt együtt nem lehetne képviselni. Sőt! Ma már csak együtt lehet...”

Az elvek, a valóság és a mű egybevetése ragyogó eredményt mutat: Galgóczinak sikerült olyan művel megajándékozni olvasóit, amely országszerte fellelhető főhőst, mellékalakokat és szituációkat mutat be, illetve leplez le, s amely úgyszólván művészi illusztrációként hat a tavalyi, novemberi KB-határozathoz. Mintha csak a paradoxont kívánta volna keserű ízű cselekményével igazolni: „A pók csupán nyugalma és biztonsága védelmében szövi hálóját, de aki e hálót célba veszi, megszagatja, annak pusztulnia kell.” S – lehet, hogy ez a pókháló csupán a gonoszok, az ostobák, gyengék agyszüleménye.

Külön méltatást érdemel a kis remekmű (tíz éve még elbeszélésnek neveztük volna, most regénynek, bár mini-regény!) stílusa is. Rendkívül tömör kifejezőmódja, patetikus hangvétele, az ábrázolás villanásszerű vázlatossága fölgyorsítja a

cselekményt és arra kényszeríti az olvasót, hogy a csontvázhoz közben és utólag hozzáképzelje a hal húsát, alakját, színét, ízét is. Keveset ír és sokat mond. Mintha csak egy filmvázlat menne át a kezünkön, amelyhez a tájat, teret, évszakot, a szereplők arcvonásait, a díszletet és a kosztümöket főrendezőként magunknak kellene megtalálnunk. S megborzongat a szándékos ismétlődés: Géza hajszálra azonos hajnali ébredése, beretváltkozása, snapsz- és kávéivása, ami itt nem modorosság, hanem tíz esztendő egyhangú hajszájának írói érzékeltetése. Egy újabb darab a szerző gazdag stílárius eszköztárából!

A Pókháló értékes alkotás, Galgóczi sok olyat ír meg benne, amivel még nem találkozhatunk mai írók falusi napjainkról megfogalmazott műveiben, s ami már-már a kritikust is arra teszi hajlamossá, hogy a szerző politikus látásmódját bátorságnak nevezze. (Szépirodalmi Könyvkiadó.)

L. Gy.

Könnyű tollal

Moldova György
Változások őrei

Szeretem Moldova György írásait. Különösen a satíráit. Amelyekben nemcsak elfogadható, hanem egyenesen kívánatos írói módszer a valóság egyes jelenségeinek eltúlzása, felnagyítása, karikírozása.

Szinte minden írásban található egy-egy rész, vagy az írás egésze, amely továbbgondolásra készítet, megerősít a valóságról alkotott elképzeléseimben, vagy esetleg ellenkezést vált ki belőlem. Mindezek mellett szórakoztat is, élvezem stílusát, cselekményszövését.

Ilyesféle izgalommal, várakozással vettem kezembe egyik legújabb kötetét, A Változások őreit, annál is inkább nagy várakozással, hiszen ez a könyv a Malom a pokolban című regényének folytatása.

Be kell vallanom, nem merném egyértelműen azt állítani, hogy csalódtam benne. Mindenesetre, erős hiányérzetet keltett. A XXII fejezetnyire komponált regény Moldova tiszteletreméltó szándéka és igyekezete ellenére sem állt össze szerves egésszé: már-már mozaikokra, epizódokra esik szét, nem annyira a történések, a jellemek belső logikája, inkább az írói elhatározás irányítja a cselekményt.

Mintha egy nagy gonddal megkonstruált szerkezeti vázra aggatná rá a párbeszédet, a jelenéseket, az emberi konfliktusokat. De ez a „váz” túlságosan mesterkéltsé, s kiszámított, míg az egyes fejezetek megszerkesztésében Moldova – érdekes ellentmondás – inkább az írói rutinra hagyatkozott.

Fel lehet róni a regény pongyolaságát. Csak egyetlen példát. A formákra, a szép, kifejező mondatokra, a jó ízlésre oly sokat adó Károlyi a regény folyamán átalakul: beszédstílus a néhol már-már egy utcaerékéhez közelít.

Az egyre inkább „piti” karrieristává züllő Flandera János fokozatosan válik alkalmatlanná a regény központi alakjának szerepére. Ugyanakkor az így keletkezett űrt – ha sorsuk alakulása külön-külön drámai is – se Károlyi, se Nagyzsda, se Altschuler nem tudja betölteni, s különösen nem Mester Anna, vagy a szenvedő-erős Bóna Erzs. Károlyi baráti figyelmeztetése Flanderának „... az elesettekhez való ragaszkodás nemcsak erény, hosszútávú befektetésnek is a legjobb, magasabbra visz, mint a világ legügyesebb taktikája.”, mindkét részről elkésett és erőszakolt, s Altschulernek és Károlyinak a munkáshatalom fegyveres védelmében való egymásra találása sem tud a regény igazi csúcspontjává magasodni. Ezért is nem képes a regény átütő erejű és általános érvényű drámává kiteljesedni.

Moldova nyilvánvaló „kikacsintásai” a mába sem túlságosan szerencsések. Most sem mentes a politikai pikantériáktól, ami önmagában még nem baj, de a részletigazságok, a pillanatnyi ellentmondások kiterjesztésével és általánosításával inkább ködösít, mint elősegíti a tisztánlátást.

Mindezek ellenére mégis elolvasásra ajánlom Moldova regényét. Már csak azért is, mert élvezetes, jó olvasmány, s az 56-os ellenforradalmat megelőző időszakban foglalkozni mindenképpen tanulmányt adó vállalkozás. S azt az örömet sem szeretném senkitől elrabolni, hogy a regény erényeit – amik vitathatatlanul vannak –, ha ezekről most kevés szó is esett – ki-ki felfedezhesse saját magának.

Csörsz István Bocsánatos bűnök

Csörsz István könnyű tollú író. Talán egy kicsit saját magára is érvényes, amit Nyolc évszázad című elbeszélésének hőse mond: „Kacagva dolgozunk, ömlik belőlünk a művészet: csupa fény és lendület, mi nem vakarózunk! Ötlet! Sziporkázás! Amilyen a kor.”

A Síríg tartsd a pofád című, sokat vitatott regény szociológiája után most a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, Bocsánatos bűnök címen megjelent összegyűjtött novelláival jelentkezett a nagyközönség előtt.

Egy tucat novella. Mindegyiket szívesen olvastam. S nem kisebb érdeklődéssel a róla szóló kritikákat. Csörsz István fiatal író, s a fiatalok általában keményebb kritikát kapnak, mint az feltétlenül szükséges lenne, ezért is kísértem olyan nagy figyelemmel, hogyan fogadja újabb jelentkezését a műértő kritika?

Nem rejtem véka alá, hogy amiket hibájául felrítottak, inkább ellenkezést, mint egyetértést váltottak ki bennem. Csak egyet emelnék ki a csokorból. Egyesek azt vetik a szemére, hogy periférikus, szélsőséges eseteket és jellemeket rajzol, ezzel mintegy a valóságon kívülre „számúzi” magát. Megvédeni, persze, én sem tudom. Az extrémítás, a különös mindenestre önmagában nem feltétlenül valóságosan kívüli terület, ha csupán eszköz a „központi” valóságban rejtve maradó, lappangó általánosabb összefüggések és jelenségek megragadására.

Kétségtelen, hogy Csörsz István nem ritkán megmarad az egyedi, az extrém szintjén, úgy tűnik, tanulságai még nem eléggé átgondoltak és megszenvedettek. Néhol még az egyedi is jótékony ködbe burkolódik, mint Menjek című rövid írásában, amelyben ember halála még az egyedi ok-okozatai összefüggésekbe sem enged bepillantást.

Több írásában foglalkozik Csörsz István az érzelmi élet válságával. Sajnos, esetlegességükkel ezek az írások is inkább riasztóan, elkedvetlenítően hatnak, mintsem közelebb vinnének külső-belső

konfliktusaink megértéséhez. Az író egyelőre csak a betegségtüneteket, a kispolgárt pukkasztó, lehetséges szélső következményeket tudja felvillantani, a valóság művészi alakításához nincsenek meg a morális, eszmei fogódzói, sem kiforrott eszközei. Ez nem bűn, de tény. Ezt pótolja a sorsszerűség, a véletlen, a váratlan.

Azért mondom, hogy könnyű tollú író Csörsz István, mert úgy tud írni, mintha szűk baráti körben mesélne el egy-egy furcsa történetet. Az igazi író azonban elsősorban nem „mesélőgép”, még aki bevallottan csupán csak szórakozni akar, az is többet vár tőle: adjon valami kis többletet világlátásához és önismeretéhez, napi drámái, gondjai feloldódásához.

Csörsz Istvánnak azért kívánom a sikert, hogy minél hamarabb túl tudjon lépni a Bocsánatos bűnök világán, föl, egy szélesebb horizontot nyitó magaslatra. Ahogyan Moldovának is mindig képesnek kell lenni arra, hogy ebből az átmeneti hullámvölgyből kiemelkedjék.

E. K. S.

A Korunk Madách-emlékszámáról

A kolozsvári magyarnyelvű folyóirat szerkesztősége a lap hagyományaihoz és a nagy alkotókhoz méltó színvonalon, példamutató igényességgel állította össze februári Madách-különszámának anyagát.

Szerkesztői jegyzetükben az olvasót eligazítva, segítve magyarázzák elképzelésüket, szándékukat: „Ha a Petőfi-évfordulón elmondhattuk, hogy költőnk emlékének idézése nem kegyelet dolga, hanem a szembenézés alkalma, figyelmeztetés saját gondolataink újragondolására, még inkább azt kell mondanunk az emberiség egyetemes dilemmáit feszegető Madách Imre ünnepén. Amikor tehát Az ember tragédiája s a többi Madách-mű (így a Mózes) mai megközelítését kísérjük meg, szükségszerűen szembe kell néznünk olyan alapvető kategóriákkal, mint például a haladás, idő, egzisztencia. És ahogy a kategóriák marxista értelmezése is történelmileg determinált, nem hagyhatjuk figyelmen kívül tudomány és irodalom már Madáchnál időszzerű viszonyát sem.”

Ezek alapján nyilvánvaló, hogy nagyon is tudatos rendezői elv helyezte el a Madách-tanulmányok mellett – az azokban felvetett problémák háttereként – néhány jelentős elméleti cikket (**Ion Aluas: A haladás nevében, Agoston Vilmos: A tagadás: teremtés elv, Gheorghe Birsan: Idő és fejlődés**).

Madách egyetemességének és kortársi jelenvalóságának bizonyítására vállalkozott elsősorban a Korunk. E két gondolat szellemében fogant ünnepi emlékezésük.

A legfigyelemreméltóbb olvasmány kétségtelenül Jean Rousselot, a Tragédia legújabb francia fordítójának (adaptálójának) előszó-részlete (**Madách Imre egyetemessége**). Rousselot miután kifejti, miben tartja többnek Arany, Vörösmarty, Petőfi költészetét, vallomásszerű hitet tesz Madách mellett: „Mégis – úgy érzem – ő a legvonzóbb mindnyájuk közül. Mert ő a legösszetettebb egyéniség. Mert vitathatatlan, hogy Madách főművében... a legparancsolóbban szólalnak meg kora nagy filozófiai, társadalmi, tudományos újdonságai, teljes metafizikai szorongás-kíséretükkel.” Ebből természetesen következik, hogy a világirodalom folyamatában is kivételesen tekinti Madách művét: „... Az ember tragédiáját életre hívó madáchi látomások – az emberi jövőről, a Föld jövőjéről, a Kozmoszról, a világ születéséről vagy a történelem alakulásáról – olyan különleges színezetűek, olyan erőteljes vésetűek, akár egy Dante, Shakespeare, Goethe, Milton, Blake, Hugo és más látnok költők, nagy tanúságtevők vagy nagy szerepjátzók, a szellem történetének nagy alakjai alkotta művek.” És folytatja még a sort Kafka, Sartre, Kosack és Buzatti nevével, alkotásaival.

Nem tartja meglepőnek, hogy a Tragédia a világ egyik leghíresebb művévé vált, mert „egyetemes” jellegűnek tartja, hiszen Madách „túllépett a helyi viszonyok nyújtotta témán”, személyes (nemzeti) tapasztalataim, és Magyarországon lejátszódó átalakulásokat az egyetemes megmozdulás alkotórészének érezte, „olyan megmozdulásnak, amely nemcsak a társadalom szerkezetét, hanem magának az embernek a struktúráját is megváltoztatta.” Madáchot a modern gondolkodás előhírnökének látja, kiemelve forradalmi hitét, az illúziókat hátróztan elutasító szemléletét, ésszerű jövőbelátását, a nő társadalmi szerepének merész felvetését és a tudományos felvetések felhasználását az irodalomban.

Kántor Lajos napjaink Madách-renezánszának okait kutatja és magyarázza tanulmányában (**Kortársunk Madách**). Megállapításai – melyeket igen gazdag és széleskörű Madách-irodalomra épít – meggyőzően bizonyítják, hogy e jelenség kulcsa főképpen Madách egyetemességében, egyetemességének és nemzeti voltának szétválaszthatatlanságában található meg. Madách „saját korának kortársa volt”, a korának megfelelő eszméiben az emberi haladás, az egyén sorsának kérdései fogalmazódtak meg, és ugyanakkor a Világos utáni magyar valóság tükröződik. A Tragédiában felvetett szellemi, történelmi-társadalmi kérdések több, mint egy évszázada élő problémák, és ez a magyarázata annak, hogy Madáchot „mindegyre olyan tekintélyként idézik meg, mint aki a közvetlen társadalmi-történelmi feladatok megvalósíthatóságának vagy illuzorikus voltának bizonyításában koronatanú... Madách és századának kérdései nem csupán történelmi szempontból érdekesek ma sem, ha azok megvalósulását, kiteljesítését vesszük figyelembe.” Indokolt Madách „XIX. századi” eszméinek időszerűségét, XX. századiságát tudatosítaniuk”, figyelmeztet teljesen indokoltan Kántor Lajos. El kell fogadnunk ösztönző jellegű megállapítását arról is, hogy „a Tragédia sokrétű – ideológiai, filozófiai, erkölcsi és esztétikai – gondolatvilága, a műhöz kötött konkrétumain túl számos, tovább gondolható tanulsággal szolgál.”

Dávid Gyula a Tragédia román fogadtatásának eszméi, politikai, irodalmi folyamatát vázolja fel (**Az ember tragédiája – román tükörben**). A szerző megjegyzi ugyan, hogy e komplex jelenségnek csak egyik részét fejt ki – a Gogafele fordítás visszhangját –, mégis szemléletesen tárja elénk a román írók értelmezésén, elemzésén keresztül a kor társadalmi kérdéseinek tükröződését, és azt, hogy „összességében és részleteiben önmagáról is vallott egy nemzedék a madáchi mű kapcsán.”

Mindmáig kevésbé vizsgált problémát exponál Balogh Edgár: „a politikus Madách számbavételét és népszerűségét” (**Madách útja Timontól Mózesig**). Ma-

dách politikai szerepvállalásainak, gondolkozásának, állásfoglalásának jellemző tényeit az egyre jelentősebbnek tűnő Mózes-dráma tükrében elemzi. Madách Imre „nemcsak az írás, hanem a magartartás művésze is. A közügyi állásfoglalásé. Saját korában előbb politikus, nagytékában inkább író, de a kettő elválaszthatatlanul egy.” A Mózesben megjelenített ellentétek, „a tömeg és egyén, nép és vezető, régi és új nemzedék, szolgaság és szabadság ösztön és tudat, igény és fegyelem, tenyészet és tervezés” Madách számára ugyanúgy gyakorlati kérdések, mint mindannyiunknak napjainkban is. Madách emberi-művészi magartartásának egységes fejlődése megértéséhez jelentős mértékben figyelembe kell vennünk Balogh Edgár záró tételét: „Az a benső fejlődés azonban, mellyel Timon-Madách a negatív állásfoglalástól (az öngyilkosság szélén) Adám-Madáchon, a kereső-kutatón át Mózes-Madáchig (s egyidejűleg a majdnem népvészességig) ér el, minősége szerint osztályon és társadalmi ellentéteken túl a gondolkozástörténet hasznos algoritmusa”.

Egy hiánypótló kézikönyvről

Az MSZMP Központi Bizottsága Párttörténelmi Intézete és a Kossuth Könyvkiadó kiadványaként 1972-ben megjelent a Munkásmozgalom-történelmi Lexikon.

Jelentős eseménye könyvkiadásunknak a kötet megjelenése Magyarországon szinte előzmények nélküli vállalkozás láttott napvilágot. A kutatókat, oktatókat, tanulókat és minden politikai érdeklődő sű olvasót örömmel tölthet el e népszerű-tudományos igényű munka kiadása, hiszen a régóta várt kötet hiánya szinte áthidalhatatlan gondokat jelentett a munkásmozgalom történetének tanulmányozásában. A népes szerzői és szerkesztői kollektíva többéves munkájának eredményeként 85 íven 3200 szócikkben ad a lexikon vázlatos áttekintést a magyar és nemzetközi munkásmozgalom történetéről. A szócikkek adatai alapján kibontakoznak a munkásosztály közel másfél évszázados osztályharcának legjelentősebb állomásai, szervezetei, vezetőinek portréi. A kötet tartalmazza a jelentős nemzetközi munkásmozgalmi szervezetek jellemzőit az egyes országok munkásmozgalom-történetének összefoglalását, és ezen országok kommunista, szocialista, szociáldemokrata, szakszervezeti mozgalmanak rövid történelmi vázát, a magyar és nemzetközi munkásmozgalomban kiemelkedő jelentőségű szerepet játszó személyiségek életművének ismertetését; a legfontosabb lapok, folyóiratok jelzését.

Brettai György (**Ádám harca Luciferrel, avagy az idő és egzisztencia a Tragédiában**) és Szilágyi Júlia (**Madách és a haladás aritmiája**) tanulmányai filozófiai síkon közelítik a Tragédiát, ugyanakkor aktuális, gyakorlati következtetésekkel hatnak az olvasók szemléletére. Az emberiség és a sors, a Sors lehetőségeinek felhasználása, az emberiség és a haladás az emberi küzdelem konkrét kérdéseiként, feladataiként fogalmazódnak meg ezekben. Az utóbbiakhoz kapcsolható Aradi József fiktív „ifjúsági forogatókönyve” (**A jövő visszavétele**), amely valójában egy, a Tragédia értelmezésében új és eredeti gondolatokat megfogalmazó rendezői meditáció. A dráma szituációinak és szerepeinek erkölcsi, történelmi szempontú elemzésével az új ember, új nemzedék és közösség születésének fejlődésfolyamatát, lehetőségeit tárja fel.

A tanulmányokat Lászlóffy Aladár, Octavian Fodor, Gabos Zoltán személyes hangú jegyzetein kívül Deák Ferenc, Kondor Béla, Paulovics László, Pernács László, Tóth László és Würtz Ádám illusztrációi egészítik ki.

KOJNOK NÁNDOR

Külön érdeme a lexikonnak, hogy 350 – az egész anyag 10 százalékát kitevő – szócikk erejéig szerepel a munkásmozgalom történetében leggyakrabban használt alapfogalmak elemzése is. E fogalmak rövid és pontos definícióját általában követik azok történelmi vonatkozásainak jelzései – ezáltal az olvasó egyúttal segítséget kap a marxizmus tudományágai összefüggéseinek érzékeléséhez.

A kötet érdemei messze túlhaladják a benne közölt tények és adatok – önmagában is jelentős – értékeit. A különböző témakörű szócikkek tartalmi és terjedelmi arányai, a lexikonban szereplő személyek és fogalmak kiválasztási szempontjai egyúttal tükrözik a munkásmozgalom-történet felfogásának szemléleti alapjait. A kiválasztási elvek és terjedelmi arányok bizonyos fókig önmagukban is orientálják az olvasót az egyes események, személyek, szervezetek jelenlétének megítélésében.

Az arányok áttételesen segítséget nyújtanak a magyar munkásmozgalom történetének a nemzetközi munkásmozgalom történetében való elhelyezéséhez, a nemzetközi és az egyetemes mozgalmak összefüggéseinek felismeréséhez. Természetesen következik a lexikon céljából és feladatából a magyar és nemzetközi munkásmozgalom arányainak tudatos eltolása. Mivel magyarországi és magyar nyelvű kötetről van szó, a hazai mozgalom szempontjából jelentős kérdések az egyetemes munkásmozgalomban játszott szerepüknél nagyobb terjedelmet kapnak. Ennek megfelelően egyes magyar vonatkozású ismeretek önálló szócikkben találhatóak akkor is, ha a nemzetközi moz-

galom más, hasonló jelentőségű kérdéseivel ezt nem lehet ugyanúgy megtenni.

A lexikonban szereplő adatok frissek. Ez a frissesség elmondható akkor is, ha a műfaj más termékeivel hasonlítjuk össze a Munkásmozgalom-történeti Lexikont és akkor is, ha a nemzetközi események gyors változásait vesszük figyelembe – az adatok jelentős része 1970/71-es helyzetet tükröz.

Olyan nagy szükség van a műfaj szorosán vett feladatain túl is rendkívül sok erővel rendelkező kötetre, olyan jelentős érdeklődésre tarthat számot, s olyan jelentős feladatokat old meg a Munkásmozgalom-történeti Lexikon, hogy hibáinak szerény jelzése is aprólékos aggályoskodásnak hat. Nyilvánvaló, hogy a lexikonok műfajában egy ilyen hiánypótló első mű meg kell, hogy küzdjön az indokolatlan következetlenségek, az apró tartalmi és fogalmazásbeli pontatlanságok egész sorával. Az egyik legnagyobb gond a szócikkeket követő irodalmi tájékoztatás hiánya. Érthető, hogy időmegtakarítás, a kötet olvasóhoz jutásában értékes éveket jelentett a bibliográfia elmaradása, ugyanakkor már ez a hiány önamagában is siettet a javított és bővített kiadás előmunkálatait. S az előkészületek során célszerű lenne egy-egy olvasói kollektíva véleményének kikérése a lexikon használatának tapasztalatairól, a használat során jelentkező gondokról.

H. HÁMORI ANNA

Sokatmondó levelek

Történelmi tárgyú munkákat olvasva hozzászoktunk ahhoz, hogy a szerzők általában hivatalos forrásokból, különféle jegyzőkönyvekből, jelentésekből, azonkívül sajtóból, statisztikából merítik adataikat és egyáltalán mindazt a tényanyagot, ami alapul szolgál az adott kérdés feldolgozásához. Pedig nem kis jelentősége van – különösen az egyes korok életviszonyainak megismerésénél, – azoknak a forrásoknak sem, melyeket nem a hivatalos szervek hoztak létre, hanem maga a nép. Ilyen jellegű forrásanyag csak a legutóbbi évtizedekben került számottevő mennyiségben az érdeklődő közvélemény elé (ilyen volt pl. a Jobbágylevelek, Parasztsors-parasztgond, stb. című kiadvány), de még mindig nem olyan mértékben, mint arra lehetőség volna.

Ezért nagy öröm számunkra, hogy a Valóság márciusi számában Hanák Péter ilyen anyagot tett közzé. A Népi levelek az első világháborúból című közlemény egy csokorralát mutat be azokból a levelekből, melyeket Magyarországról írtak hadifogoly férjeknek, fiaknak és testvéreknek és amely leveleket a cenzúra nem engedett továbbítani, így százával maradtak meg a cenzúrahivatal irattárában.

A válogatás nagy érdeme, hogy mindazokat az ismereteinket, melyekkel eddig rendelkezünk az első világháború utolsó éveinek közhangulatát illetően, itt elevenen tapinthatóan, első kézből, szinte a kortárs elbeszélő szuggesztív bizonyító erejével egészíthetjük ki. De a pusztá ismereteken túl annyi érzelmi töltetben gazdag benyomást is kaphatunk az elmondottakról, mint az a háború embertelenségéről, borzalmairól írt legjobb szépirodalmi alkotásoktól várható csak. A nagy háborúellenes, antimilitarista művek

szerzői – mint egy Barbusse, vagy Norman Mailer – sem tudják sokszor megrázóbban, döbbenetesebben érzékeltetni mondanivalójukat, mint ezek a gyakran írni is alig tudó parasztasszonyok, anyák és testvérek. Az egyéni sorsok és a szenttelen, hatalmas háborús gépezet közti nagy szakadékról is ritkán kapunk olyan magávalragadó képet, mint ezekből a levelekből, melyek nagy részénél az egyéni hang gyakran csak a megadott formulák, az öröklött, hagyományos levelezési fordulatok, megmerevedett kifejezések mögül szólal meg.

Napjainkban valóságos reneszánszát tapasztalhatjuk a naivok, a primitívek képzőművészeti alkotásainak, egyre jobban ráébredünk az ilyen

művekben rejlő értékekre: jól zárkóznak fel ezekhez a gyűjteményben olvasható levelek, mintegy irodalmi-történeti naiv alkotások, melyek mindegyike egy-egy kis sorstragédiát hordoz magában.

Ezért tartjuk érdemesnek felhívni a figyelmet az említett közleményre. Bizonyos, hogy aki azt elolvassa, nem fogja tudni kivonni magát annak hatása alól. Remélhetjük, hogy a hasznos kezdeményezésnek lesz még folytatása és a közvélemény a későbbiekben is megismerkedhet történelmünk más ilyen értékes forrásanyagával is.

Sch. M.

Zenei krónika

A Nógrád megyei zeneiskolák szervezésében és rendezésében Salgótarjánban megtartott két zenei verseny (februárban Énekeljünk... , márciusban Muzsikáljunk szépen) megmozgatta zenei intézményeink szinte valamennyi növendékét. Mindkét rendezvény célja azonos töről fakadt: a résztvevők és tanáraik az eddig oly gyakran és eredményesen emlegetett „muzsikáljunk együtt” gondolatot – a felkészülés és a versengés során – a „muzsikáljunk szépen” követelményévé fejlesztették tovább. Az elhatározás fontosságát és megalapozottságát jellemezte, hogy nemcsak a döntők, hanem az azt megelőző iskolai versenyek résztvevői is – életkori sajátosságaiknak és képzettségüknek megfelelően – örömmel, szívből jövően énekeltek, zene-történeti korokat, korszakokat idéztek fel.

Az Énekeljünk szépen címmel megtartott szolfézsversenyt a Kodály-évforduló jegyében rendezték. A vetélkedő három fordulóból állt. Az első rész népdaléneklését (amely a Nógrád megyei népdalkincs iránti érdeklődés felkeltését szolgálta) biciniák megszólaltatása követte. A harmadik fordulónak lapráolvasási készségüket és jártasságukat mutatták be a résztvevők.

A vetélkedőn is bebizonyosodott a Kodály-gondolat teremtő ereje: zene-kultúrát kialakítani csakis a hallás közkinccsételével lehet. A selejtezők és a döntő résztvevőiről megállapíthattuk, hogy általános zenei felkészültségük igen alapos, tájékozottságuk kielégítő. A verseny a zeneiskolai és a zenei-tagozat szolfézs-oktatása, valamint az általános iskolai énektanítás eredményessége között (részben a szakember-ellátottság, másrészt a szakmai továbbképzés hiánya miatt) jelentkező egyre nagyobb különbségre is felhívta a figyelmet. Bármennyire eredményes is, nem elegendő csak a zenei intézmények szolfézsoktatását vizsgálni, szükséges lenne bevezetni – a szaktárgyi vetélkedők keretében – a fiatal énekesek versenyét. Valójában ez szolgálhatná tömegméréseinkben az 55 kétszólamú énekgyakorlat előszavában írtakat: „Mennél jobb zenész valaki, annál jobban tud másokat is bevonni a zene boldogító fénykörébe, annál jobban tudja szolgálni a nagy célt, hogy a zene az egész népe legyen.”

A szolfézsversenyen közel ötszáz zenét szerető és tanuló gyermek vett részt. A Muzsikáljunk szépen vetélkedőre több mint háromszáz hangszeres növendék jelentkezett. Boldog és felszabadult zenélésnek lehettünk szem- és fültanúi. A résztvevők saját nyelvükön muzsikáltak, elmondották az adott művek kapcsán érzéseiket, bemutatták gondolkodásukat, ügyességüket.

A vetélkedők egymásutániságában is egyértelművé vált, hogy hangszeres oktatásunk nem szakadhat el a zenei anyanyelv mindennapos gyakorlatától. A cselekvő részvétel nyomán válik igénnyé a leendő hangversenylátogatók nevelése, tudatosabbá és megfontoltabbá a növendékek értékítélete. Mindkét zenei verseny – egyéb célkitűzései mellett – ebben érte el legfőbb eredményét.

Kamarazene Balassagyarmaton

Lelkes és őszinte előadásban szólalt meg Bach muzsikája, április 27-én Balassagyarmaton. A Rózsavölgyi Márk Állami Zeneiskola meghitt műfajnak adott helyet: koncerttermében kamarazenét játszottak.

A krónikás – élményei alapján, elfogultság nélkül – a társzene valódi nógrádi otthonának tartja a már említett hangversenytermet, amely sajátosan egyesíti magában a közönség értő és megtisztelő jelenlétét a falak között folyó zenei nevelőmunka intenzitásával. Mintegy felrzza a zenei alapélmények burkában rejtőző dallamokat, felkészíti a hallgatót a felcsendülő muzsika valamennyi hangjára, igényeket szab és beváltja kamatkövetelését. Aktív és ösztönző kapcsolatot hoz létre a művész és a hallgató között, megteremt az alkotó-előadó-közönség hármasságát. Szabolcsi Bencét idézve: minden zenei törekvés háttérében ott állnak a zenét befogadó tömegek. A nyelv, melyben a zene nagy alkotóművészei éltek – eredetében és végső kihatásában – vég-eredményben az ő nyelvük volt.

Lényeges ez a huszadik század második felének zenehallgatója számára is. Hiszen csak a hármasság egységében értheti meg a Bach-kantáták érzelmi világát, előadóinak törekvését, szándékát. Így érezheti meg Komády Gerzson Bach.

előadásában a Hammerschlag János által megfogalmazott fékentangó erő hatalmas áramlását – a temérdekséget és a rendet. A 203. kantáta fenségességében Komády személytelenné váló dal-vezetését, pianissimóit és hangsúlyait.

A hangverseny zárószámaként előadott Debussy-Villon Ballada – Szelecsényi Norbert közreműködésével – a század zenei nyelvének kialakulását idézte. Komády lenyűgöző biztonsággal feledtette a mű technikai nehézségeit. A ritkán hallható Ballada az újralfelfedezés erejével hatott.

A balassagyarmati zeneiskola tanárának, Für Évának művészete először tárulkozott fel ilyen mélységben. Für Éva egyéniségéhez a romantikus zene áll közelebb. A Mendelssohn-dalok érzelmileg gazdagon megrajzolt előadása, a Kerényi Máriával előadott három Mendelssohn-duett életörömtől duzzadó vidámsága egy alkotópálya további gazdagodására hívja fel a figyelmet.

V. Sinkovicz Katalin magabiztos zongorajátéka kitűnően érvényesült a Bach-kantáták előadásában. Erdemes felfigyelni erre az igen tehetséges zongoristára, aki otthonosan mozog a zene-történet valamennyi korszakában, egyéni hangon játszik, elsősorban kísér és végtelenül szerény.

Veres István – fuvola, Fogarasi Béla – gitár, M. Vas Magdolna és Réti Zoltán – hegedű, Ember Péter – brácsa, Nyíregyházi Agnes és Réti Emőke – gordonka közreműködésükkel méltó részei voltak a sikernek.

Kórodi-hangverseny Salgótarjában

A Kórodi András vezényelte Salgótarjáni Szimfonikus Zenekar május 7-i hangversenyét az évad egyik legjelentősebb zenei eseményeként tartja számon a krónikás, aki másfélszázadnál több – a zenét szerető és megbecsülő – társával együtt elismeréssel és tisztelettel adózott a koncert közreműködőinek. A jelenlegi számviteli főiskola – a leendő zeneiskola – koncerttermében első ízben felcsendülő muzsika az otthonadás és teremtés öröme mellett őszintén és nyíltan kifejezte a komolyzene új fórumának szükségességét, az elhangzott műveket kellő értékítéllettel fogadó résztvevők igényességét. Meghatározta a hangversenyterem helyét és szerepét a város és a megye zenei életében, további perspektívát adva a két-három esztendeje Csipkerózsika álmából felébredt és új lendületet vett együttműködési kedvnek.

A Salgótarjában ellátogató Kórodi András a vonóskar hangzásához simította a fúvósok játékát, megteremtve a zenekari hangzás alkalmanként hiányolt kiegyenlítetttségét. Kórodi nem a hangok egymásutániságában, hanem egymásköztiségében keresi a zene értelmét, gondolatait világos vonalvezetéssel közli muzsikusaival. Az együttes játéka fegyelmezettebbé és egységesebbé vált. Az

esetenként előforduló ritmikai problémák a további tudatos felkészülésre hívták fel a zenekar figyelmét, mielőtt a pontatlanság általános gyakorlattá válna.

Bach h-moll szvitjének örömteli felzabadoaltsága, a Mozart-muzsika szenvedélyessége és nemes gazdagsága (Esz-dur Simfonia concertante, K. 364.) a teljességre való törekvés jegyében szólt meg. Egyedül Händel Vízzenéjében érződött visszafogottság: a vonósok fénytelenesebbül, a fúvósok bátortalanabban szóltak.

A h-moll szvit fuvolaszólómat az együttes szólistája, Szvoren András játszotta. Szvoren ösztönös előadó, ám jól oldotta meg feladatát, szép hangja megfelelő dinamikával párosul.

A Mozart-műben az Állami Hangversenyzenekar két kitűnősege: Döry Zoltán hegedű- és Mauthner Anna brácsaművész működött közre. Döry határozottsága, biztonsága és virtuozitása, Mauthner kivételesen szép hangja és muzikalitása kiemelkedő zenei élményt jelentett. A pianók tartalmassága, a forték fémes csillogása, az első tétel eleganciája, a lassú drámai szenvedélyessége, a zárótétel sziporkázó szellemessége a zenei anyanyelv maradéktalan elsajátításáról beszélt.

A számviteli főiskola hangversenyterem építészeti megoldású, ám akusztikailag kiegyensúlyozatlan. Érdekesként megemlíthetjük, hogy míg a mélyebb tónusú hangok bársonyos melegséggel szólalnak meg, addig például a hegedűk magas hangjai fénytelenek, tónustalanok maradnak. Remélhetőleg ezen segít majd a megfelelő falburkolat.

Molnár Zsolt

POGÁNY FRIGYES:

Salgótarján új városközpontja

A Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat **Műelemzés** címmel jelentős sorozatot indított. Pásztóy Margit főszerkesztő tájékoztatása szerint, a sorozat napjaink képzőművészeti alkotásaival, a legizgalmasabb művekkel kíván foglalkozni, esztétikai elemzést nyújtva át róluk az olvasónak, nyomdatechnikailag is jó minőségű kötetekben. Hogy mennyire szükség van e karcsú kötetekre (a Műelemzés első kötete Dávid Katalin: Munkásállam, Történelem – Bernáth Aurél két falképe), mi sem bizonyítja jobban, mint azok a viták, amelyek időnként fellángolnak egy-egy építészeti alkotás, köztéri szobor, stb. kapcsán, vagy éppen az esztétikai – s nemcsak az esztétikai! – értékek iránti közöny nyomán jelentkező értékrombolás több szomorú ténye. Igen, nagy

szükségünk van a szépség erkölcsiségére, amely a szépek az emberekre gyakorolt nevelő hatásában rejlik, az embert társadalmi lényegére figyelmezteti, s ezáltal nemesíti.

Pogány Frigyes könyve a téralkotás művészetének, az építészetnek korszerű szemléletére neveli az olvasót, hidat verve az elvont esztétikáról a konkrétumig. A Párizs, Róma, Firenze, s más nagy sikerű városesztétikai mű avatott tollú szerzője ezúttal Salgótarján új városközpontjának röviden összefogott elemzésére vállalkozott, építőművészeti értékelést nyújtva e városi főtérrel, s legfontosabb motívumait jelentő épületeiről.

Mint a művészeti alkotásoknál általában, az építészettel kapcsolatban is mindenekelőtt arra keressük a választ, hogy mi a tartalma, mit fejez ki. Goethe metaforája „megfagyott zené-”nek nevezi az építészetet, hangsúlyozva érzelmi töltetét. Valóban, az építészeti stílusok kifejezik koruk tipikus érzelmi magatartásait, azon túl, hogy tükrözik a kor anyagi kultúráját, s társadalmi életét.

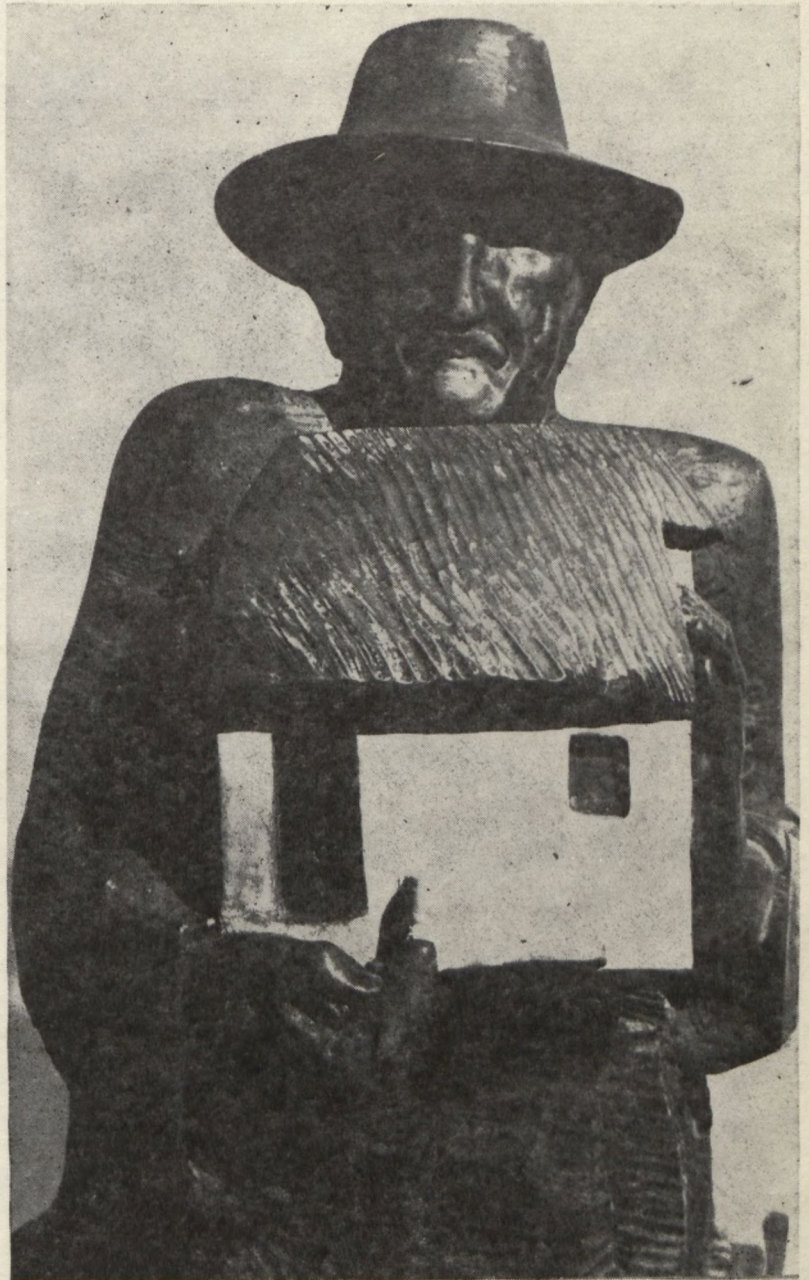
Pogány Frigyes tanulmányában hangsúlyozza az építészet és a társadalom dialektikus kölcsönhatását, többször utal arra, hogy a jól megérezett és megoldott építészeti környezet visszahat az alapra. Salgótarján új városközpontja is nap, mint nap formálja a város polgárainak magatartását.

Élményt jelent olvasni, amit a szerző az építészeti alkotások kapcsán anyagról és szerkezetről ír. Elsősorban a szerkezet művészi tényezőiről, a részek és az egész viszonyáról, a térbeli ritmusról, stb. árul el sokat a tanulmány. Az építészet mindhárom művészi szempontból fontos tényezőjéről olvashatunk a salgótarjáni főtér elemzése kapcsán: az épületek külső és belső teréről, valamint az épületek és természeti, táji környezetünk viszonyáról.

Jóleső érzés ismételt felfedezni a tanulmány olvasása kapcsán is, hogy a modern építészetben az aránytörvények, a szerkezeti egység, a plasztikai megoldások, stb. ugyanúgy a szépség forrásai – ha jól élnek velük –, mint a régebbi építészeti stílusokat szülő korokban. S egy-egy városrész hangulatának megteremtése is lehet egyéni, csakúgy, mint egy épület tervezése.

Pogány Frigyes tanulmánya a korszerű építészet követelményei közt tartja számon az épület funkciója egyértelmű vállalásának szükségességét. A művészi jelleg és hasznosság az építészetben sem zárja ki egymást, sőt a két tényező egymást erősítheti. A szerző gondolatmenete az elemzett épületek funkciójáról szólva is rendkívül érdekes, gondolatébresztő. Annak ellenére, hogy az épületeket használók (József Attila Megyei Művelődési Központ, megyei könyvtár, Pécskö Üzlet-ház) ma már nem tudnak minden funkciót ellátni az adott kereteken belül.

T. E.

A III. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat anyagából

Jánossy Ferenc: Zsuzsika
Kő Pál: Gyűrűfű (részlet)

HÍREK

A CSESZTVEI MADÁCH-EMLEKMŰ-ZEUM kibővített anyagú, újrendezett emlékkiállítással tiszteleg a nagy drámaíró, Palócföld szülőtte emlékének. A kiállítás megnyitására a Madách-centenárium ünnepségek keretében – április 29-én – került sor.

JEL. Május második felében vendégszerepelt Salgótarjában a Komárom megyei „JEL” képzőművész csoport kiállítása. Megnyitására 13-án került sor a Megyei Művelődési Központ üvegcsarnokában.

VIETNAM ÚJJAÉPÍTÉSÉNEK TÁMOGATÁSÁRA KÉPAUKCIÓT szervezett a Hazafias Népfront és a Megyei Művelődési Központ. A megyei képzőművészek által felajánlott képekből rendezett kiállítás két hétig áll a látogatók és vásárlók

rendelkezésére. A rendező szervek elsősorban vállalatok, intézmények támogatására számítanak.

KÉPZŐMŰVÉSZELET. Czinke Ferenc grafikusművész önálló kiállítására került sor az olaszországi Urbinóban. Iványi Ödön kiállítási anyaga május során a Banská Bystrica-i Oblastna Galériában szerepelt. Lóránt János festőművész Egerben mutatkozott be képeivel.

III. NÓGRÁDI MŰSZAKI NAPOK rendezvénysorozata zajlott le májusban. A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Nógrád megyei Szervezete és tagegyesületei által rendezett NAPOK kiállításokkal, neves szakemberek előadásaival segítette sikeresen a szakember-továbbképzést.

Technikai okok miatt a III. Salgótarjáni Tavaszi Tárlatról kritikánkat a lap harmadik számában közöljük.

Let Let Let Let Let Let

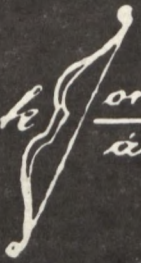

Wort Allah' s'gnit ja g'vint'of' l'vite
Ja' v'v'it' d'v'v'it' in' m'v'v'it' d'v'v'it'
Wort v'v'it' v'v'it' v'v'it' l'v'v'it' l'v'v'it'
Ja' g'v'v'it' v'v'it' v'v'it' g'v'v'it' l'v'v'it'
H'v'v'it'
H'v'v'it' v'v'it' v'v'it' v'v'it' v'v'it'
W'v'v'it' v'v'it' v'v'it' v'v'it' v'v'it'
G'v'v'it' v'v'it' v'v'it' v'v'it' v'v'it'
W'v'v'it' v'v'it' v'v'it' v'v'it' v'v'it'
H'v'v'it'

L

ni, k

om kogy
a kogy

L

jan jan
jan jan jan
jan

ak
a m

emera
v

naktrem

L k

